

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

ΕΓΚΡΙΘΕΙΣΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΠΡΟΚΗΡΥΧΘΕΝΤΑ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΝ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ.

ΥΠΟ

Α. ΔΙΟΜΗΔΟΥΣ ΚΥΡΙΑΚΟΥ

Δ. Φ. ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

ΕΓΚΡΙΣΕΙ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

1888

1884 Βλ. ...

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

1888.
3097

ΕΓΚΡΙΘΕΙΣΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΠΡΟΚΗΡΥΧΘΕΝΤΑ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΝ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ
ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

ΥΠΟ

Α. ΔΙΟΜΗΔΟΥΣ ΚΥΡΙΑΚΟΥ

Δ. Φ. ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΕΝ Τῷ ΕΘΝΙΚῷ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙῳ.

ΕΓΚΡΙΣΕΙ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ
ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ
1888

Πᾶν ἀτίτυπον μὴ φέρον τὴν κάτωθι ἰδιόχειρον
ὑπογραφήν μου καταδιώκεται ὡς κλοπιμαῖον.

Ἰ. Δικαίου

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρὸς τὸν Κ^{ον} Ἀναστάσιον Δ. Κυριακοῦ καθηγητὴν τῆς
Θεολογίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ

Ἡ Σύνοδος ἐπιστρέφουσα ὑμῖν τὰ ὑποβληθέντα αὐτῇ χει-
ρόγραφα τῆς ὑφ' ὑμῶν συνταχθείσης χριστιανικῆς Ἠθικῆς
καὶ Κατηχήσεως ἐγκρίνει τὴν δημοσίευσιν τούτων.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 12 Μαΐου 1876.

† Ὁ Ἀθηνῶν ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, πρόεδρος.

† Ὁ Νάξου ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ.

† Ὁ Καρυστίας ΜΑΚΑΡΙΟΣ.

† Ὁ Ναυπακτίας καὶ Εὐρυτανίας ΔΝΕΙΜΟΣ.

Ὁ Β'. Γραμματεὺς

(Τ. Σ.)

Ἀρχιμ. Δαμασκηνὸς Χριστόπουλος

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

**Πρὸς τὸν κ. Α. Διομήδη Κυριακόν, καθηγητὴν
τοῦ Πανεπιστημίου**

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει α') τὰ ἄρθρα 7 καὶ 8 τοῦ ἀπὸ 22 Ἰουνίου 1882
ΔΜΒ Νόμου καὶ τὸ ἄρθρον 16 τοῦ ἀπὸ 4 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους
Β. Διατάγματος περὶ τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς μέσης καὶ κατωτέρας
ἐκπαίδευσως καὶ β') τὴν κατὰ τὰ ἄρθρα 9 καὶ 14 τοῦ αὐτοῦ Β. Δια-
τάγματος ὑποβληθεῖσαν ἡμῖν ἔκθεσιν τῆς τρίτης ἐπιτροπείας τῶν κριτῶν
τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς μέσης ἐκπαίδευσως, γνωρίζομεν ὑμῖν,
ὅτι τὴν εἰς τὸν διαγωνισμὸν ἐγκριθεῖσαν μεγάλην Κατήχησιν ὑμῶν
ἐγκρίνομεν ἐπὶ τετραετίαν ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς σχολικοῦ
ἔτους ὡς μόνην ἸΚατήχησιν διὰ τοὺς μαθητὰς τῆς τρίτης τάξεως τῶν
Ἑλληνικῶν σχολείων τοῦ κράτους, δημοσίων, δημοσυντηρητῶν καὶ ἰδιω-
τικῶν. Καλεῖσθε δὲ ὅπως συμμορφωθῆτε πρὸς τὸ ἄρθρον 6 τοῦ ΔΜΒ
Νόμου καὶ τὰ ἄρθρα 17 καὶ 18 τοῦ ἀπὸ 4 Σεπτεμβρίου 1882 Β. Δια-
τάγματος.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 4 Ἰουλίου 1884

Ὁ Ὑπουργὸς
Δ. Σ. ΒΟΥΛΠΙΩΤΗΣ

Ε. Μ. ΠΑΡΙΣΗΣ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 1.

Τί είναι Χριστιανική Κατήχησις;

Χριστιανική Κατήχησις είναι ή συνοπτική διδασκαλία περί τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Παράγεται δέ ή λέξις κατήχησις ἐκ τοῦ ῥήματος κατηχεῖν, τοῦ σημαίνοντος ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ διδάσκειν τινά τὰς τῆς θρησκείας ἀληθείας.¹

§ 2.

Τί είναι θρησκεία ἐν γένει;

Θρησκεία είναι ή κοινωνία καί σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, ή πίστις εἰς τὸν Θεόν, ὁ φόβος, ή ἀγάπη, καί ή ἐλπίς εἰς αὐτόν, ἐν μιᾷ λέξει ή εὐσέβεια. "Ὅταν τις πιστεύῃ εἰς τὸν Θεόν, ἔχη δηλ. ἀκράδαντον πεποίθησιν εἰς τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ καί ἦναι ἀφωσιωμένος εἰς αὐτόν, ὅταν φοβῆται καί ἀγαπᾷ αὐτόν, ὥστε μηδὲν νὰ θέλῃ νὰ πράττῃ παρὰ τὸ ἅγιον αὐτοῦ θέλημα, ὅταν ἐλπίζῃ πάντοτε εἰς αὐτόν καί ἐν τῷ μέσῳ τῶν θλίψεων ὧν, ἔχει θρησκείαν, εἶναι εὐσεβής.² Εἶναι δέ ή θρησκεία ή ή εὐσέβεια ἔμφυτος τῷ ἀνθρώπῳ, γεννᾶται δηλ. οὗτος μετὰ τῆς δεκτικότητος πρὸς τὴν θρησκείαν καθὼς ἀποδεικνύει ή ὑπαρξίς τῆς θρησκείας πρὸς ἅπασιν τοῖς λαοῖς τοῦ κόσμου ἐν οἰαδήποτε πνευματικῇ καταστάσει καί καθ' οἰοδήποτε χρόνον καί ἂν ἔζησαν." Ὡστε πλανῶνται ὅσοι ἐθεώρησαν τὴν θρησκείαν ὡς ἀνθρωπίνην ἐπινοήσιν· αἱ ἀνθρώπινα ἐπινοήσεις ἀναφαίνονται ἐν ὀρισμένῳ τόπῳ καί χρόνῳ, δὲν εὐρίσκονται δὲ πανταχοῦ καί πάντοτε. Ἡ θρησκεία εἶναι καθολικὸν φαινόμενον ἐν τῇ ἀνθρωπότητι. Τὴν καθολικότητα ταύτην τῆς θρησκείας παρετήρησαν ἤδη καί οἱ ἀρχαῖοι σοφοί, οἶον ὁ Πλούταρχος³ καί ὁ Κικέρων.⁴ Ἡ καθολικότης αὕτη τῆς θρησκείας δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ, ἐὰν δὲν ἦτο ἀνάγκη τῆς ἀνθρωπίνης

¹ Λουκ. α', 4. Πράξ. ιη', 25. Ῥωμ. β', 18. ² Ἡ λέξις θρησκεία παράγεται πιθανῶς ἐκ τῆς λέξεως θρᾶξ· οἱ ἀρχαῖοι Θρᾶκες ἐφημίζοντο διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεόν εὐσέβειαν αὐτῶν, ἐκ Θράκης δὲ ἦλθον πολλαὶ θρησκευτικαὶ ἰδέαι εἰς τὴν Ἑλλάδα. ³ Πρὸς Κολώτην λα'. ⁴ Περὶ νόμων II, 8.

ψυχῆς, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πλάστου αὐτῇ ἐντεθεῖσα. Πρέπει δὲ ἡ θρησκεία νὰ ἔχη τὰς ῥίζα ας αὐτῆς ἐν τῇ καρδίᾳ, τ. ἔ. πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ αἰσθάνηται αὐτήν. Ἄνθρωπος, ὅστις ἢ ἔχει τὴν θρησκείαν του μόνον ἐν τῷ νῷ, ἔχει δηλ. ἀπλῶς διαφόρους θρησκευτικὰς γνώσεις, ἢ κατ' ἔθος πράττει μόνον ἐξωτερικὰς τινας θρησκευτικὰς πράξεις, δὲν ἔχει πράγματι θρησκείαν. Πρέπει νὰ αἰσθάνηται τις τὴν θρησκείαν ἀπὸ ψυχῆς καὶ καρδίας, δηλ. νὰ πιστεύῃ εἰς τὸν Θεόν, νὰ ἀγαπᾷ αὐτὸν καὶ ἐλπίζῃ εἰς αὐτόν, ἵνα ᾖ ἀληθὴς ἢ εὐσέβεια αὐτοῦ, ἵνα ἔχη θρησκείαν.

§ 3.

Πόσα εἶναι τὰ εἶδη τῆς θρησκείας :

Τὰς θρησκείας δύναται τις νὰ διαίρησιν εἰς δύο τάξεις, εἰς πολυθεϊστικὰς καὶ εἰς μονοθεϊστικὰς. Πολυθεΐα ἢ εἰδωλολατρεία εἶναι ἡ λατρεία τῶν κτισμάτων ἀντὶ τοῦ κτίσαντος· διὰ τοῦτο καὶ κτισματολατρεία λέγεται. Εἰδωλολατρεία δὲ ἐκλήθη ἢ πολυθεΐα, διότι οἱ πολυθεῖσται εἰδῶλα ἢ ὁμοιώματα τῶν θεῶν αὐτῶν ποιοῦντες, ἐλάτρευον αὐτά. Ἡ εἰδωλολατρεία εἶναι ψευδὴς θρησκεία, διότι λατρεύεται οὐχὶ ὁ Θεός, ἀλλ' ἡ κτίσις. Τῆς εἰδωλολατρείας τὰ διάφορα εἶδη εἶναι τὰ ἀκόλουθα. Ὁ φετιχισμὸς, ἢ λατρεία ἀσημάτων πραγμάτων (φετιχ), δένδρων, λίθων καὶ τῶν τοιούτων, ὧν τὸ μέγεθος, τὸ σχῆμα ἢ ἡ ἀρχαιότης ἐμποιεῖ ἐντύπωσιν τῷ βαρβάρῳ ἀνθρώπῳ. Ὁ φετιχισμὸς εἶναι τὸ κατώτατον εἶδος τῆς εἰδωλολατρείας καὶ εἶναι ἡ θρησκεία τῶν ἀγρίων λαῶν. Ἀνωτέρα τοῦ φετιχισμοῦ εἶναι ἡ ζωολατρεία, ἢ λατρεία τῶν ζώων, ὅαν εὐρίσκομεν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Αἰγυπτίοις. Τὰ ζῶα ἐλατρεύθησαν ἢ ὡς φοβερά ἢ ὡς ὠφέλιμα τοῖς ἀνθρώποις. Ἐπειτα ἔρχεται ἡ ἀστρολατρεία, ὅποια ἦτο ἡ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Περσῶν. Τὰ οὐράνια σώματα ἐφείλκυσαν τὴν λατρείαν τῶν ἀνθρώπων ὡς πολλῶν εὐεργετημάτων αὐτοῖς πρόξενα. Ἄλλο εἶδος τῆς εἰδωλολατρείας εἶναι ἡ ἀνθρωπολατρεία, ὅποια ἦτο ἡ θρησκεία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων, ἧτις προῆλθεν ἐκ τῆς θεοποίησεως ἢ διαφόρων δυνάμεων τῆς φύσεως (πδχ. Ποσειδῶν τῆς θαλάσσης), ἢ ἡρώων, ἀνδρῶν, δηλ. περὶ ὧν διηγεῖτο ἡ φήμη ὅτι εὐεργέτησαν τὴν ἀνθρωπότητα (Ἡρακλῆς, Θησεύς), ἢ ἰδεῶν (Ἀθηνᾶ τῆς θείας σοφίας). Τὸ ἀνώτατον εἶδος τῆς εἰδωλολατρείας εἶναι ὁ βραχυμισμὸς καὶ ὁ βοουδδισμὸς τῶν Ἰνδῶν καὶ

τῶν Σινῶν, ὅστις εἶναι πανθεισμός, δηλ. θεοποίησης τοῦ παντός. Τὸ πᾶν, ἢ κτίσις ἐν συνόλῳ, ἐκλαμβάνεται ὡς Θεός· διάκρισις μεταξὺ κτίσεως καὶ Θεοῦ δὲν γίνεται ἐν τῷ πανθεισμῷ, ἀλλ' ἀμφοτέρα συνταυτίζονται. Αἱ δὲ μονοθεϊστικαὶ θρησκείαι εἶναι ὁ ἰουδαϊσμός, ὁ χριστιανισμός καὶ ὁ ἐξ ἀμφοτέρων τούτων μορφωθείς μωαμεθανισμός. Ἐν τῷ ἰουδαϊσμῷ ἡ μωσαϊσμῷ ὑψοῦται ὁ ἄνθρωπος τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ ἑνός καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ, τοῦ ποιητοῦ τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἰουδαϊσμός δὲν ἦτο ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τῆς τελείας θρησκείας, ὑπῆρξε μόνον ἡ προπαρασκευὴ εἰς τὴν τελείαν θρησκείαν. Ἐν τῷ χριστιανισμῷ ἔχομεν τὴν τελειοτάτην μορφήν τῆς θρησκείας, τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν αὐτῆς. Διότι ὁ χριστιανισμός πρῶτος ἀπεκάλυψεν ἡμῖν κατὰ τρόπον τέλειον τὸν Θεὸν ὡς Θεὸν πάντων τῶν ἀνθρώπων. «Οὐκ ἔνι, λέγει ὁ Παῦλος, ἰουδαῖος οὐδὲ ἕλληγ, οὐκ ἔνι δούλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἔστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. γ'. 28). Ἐπειτα διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ κυρίως ἐκηρύχθη ὁ Θεὸς ὡς πατὴρ πλήρης ἀγάπης πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ Κύριος πάντοτε περὶ Θεοῦ λαλῶν, καλεῖ αὐτὸν πατέρα ἡμῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ ὁ Παῦλος γράφων πρὸς τοὺς χριστιανούς, λέγει· «Οὐκ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας» (Ῥωμ. η'. 15). Ἡ λατρεία τέλος ἐν τῷ χριστιανισμῷ κυρίως ἀποβαίνει ἐσωτερικὴ, πνευματικὴ, οἷα ἀρμόζει εἰς τὸν Θεόν, ὅστις εἶναι πνεῦμα, καὶ ὅστις ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν τὴν ἀνύψωσιν τοῦ πνεύματος ἡμῶν πρὸς αὐτὸν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν τῆς καρδίας ἡμῶν, οὐχὶ ἐξωτερικὰς θυσίας· «Πνεῦμα ὁ Θεός, λέγει ὁ Κύριος παρὰ τῷ Ἰωάννῃ (δ'. 24), καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν.» Ὁ μωαμεθανισμός, ἡ τρίτη μονοθεϊστικὴ θρησκεία, εἶναι κακότεχνόν τι κρᾶμα τοῦ ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐν ᾧ ἀνέμιξεν ὁ Μωάμεθ καὶ πολλὰς ἰδίας πεπλανημένας καὶ παχυλὰς ἰδέας. Ὁ,τι ἀναδεικνύει αὐτὸν ὑπέρτερον τῶν πολυθεϊστικῶν, εἰδωλολατρικῶν θρησκειῶν, εἶναι ὁ μονοθεϊσμός αὐτοῦ· τοῦ δὲ ἰουδαϊσμοῦ καὶ πολλῶ μᾶλλον τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπολείπεται ὁ μωαμεθανισμός, 1^{ον} διότι ἀγνοεῖ τὸν ἐν Τριάδι Θεόν, τὸν ἀληθῆ δηλ. Θεὸν καὶ τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου, δι' οὗ ἐγένετο ἡ ἀπολύτρωσις, 2^{ον} διότι παραδέχεται τὸ πεπερω-

μένον, τὴν ἰδέαν δηλ., ὅτι ὁ Θεὸς προδιέταξε προαιωνίως καὶ αὐθαιρέτως τὴν τύχην ἐκάστου, ἥτις ἰδέα καταστρέφει τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ ὡς παναγάθου πατρός καὶ πανσόφου κυβερνήτου τοῦ κόσμου, καὶ ματαιοῖ τὴν ἐνεργητικότητα καὶ πρόσodon τοῦ ἀνθρώπου, 3^{ον} τὴν πολυγαμίαν, ἥτις καθιστᾷ ἀδύνατον τὴν ἀρμονικὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκογενείας καὶ ταπεινώνει τὴν γυναῖκα, 4^{ον} ἀνέχεται τὴν δουλείαν, ἥτις στερεῖ μέγα μέρος τῆς ἀνθρωπότητος τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, καὶ 5^{ον} ὑπόσχηται τοῖς δικαίοις παχυλὰς ὕλικὰς ἀπολαύσεις ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ, ὅπερ ἐξευτελίζει τὴν ἀρετὴν, ὡς γινομένην ἐπὶ ἀποκτῆσει ὕλικῶν ἀγαθῶν, οὐχὶ δὲ ἐκ καθαρᾶς ἀγάπης πρὸς τὸ ἀγαθόν.

§ 4.

Τί εἶναι ἀποκάλυψις ἢ πῶς ἔχει ὁ ἄνθρωπος γινῶσιν περὶ Θεοῦ;

Ὁ ἄνθρωπος ἔχει γινῶσιν περὶ Θεοῦ, διότι αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐφάνερωσεν ἢ ἀπεκάλυψεν ἑαυτὸν καὶ τὸ θέλημά του εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἡ παρὰ Θεοῦ αὕτη φανέρωσις ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἁγίου αὐτοῦ θελήματος εἰς τὸν ἄνθρωπον καλεῖται ἀποκάλυψις. Ὁ Θεὸς φανεροῖ ἑαυτὸν καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ τῷ ἀνθρώπῳ 1^{ον} διὰ τῆς ἐξωτερικῆς φύσεως. Παρατηρῶν ὁ ἄνθρωπος τὴν κτίσιν καὶ τὸ μεγαλεῖον αὐτῆς, τὴν σοφίαν, μεθ' ἧς εἶναι τὰ πάντα ἐν αὐτῇ δεδημιουργημένα, ἀνευρίσκει τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ, τὴν παντοδυναμίαν αὐτοῦ καὶ πανσοφίαν, ὅπως βλέπων εἰκόνα τινὰ θαυμάζει τὴν μεγαλοφυίαν τοῦ καλλιτέχνου. «Τὰ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ, λέγει ἡ Γραφή, (δηλ. αἱ ἀόρατοι αὐτοῦ ιδιότητες) ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται ἢ τε αἰδῖος αὐτοῦ δύναμις καὶ ἡ θεϊότης» (Ῥωμ. α'. 20). 2^{ον} Διὰ τῆς συνειδήσεως. Ἐν τῇ συνειδήσει φέρεται ὁ ἄνθρωπος ἔμφυτον τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ. Ὅταν πράττη τὸ ἀγαθόν, αἰσθάνεται χαρὰν, καὶ ἐσωτερικῆς φωνῆ βεβαιοῖ αὐτὸν, ὅτι ὑπάρχει Θεός, ὅστις ὢν ἅγιος καὶ δίκαιος θέλει βραβεύσει τὸ ἀγαθόν· ὅταν τὸναντίον πράττη τὸ κακόν, βεβαιοῖ, ὅτι ὁ Θεὸς θέλει τιμωρήσει τὸ κακόν. Ἡ ἀποκάλυψις αὕτη διὰ τῆς φύσεως καὶ τῆς συνειδήσεως, εἶναι γενικὴ πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους. Ἐξ αὐτῆς εἶχον καὶ οἱ ἐθνικοὶ γινῶσιν τοῦ Θεοῦ ἂν καὶ ἀτελεῖ. Ἄλλ' ἡ ἀληθὴς ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ, ἡ κυρίως ἀποκάλυψις, ἐγένετο διὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν λοιπῶν θεοπνεύστων προφητῶν, οἵτινες ἐνεφα-

νίσθησαν ἐν τῇ ἰσραηλιτικῇ λαῶ, καὶ πρὸ πάντων διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ. Διὰ τῶν ἱερῶν αὐτῶν διδασκαλιῶν ὑψώθη ὁ ἄνθρωπος τὸ πρῶτον εἰς τὰς καθαρωτάτας καὶ ἀληθεστάτας περὶ Θεοῦ ἐννοίας.

§ 5.

Τι εἶναι ἅγια Γραφή;

Τὰ βιβλία τὰ περιέχοντα τὴν κυρίως ἀποκάλυψιν, ἢ τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἁγίου αὐτοῦ θελήματος διδασκαλίαν τοῦ Μωϋσέως, τῶν προφητῶν, τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων, καλοῦνται ἅγια Γραφή. Ἐπειδὴ δὲ πᾶν ὅ,τι μέγα καὶ θεῖον προέρχεται ἄνωθεν ἐκ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων (Ἰακώβ. α'. 17), πιστεύομεν, ὅτι οἱ συγγραφεῖς τῆς ἁγίας Γραφῆς οἱ τοσοῦτον ὑψηλὰς ἀληθείας διδάσκοντες ἔγραψαν κατ' ἔμπνευσιν τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ ἢ φωτιζόμενοι παρὰ Θεοῦ. Ὁ Πέτρος λέγει: «ὕπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι» (Β' Πέτρ. α'. 21). Διαίρουνται δὲ τὰ βιβλία τῆς ἁγίας Γραφῆς εἰς βιβλία τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Διαθήκη ἡ ἐν γένει καλεῖται ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ ἡ θρησκεία ὡς συνθήκη τις καὶ συμφωνία μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἐν ἧ ὁ μὲν Θεὸς ἐπαγγέλλεται προστασίαν καὶ ἀντίληψιν τοῖς φυλάττουσι τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, οἱ δὲ ἄνθρωποι ὑποχρεοῦνται εἰς τὴν τήρησιν τῶν θεῶν τούτων ἐντολῶν (Ἐξὸδ. κδ'. 7). Διὰ τοῦτο καὶ τὰ βιβλία τοῦ μωσαϊσμοῦ, τῆς παλαιᾶς θρησκείας, ἐκλήθησαν βιβλία Παλαιᾶς Διαθήκης, τὰ δὲ τοῦ χριστιανισμοῦ, τῆς νέας θρησκείας, βιβλία Καινῆς Διαθήκης. Καὶ ἐκεῖνα μὲν περιέχουσι τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν, ταῦτα δὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων καὶ τὴν πρώτην ἱστορίαν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ συνεγράφησαν παρὰ τῶν ἀποστόλων. Οἱ συγγραφεῖς τῆς Π. Δ. ἔγραψαν ἐν ἑβραϊκῇ γλώσσῃ, μετεφράσθησαν δὲ τὰ βιβλία αὐτῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπὸ τῶν σ' (290 π. Χ.), καὶ εἰς ἄλλας ἀρχαίας καὶ νεωτέρας γλώσσας, οἱ δὲ συγγραφεῖς τῆς Κ. Δ. ἔγραψαν ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ, διότι καθ' οὓς χρόνους ἀνεφάνη ὁ χριστιανισμὸς, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦτο ἡ κοινῶς λαλουμένη ἐν τῷ μεγαλειτέρῳ μέρει τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, γνωστὴ οὖσα καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Παλαιστίνῃ. Ἡ γενικὴ αὕτη ἐξάπλωσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐχρονο-

λογεῖτο ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἡ ἀξία τῆς ἁγίας Γραφῆς εἶναι μεγίστη· διότι οὐδὲν ἄλλο βιβλίον περιέχει ἀληθεστέρας ἰδέας περὶ Θεοῦ καὶ ἠθικῆς καὶ ἐξοχώτερα παραδείγματα εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς. Ἡ ἁγία Γραφή εἶναι τὸ κλασικώτατον θρησκευτικὸν βιβλίον.

§ 6.

Τίνα εἶναι τὰ βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ;

Τὰ συγγράμματα τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν Προφητῶν εἴπομεν, ὅτι ἀποτελοῦσι τὴν Παλαιὰν Διαθήκην. Εἶναι δὲ τὰ συγγράμματα ταῦτα τὰ ἑξῆς: 1^{ον} Ἱστορικά. Τὰ πέντε βιβλία τοῦ Μωϋσέως, δηλ. ἡ Γένεσις, ἡ διηγουμένη τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου, τὴν ἀρχαιοτάτην ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν πατριαρχῶν Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ· ἡ Ἐξοδος, ἣτις περιέχει τὴν ἐξοδὸν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐκ τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τὸν Μωϋσέα· τὸ Λευϊτικὸν, τὸ περιέχον νόμους τῶν Λευϊτῶν· οἱ Ἀριθμοὶ, οἱ ἀναφέροντες τὴν ἀρίθμωσιν τοῦ λαοῦ Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ τὸ Δευτερονόμιον, τὸ περιέχον δευτέρωσιν ἢ ἐπανάληψιν τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου. Ἐπειτα τὸ βιβλίον τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ διηγεῖται τὴν κατάκτησιν τῆς Χαναάν ὑπὸ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ· τὸ τῶν Κριτῶν ἱστορεῖ τὰ περὶ τῶν κριτῶν Γεδεὼν, Σαμψῶν, Σαμουὴλ κτλ· τὸ τῆς Ρούθ περιέχει τὴν ἱστορίαν τῆς προμήτορος τοῦ Δαυὶδ Ρούθ· τὰ τῶν Βασιλειῶν διηγοῦνται τὴν ἱστορίαν τῶν βασιλέων τοῦ Ἰσραὴλ (Σαοὺλ, Δαυὶδ, Σολομῶντος, κλ.) καὶ τὰ τῶν Παραλειπομένων περιέχουσιν ὅσα παρέλειψαν τὰ πρότερα βιβλία περὶ τῶν βασιλέων. Τέλος τὸ βιβλίον τοῦ Ἐσδρα διηγεῖται τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπιστροφὴν τοῦ Ἐσδρα· τὸ τοῦ Νεεμίου ἱστορεῖ τὰ περὶ Νεεμίου, ὅστις ὀλίγον μετὰ τὸν Ἐσδραν ἦλθε καὶ αὐτὸς ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας εἰς Ἱερουσόλυμα· τὸ τῆς Ἐσθῆρ ἀναφέρει τὴν διὰ τῆς Ἐσθῆρ σωτηρίαν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐν Περσίᾳ καὶ τὰ τῶν Μακκαβαίων διηγοῦνται τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Παλαιστίνης ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῶν Σύρων διὰ τῶν γενναίων Μακκαβαίων. 2^{ον} Διδακτικά. Ἰώθ, ποίημα ὡς ὑπόθεσιν ἔχον τὰ παθήματα τοῦ δικαίου Ἰώθ· Ψαλμοὶ, οὔτινες εἶναι διάφοροι ὕμνοι πρὸς τὸν Θεόν, οἱ πλεῖστοι ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ πεποιημένοι· αἱ Παροιμίαι τοῦ Σολομῶντος, περιέχουσαι διάφορα ἠθικὰ γνωμικά, τὰ πλεῖστα ἔργα τοῦ Σολο-

μῶντος· ὁ Ἐκκλησιαστής, ὁ ὑπόθεσιν ἔχων τὴν ματαιότητα τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων· τὸ Ἄσματων ἁσμάτων, ἐν ᾧ περιγράφεται ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν λαόν του ὑπὸ τὸν τύπον τῆς ἀγάπης δύο προσώπων· ἡ Σοφία Σολομῶντος καὶ ἡ Σοφία Σειράχ, ἀμφότερα κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Παροιμιῶν πεποιημένα, καὶ ὁ Τωβίτ καὶ ἡ Ἰουδαίθ, ἠθικὰ διηγήματα τὸ μὲν πρῶτον περὶ εὐσεβοῦς τινος Ἰσραηλιτικῆς οἰκογενείας ἐπὶ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν Ἀσσυρίων ἐν Νινευὶ ζωσῆς, τὸ δὲ δεύτερον περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως Βετυλούας πολιορκουμένης ὑπὸ τοῦ Ὀλοφέρνηους στρατηγοῦ τῶν Ἀσσυρίων διὰ τῆς Ἰουδαίθ. 3^{ον} Προφητικά. Τὰ βιβλία τῶν προφητῶν. Οἱ προφῆται ἦσαν ἱεροὶ ἄνδρες, οἵτινες ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ, ἀνίσταντο ἐν τῷ λαῷ τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ἠλεγχον μὲν αὐτὸν καὶ τοὺς βασιλεῖς αὐτοῦ, ὅσάκις παρεξέτρεποντο ἀπὸ τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, ἐπαρηγόρουν δὲ καὶ ἐνίσχουν αὐτοὺς ἐν ταῖς συμφοραῖς, ὑποσχόμενοι καὶ βεβαιοῦντες, ὅτι, ἐὰν ἤθελον μετανοήσει καὶ ἐπιστρέψει εἰς τὸν Θεόν, ὁ Θεὸς ἐμελλε νὰ λυτρώσῃ αὐτοὺς ἀπ' αὐτῶν, καὶ νὰ πέμψῃ αὐτοῖς τὸν Μεσσίαν ἢ Σωτῆρα, ὅστις ἤθελε δοξάσει τὸν Ἰσραὴλ, συγχρόνως δὲ ὀδηγήσει καὶ αὐτὰ τὰ ἔθνη εἰς τὴν ἀληθῆ τοῦ Θεοῦ λατρείαν. Τοὺς προφῆτας διακρίνουσιν εἰς μεγάλους, ἐκτενῆ συγγράμματα καταλιπόντας, καὶ εἰς μικροὺς· ἐκεῖνοι εἶναι ὁ Ἡσαΐας, ὁ Ἱερεμίας, ὁ Ἰεζεκιήλ καὶ ὁ Δανιήλ· οὗτοι δὲ οἱ Ὡσηέ, Ἀμώς, Μιχαίας, Ἰωήλ, Ὁβδιού, Ἰωνᾶς, Ναούμ, Ἀββακούμ, Σοφονίας, Ἀγγαῖος, Ζαχαρίας καὶ Μαλαχίας.

Σημ. Πέντε ἐκ τῶν ἀνωτέρω βιβλίων τὴν Σοφίαν Σολομῶντος, τὴν Σοφίαν Σειράχ, τὸν Τωβίτ, τὴν Ἰουδαίθ καὶ τὰ Μακκαβαϊκὰ οἱ μὲν Ἀλεξανδρινοὶ Ἰουδαῖοι παρεδέχοντο, οἱ δὲ τῆς Παλαιστίνης ἀπέρριπτον. Τὴν τελευταίαν γνώμην ἐκ τῶν χριστιανῶν ἀπάζονται οἱ διαμαρτυρόμενοι τῶναντίον ἡμεῖς οἱ ὀρθόδοξοι μετὰ τῶν καθολικῶν τιμῶμεν αὐτὰ καὶ δικαίως, διότι τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς καθαρῶτατος εὐσεβείας διήκει καὶ δι' αὐτῶν, ὅπερ ἐπικρατεῖ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς βιβλίοις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

§ 7.

Τίνα εἶναι τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης;

Τὴν *Καιρὴν Διαθήκην* ἀποτελοῦσι συγγράμματα τῶν ἀποστόλων ἢ μαθητῶν αὐτῶν. Εἶναι δὲ καὶ ταῦτα 1^{ον} Ἱστορικά.

Ταῦτα εἶναι τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια τοῦ Μαθθαίου, τοῦ Μάρκου, τοῦ Λουκᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου καὶ ἡ βίβλος τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων. Καὶ ἐκεῖνα μὲν περιέχουσι τὸν βίον καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, αὕτη δὲ περιγράφει τὴν ἐνέργειαν τῶν ἀποστόλων, δι' ἧς ἐξήπλωσαν τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὸν κόσμον, ἰδίως δὲ τὰς πράξεις τοῦ Πέτρου, τοῦ Ἰωάννου, τοῦ Ἰακώβου καὶ τοῦ Παύλου. Τὰ Εὐαγγέλια ὠνομάσθησαν οὕτω, διότι περιέχουσι τὴν καλὴν ἀγγελίαν περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Μεσσίου ἢ τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν κόσμον καὶ τῆς δι' αὐτοῦ ἀπολυτρώσεως αὐτοῦ. Ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Ἰωάννης ὑπῆρξαν μαθηταὶ τοῦ Κυρίου, ὁ Μάρκος μαθητὴς τοῦ Πέτρου καὶ ὁ Λουκᾶς μαθητὴς τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου.

2^{ον} Διδακτικά. Ταῦτα εἶναι ἐπιστολαί, ἃς ἔγραψαν οἱ ἀπόστολοι πρὸς διαφόρους ἐκκλησίας ἢ πρόσωπα. Ἐχομεν πρῶτον δεκατέσσαρας ἐπιστολάς τοῦ Παύλου πρὸς Θεσσαλονικεῖς 2, πρὸς Ῥωμαίους, πρὸς Γαλάτας καὶ πρὸς Κορινθίους 2, πρὸ τοῦ 59 μ. Χ. γραφείσας· πρὸς Κολασσαεῖς, πρὸς Ἐφεσίους, Φιλιππησίους καὶ πρὸς Φιλήμονα ἐκ τῆς ἐποχῆς τῆς φυλακίσεως τοῦ Παύλου ἐν Καισαρείᾳ καὶ ἐν Ῥώμῃ (59—63)· καὶ πρὸς Τιμόθεον 2, πρὸς Τίτον καὶ πρὸς Ἑβραίους γραφείσας μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἐν Ῥώμῃ φυλακίσεως ἀπελευθέρωσιν μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ (64—66). Ὁ Παῦλος πρὶν ἢ ἐπιστραφῆ εἰς Χριστὸν, ἦτο φαρισαῖος πεπαλαιμένος τὴν Ἰουδαϊκὴν θεολογίαν καὶ διώκτης τῆς ἐκκλησίας. Ἐπιστραφείς ὁμως ἀπέβη ὁ θερμότερος τοῦ Εὐαγγελίου κήρυξ, ἐν δὲ ταῖς ἐπιστολαῖς του ὑπερήσπισε κατὰ τῶν Ἰουδαίων τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν, ἀποδεικνύων, ὅτι ὁ μωσαϊκὸς νόμος δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὸν κόσμον, καὶ ἡ δικαιοσύνη τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ ζητηθῆ διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Ἡ γλῶσσα τοῦ Παύλου εἶναι πλήρης δυνάμεως (πρὸς βλ. Β' Κορινθ. 5'. 3—10, 1α'. 22—29, Ῥωμ. 1'. 35—39), ἃν καὶ δὲν ἀκολουθεῖ πάντοτε τοὺς κανόνας τῆς ῥητορικῆς. Ἐκτὸς τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου ἔχομεν δεύτερον καὶ ἐπὶ τὰ ἄλλας ἐπιστολάς, αἵτινες, ἐπειδὴ αἱ πλεῖσται αὐτῶν δὲν ἀποτείνονται πρὸς ὠρισμένην ἐκκλησίαν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς καθ' ὅλον τὸν κόσμον διεσπαρμένους χριστιανούς, ὠνομάσθησαν καθολικαί. Εἶναι δὲ ἡ τοῦ Ἰακώβου, τοῦ Πέ-

τροῦ 2, τοῦ Ἰωάννου 3, καὶ τοῦ Ἰουδα ἀδελφοῦ τοῦ Ἰακώβου. 3^{ον} ἐν προφητικόν. Τοῦτο εἶναι ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου. Διὰ τῆς Ἀποκαλύψεως ἠθέλησεν ὁ Ἰωάννης νὰ ἐνισχύσῃ τοὺς καταδιωκομένους παρὰ τε τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν ἐθνικῶν Ῥωμαίων χριστιανούς, προλέγων ὡς βέβαιον τὸν μέλλοντα θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὴν ἐπικειμένην πτώσιν τοῦ ἰουδαϊσμοῦ καὶ τῆς ἐθνικῆς δεισιδαιμονίας,

§ 8.

Ποῦ περιέχεται ἐν περιλήψει ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία;

Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία περιέχεται ἐν περιλήψει τὸ μὲν ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως, τὸ δὲ ἐν τῷ δεκαλόγῳ, καὶ ἐν ἐκείνῳ μὲν εὐρίσκονται ἐν περιλήψει αἱ θεωρητικαὶ ἀλήθειαι τοῦ χριστιανισμοῦ, τὸ τί δηλ. πρέπει νὰ πιστεύωμεν, ἐν τούτῳ δὲ αἱ πρακτικαὶ ἀλήθειαι ἢ τὸ τί πρέπει νὰ πράττωμεν, ἐκεῖ τὰ χριστιανικὰ δόγματα (*), ἐνταῦθα ἡ χριστιανικὴ ἠθική. Τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως, τὸ ὁποῖον συνετάχθη ἐν ταῖς δύο πρώταις οἰκουμενικαῖς συνόδοις ἐν Νικαίᾳ (325) καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει (381), εἶναι τὸ ἀκόλουθον.

Α'. Πιστεύω εἰς ἓνα Θεὸν πατέρα, παντοκράτορα, ποιητὴν τοῦ οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων.

Β'. Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, ὡς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα, σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφὰς καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρὸς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.

Γ'. Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν.

(*) Δόγμα ἐκ τοῦ δοκεῖν σημαίνει: δοξασίαν.

Δ'. Εἰς μίαν, ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν.

Ε'. Ὁμολογῶ ἐν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

Σ'. Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀμήν.

Τὸ σύμβολον τοῦτο διδάσκει, ὅτι ὁ χριστιανὸς πιστεύει 1ον εἰς τὸν ἕνα Θεόν, τὸν Ποιητὴν τοῦ κόσμου· 2ον εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ὅστις ἔσωσε τὸν κόσμον· 3ον εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα τὸ ζωοποιῶν τὰ πάντα· 4ον εἰς τὴν ἐκκλησίαν· 5ον εἰς τὸ βάπτισμα· καὶ 6ον εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν. Ταῦτα εἶναι τὰ κυριώτερα ἄρθρα τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Ὁ δὲ δεκάλογος, ὅστις ἐδόθη μὲν διὰ τοῦ Μωϋσέως τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ (Ἐξόδ. κ'), ἐπεκρῶθη δὲ παρὰ τοῦ Κυρίου καὶ ἐτελειοποιήθη ἐπεξηγηθεὶς κατὰ ἔννοιαν ὑψηλοτέραν (Ματθ. ἐ. σ' καὶ ζ'), καὶ ὅστις περιέχει περιληπτικῶς πάντα τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὸν πλησίον, εἶναι οὗτος.

Α'. Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ.

Β'. Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλόν, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι ὑποκάτω τῆς γῆς, οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐδὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς.

Γ'. Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ.

Δ'. Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων ἁγιάζειν αὐτήν. Ἐξ ἡμέρας ἕργῳ καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου, τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου.

Ε'. Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται καὶ ἵνα μακροχρόνιος ἔσῃ ἐπὶ γῆς.

Σ'. Οὐ φονεύσεις.

Ζ'. Οὐ μοιχεύσεις.

Η'. Οὐ κλέψεις.

Θ'. Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ.

Ι'. Οὐκ ἐπιθυμήσεις ὅσα τῷ πλησίον σου ἐστί.

Ἡ ἔννοια τῶν δέκα τούτων ἐντολῶν εἶναι· 1ον Μὴ ἔχῃς ψευδεῖς θεοὺς· 2ον Μὴ κάμῃς εἰδωλα· 3ον Μὴ μεταχειρίζου ἀνευ-

λαβῶς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ· 4ον Τήρει τὰς ἀγίας ἡμέρας· 5ον Τιμα τοὺς γονεῖς σου· 6ον Μὴ προσβάλης τὴν ζωὴν τοῦ πλησίον· 7ον Μήτε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· 8ον Μήτε τὴν περιουσίαν αὐτοῦ· 9ον Μήτε τὴν ὑπόληψιν αὐτοῦ· 10ον Μὴ ἐπιθυμῆς τὰ τοῦ ἄλλου πράγματα.

Τὸ σύμβολον τῆς πίστεως καὶ τὸν δεκάλογον τοῦτον ἐξηγεῖ ἡ Κατήχησις, καὶ οὕτω ἐκθέτει τὴν διδασκαλίαν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἀναπτύσσουσα τὰς ἀληθείας αὐτῆς ἐκ τῆς ἀγίας Γραφῆς, ἐκ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, δηλ. τῆς ὁμοφώνου διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων πατέρων καὶ ἐκ τοῦ ὀρθοῦ λόγου.

Σημ. Ἡ ἡμετέρα ὁρθόδοξος ἐκκλησία κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους, οἵτινες ὡς μόνην πηγὴν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἀποδέχονται τὴν Γραφὴν, δέχεται ὡς πηγὴν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας πρὸς τὴ Γραφὴν καὶ τὴν παράδοσιν, δηλ. τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν, ἀποκρούουσα τὴν γνώμην τῶν διαμαρτυρομένων, ὅτι εὐθύς μετὰ τὸν θάνατον τῶν ἀποστόλων ἡ ἐκκλησία ἀπεπλανήθη, τὸ δὲ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ ἐγκατέλιπεν αὐτήν. Εἶναι καὶ καθ' ἑαυτὸ ἀπίθανον, ὅτι οἱ ἄμεσοι τῶν ἀποστόλων μαθηταὶ καὶ ἐν γένει οἱ ἀρχαιότατοι ἐκκλησιαστικοὶ διδάσκαλοι, οἱ τοσοῦτον ἐγγὺς τῇ ἀποστολικῇ ἐποχῇ ἴδσαντες, παρενόησαν ἢ διέστρεψαν τὸν χριστιανισμόν.

§ 9.

Εἰς πόσα μέρη διαιροῦμεν τὴν Κατήχησιν;

Τὴν τάξιν τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως καὶ τοῦ δεκαλόγου ἀκολουθοῦντες, θέλομεν καὶ ἡμεῖς διαίρεσει τὴν Κατήχησιν εἰς τὰ ἐξῆς μέρη. Μέρος Α'. Χριστιανικὰ Δόγματα. Κεφ. Α'. Περὶ Θεοῦ, δημιουργίας τοῦ κόσμου, πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ πτώσεως τούτου διὰ τὰς ἁμαρτίας. Κεφ. Β'. Περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς δι' αὐτοῦ λυτρώσεως τοῦ ἁμαρτήσαντος καὶ πεσόντος ἀνθρώπου. Κεφ. Γ'. Περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος καὶ τῆς δι' αὐτοῦ τελουμένης ἀναγεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Κεφ. Δ'. Περὶ τῆς ἐκκλησίας. Κεφ. Ε'. Περὶ μυστηρίων, προσευχῆς καὶ κηρύγματος. Κεφ. Σ'. Περὶ μελλούσης ζωῆς καὶ κρίσεως. Μέρος Β'. Χριστιανικὴ ἠθικὴ. Κεφ. Ζ'. Περὶ τῶν δέκα ἐντολῶν.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

ΜΕΡΟΣ Α'.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΔΟΓΜΑΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περὶ Θεοῦ καὶ τῆς δι' αὐτοῦ δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀορατῶν. Σύμβ.

§ 10.

Τίνας ἀποδείξεις ἔχομεν περὶ τῆς υπάρξεως τοῦ Θεοῦ;

Ὁ χριστιανὸς πιστεύει εἰς τὸν Θεόν, ἔχει δηλ. ἀκλόνητον πεποίθησιν, ὅτι ὑπάρχει Θεός. Πᾶς λογικὸς ἄνθρωπος εἶναι ἠναγκασμένος νὰ παραδεχθῆ τὸν Θεόν. Τὰ πάντα ἀποδεικνύουσιν αὐτῷ τὴν ὑπαρξίν του. Ἰδίως δὲ διὰ τῶν ἀκολουθῶν ἀποδείξεων ἀποδεικνύουσι τὴν ὑπαρξίν ταύτην τοῦ Θεοῦ. Πρῶτον ἀποδεικνύει τὸν Θεὸν ἡ συνείδησις ἐκάστου ἀνθρώπου, εἰς υἱᾶ πνευματικὴν κατάστασιν εὐρισκομένου. Συγγεννόμεθα δηλ. μετὰ τῆς ιδέας ταύτης, ἣτις εἶναι τοσοῦτον ἔμφυτος ἡμῖν, ὅσον καὶ ἡ ιδέα τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀληθοῦς καὶ ἐν γένει αἱ ἔμφυτοι ιδέαι καὶ τὰ ἔμφυτα αἰσθήματα. Δεικνύεται δὲ ὅτι ἡ ιδέα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἔμφυτος ἐκ τοῦ ὅτι ἐκ τοῦ περὶ ἡμᾶς ἀτελοῦς καὶ πεπερασμένου κόσμου δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ σχηματίσωμέν ποτε τὴν ιδέαν τοῦ τελείου καὶ ἀπείρου Θεοῦ, ἐὰν ἡ ιδέα αὕτη δὲν ἦτο ἐν ἡμῖν ἔμφυτος. Μόνον ὁ ἄφρων λέγει κατὰ τὴν ἁγίαν Γραφήν (Ψαλ. ιγ' 1), ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεός. Δεύτερον ἀποδεικνύεται ἡ ἀλήθεια τῆς υπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς μαρτυρίας πάντων τῶν ἐθνῶν περὶ αὐτῆς. Ἦδη καὶ οἱ ἀρχαῖοι σοφοὶ παρετήρησαν, ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξε λαός, ὅστις νὰ μὴ ἀνεγνώριζε θεόν τινα πάντοτε οἱ ἄνθρωποι καὶ πανταχοῦ ἐν οἰκοδόχῳ ἀναπτύξεως βαθμῶ καὶ ἀνδιετέλουν, εἶχον θεοὺς καὶ ναοὺς λατρείας. Τοῦτο τί ἄλλο σημαίνει, εἰμὴ ὅτι ἡ ιδέα περὶ Θεοῦ δὲν εἶναι αὐθαίρετος τις ἐπινόησις, τυχαίως διαδοθεῖσα ποτε (τυχαία ἐπινόησις δὲν ἠδύνατο πανταχοῦ καὶ πάντοτε νὰ ἀναφανῆται μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων), ἀλλ' ἀναγκαία ιδέα ἐγκειμένη ἐν τῷ ἀν-

θρωπίνῳ πνεύματι; Ἰδέα οὕτω καθολικῶς ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου γένου μαρτυρουμένη εἶναι ἀναγκαιῶς ἀληθής. Τρίτον μαρτυρεῖ τὸν Θεὸν αὐτὴ ἢ ὑπαρξίς τοῦ κόσμου. Τὰ ἐν τῷ κόσμῳ κτίσματα δὲν φέρουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεώς των· οὐδὲν αὐτῶν εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὀφείλει εἰς τὰ ἄλλα τὴν ὑπαρξίν του. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, τὸ ὕψιστον τῶν κτισμάτων, δὲν ἠδύνατο νὰ πλάσῃ ἑαυτόν. Ὁ κόσμος ἄλλαις λέξεσιν εἶναι ἀποτέλεσμα· οὐδὲν δὲ ἀποτέλεσμα ἄνευ αἰτίας. Πρέπει λοιπὸν ἀναγκαιῶς νὰ παραδεχθῶμεν ἀρχικὴν τινα αἰτίαν, ἣτις παρήγαγε τὸν κόσμον, καὶ αὕτη εἶναι ὁ Θεός. Εἶναι δὲ ἄλογον νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐκ τύχης προῆλθον τὰ πάντα κατὰ τὰς θεωρίας τῶν ὑλιστῶν· διότι ἡ λέξις τύχη οὐδὲν σημαίνει καὶ οὐδὲν ἐξηγεῖ, τυχαίως δὲ οὐδὲν δύναται νὰ γίνῃ. Καθὼς βλέποντες οἰκόν τινα ἐννοοῦμεν, ὅτι ὑπῆρξεν οἰκοδόμος, ὅστις ὠκοδόμησεν αὐτόν, οὕτως ἀναγκαιῶς βλέποντες τὸν κόσμον ἀναγκαζόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ, τοῦ ποιητοῦ αὐτοῦ. «Πᾶς οἶκος, λέγει ὁ Παῦλος, κατασκευάζεται ὑπὸ τινος, ὁ δὲ τὰ πάντα κατασκευάσας Θεὸς» (Ἐβρ. γ'. 41). Τέταρτον ἀποδεικνύομεν τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς σκοπιμότητος καὶ ἁρμονίας τῆς παρατηρουμένης ἐν τοῖς κτίσμασιν. Ἄν ὁ κόσμος ὡς ἄμορφος ὕλη δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἐκ τύχης προελθῶν, ἀλλὰ προϋποθέτει ἀρχικὴν τινα αἰτίαν, πολὺ μᾶλλον προϋποθέτει τὴν ἀρχικὴν ταύτην αἰτίαν ὁ κόσμος ὡς σύνολον ὄντων σκοπιμώτατα κατεσκευασμένων καὶ ἁρμονικώτατα συνηρμοσμένων. Διότι ἐκ τύχης νὰ προέλθῃ τοιαύτη ἁρμονία, τίς δύναται νὰ πιστεύσῃ ποτὲ τοῦτο; Ὁ Κικέρων ἐξέφραζεν ἀναντίρρητον ἀλήθειαν, ὅτε ἀπαντῶν πρὸς τοὺς Ἐπικουρείους, οἵτινες ἀπέδιδον τὴν ἀρχὴν τῶν ὄντων εἰς τυχαίαν ἐπισῶρευσιν ἀτόμων, εἶπεν, ὅτι τὸ νὰ διατείνηται τις ὅτι τὸ πᾶν εἶναι ἀποκύημα τῆς τύχης, εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς νὰ διαβεχαιοῖ, ὅτι ἡ Ἰλιάς τοῦ Ὁμήρου εἶναι ἔργον κυβείας, καθ' ἣν τὰ 24 γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου συνανακυκλούμενα ἀναμίγδην καὶ ἀναρριπτόμενα ἀπετέλεσαν διὰ τυχαίας αὐτῶν συναρμογῆς τὸ κείμενον τοῦ θείου ἐκείνου ποιήματος. Ὅσον ἀδύνατον θὰ ἦτο, εἰν ἤθελον ῥιφθῇ εἰς χάρτην τυχαίως διάφορα χρώματα, νὰ προέλθῃ ἐκ τῆς τυχαίας ταύτης ἐπισῶρευσεως εἰκὼν τις καλλιτεχνική, τόσον ἀδύνατον εἶναι νὰ

ὑποθέσωμεν, ὅτι τὸ μέγα τοῦτο καλλιτέχνημα, τὸ ὑποῖον καλοῦμεν κόσμον, προῆλθεν ἐκ τυχαίας ἐπισωρεύσεως ὑλικῶν μορίων. Ἡ ἄρμονία προϋποθέτει νοῦν· ἡ ἄρμονία τοῦ σύμπαντος πάνσοφον νοῦν. Ἡ Γραφή λέγει ὀρθῶς, ὅτι «οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα» (Ψαλμ. ιη'. 11). Πέμπτον τὸν Θεὸν ἀπαιτεῖ ἡ ἀνάγκη τῆς τιμωρίας τῶν κακῶν καὶ τῆς ἀνταμοιβῆς τῶν ἐναρέτων ἐν μελλούσῃ τινὶ ζωῇ. Εἶναι γνωστὸν, ὅτι πολλοὶ κακοὶ ἄνθρωποι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ μὴ ἀνακαλυπτόμενοι ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης, ἀπολαμβάνουσι πάσης εὐτυχίας καὶ τιμῶνται, ἄλλοι δὲ ἀγαθοὶ καὶ ἐνάρετοι παραγνωρίζονται καὶ ἀσχοῦσι μεγάλα κακά. Τοῦτο προφανῶς δὲν εἶναι δίκαιον· διὰ τοῦτο ἡ συνείδησις ἡμῶν βεβαιοῖ ἡμᾶς, ὅτι ἀφεύκτως πρέπει ἐν ἄλλῃ τινὶ ζωῇ ἡ δικαιοσύνη νὰ ικανοποιηθῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ· τὸ ἀδίκημα τὸ ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων γινόμενον πρέπει ἀναγκαίως ἀλλαγῆναι ἐκλίπη δὲ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Τοιοῦτοτρόπως ἀποδεικνύεται ἀναγκαία ἡ ὑπάρξις τοῦ Θεοῦ. Εἰς τῶν μεγίστων φιλοσόφων τῶν νεωτέρων χρόνων, ὁ Κάντιος, εἶναι γνωστὸν, ὅτι ταύτην ὡς τὴν ἰσχυροτάτην τῶν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἀποδείξεων ἐθεώρησεν.

Ἐπὶ τοιούτων ἰσχυροτάτων ἀποδείξεων στηρίζεται ἡ ἀλήθεια τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ.

§ 11.

Πῶς δεικνύεται, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι εἷς;

Ὁ Θεὸς εἶναι εἷς. «Ἐγὼ εἶμι Κύριος ὁ Θεός σου, οὐκ ἔσονται σοὶ θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ,» λέγει ἡ πρώτη ἐντολὴ τοῦ δεκαλόγου. Ἐν δὲ τῇ Καὶ νῆ Διαθήκῃ ἀναγινώσκωμεν, ὅτι αὕτη εἶναι ἡ ζωὴ, ἔνα γινώσκωμεν τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν (Ἰωάν. ιζ'. 3). Τὴν ἐνότητα ταύτην τοῦ Θεοῦ κηρύττει καὶ τὸ σύμβολον «ἓνα Θεόν.» Καὶ ὁ ὀρθὸς δὲ λόγος δεικνύει, ὅτι μόνον εἷς δύναται νὰ ἦναι ὁ Θεός. Διότι πρῶτον ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ὡς τελειοτάτου ὄντος ἀπαιτεῖ τὴν ἐνότητα ταύτην. Δύο τέλεια ὄντα δὲν δύναται νὰ συνυπάρχωσι καὶ ἀποκλείουσιν ἄλληλα· διότι τὸ ἐν θὰ περιώριζε τὸ ἄλλο, ἡ παντοδυναμία τοῦ ἑνὸς θὰ περιώριζε τὴν παντοδυναμίαν τοῦ ἄλλου. Τοιοῦτοτρόπως θὰ ἦσαν καὶ τὰ δύο ἀτελεῖ. Ἐπειτα τὴν ἐνότητα τοῦ Θεοῦ ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἐνότης ἡ παρατηρουμένη ἐν τῷ κόσμῳ, ἐν ᾧ

ἐπικρατεῖ πανταχῶ ἡ αὐτὴ τάξις, οἱ αὐτοὶ νόμοι. Τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ ὑποστηρίζουσιν ἄλληλα καὶ τείνουσι πρὸς τὸ αὐτὸ τέρμα. Τοῦτο τί ἄλλο δεικνύει, εἰ μὴ ὅτι εἶναι εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ὁ ποιητὴς τοῦ παντός; Διάφοροι θεοὶ ἤθελον δώσει εἰς τὸν κόσμον διαφόρους καὶ ἀντιφατικούς νόμους. Δὲν θὰ ἐβασίλευε δὲ τότε ἡ ἁρμονία ἢ νῦν παρατηρουμένη ἐν τῷ σύμπαντι. Τόσον εἶναι ἀληθὲς τοῦτο, ὥστε πολλοὶ τῶν ἀρχαίων σοφῶν (Ἡσίοδος, Σοφοκλῆς, Πλάτων, Ξενοφῶν) συνεῖδον τὴν ἀλήθειαν τῆς ἐνότητος τοῦ Θεοῦ.¹

§ 12.

Πῶς ἐννοοῦμεν τὸν Θεόν;

Τὸν Θεὸν ἐννοοῦμεν ὡς τέλειον πνεῦμα. «Πνεῦμα ὁ Θεός,» λέγει ὁ Κύριος παρὰ τῷ Ἰωάννῃ (δ'. 24). Πνεῦμα δὲ λέγοντες, ἐννοοῦμεν ὄν, τὸ ὁποῖον νοεῖ καὶ ἐλευθέρως θέλει κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ ὕλικὰ ὄντα, τὰ ὁποῖα οὔτε νοοῦσιν οὔτε ἐλευθέραν θέλησιν κέκτηνται. Τὸ αὐτὸ δὲ ἐννοοῦμεν ἀποδίδοντες τῷ Θεῷ καὶ προσωπικότητα. Ὁ ἀνεπτυγμένος καὶ λογικὸς ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ τὸν Θεὸν ὡς ὑλικὸν ὄν, ὅπως πράττουσιν οἱ βάρβαροι οἱ λατρεύοντες τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην ἢ ἄλλα ὑλικὰ σώματα. Διότι τὰ ὑλικὰ ὄντα εἶναι φύσει περιορισμένα καὶ ἀτελῆ, στεροῦνται δὲ πασῶν ἐκείνων τῶν ὑψηλοτέρων ιδιοτήτων τῆς αὐτοσυνειδησίας, νοήσεως καὶ ἐλευθέρου θελήσεως, μεθ' ὧν εἶναι πεπρωτισμένος ὁ ἄνθρωπος. Τὸν Θεὸν δὲ δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ ὁ ἄνθρωπος κατώτερον ἑαυτοῦ. Ἡ πνευματικότης εἶναι ὅ,τι τέλειον περιέχει ὁ κόσμος οὗτος. Τὸ τέλειον τοῦτο, τὸ ὁποῖον προῆλθεν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀναγκασίως πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸν Θεὸν ἐν τελειοτάτῳ βαθμῷ. Διὰ τοῦτο λέγομεν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα τέλειον, ὃν δηλαδὴ κεκτημένον τέλειον ἢ πάνσοφον νοῦν καὶ τελείαν ἢ ἀγιωτάτην θέλησιν. Ἡ τελειότης ἐγκρατεῖται ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ Θεοῦ, ὡς τοῦ ὄντος ἐκείνου, ἐξ οὗ προῆλθεν τὰ πάντα καὶ ὅπερ εἶναι αἰτία ἑαυτοῦ. Ἡ ἀτέλεια θὰ ἦτο ἐξάρτησις τοῦ Θεοῦ ἀπὸ ἄλλου ὄντος, ὅπερ ἀντίκειται εἰς τὴν ἐννοιαν τοῦ Θεοῦ (Ματθ. ε'. 48).

¹ Μακαρίου Δογμ. Α'. σελ. 107 κατὰ τὴν γαλλ. μετάφρασιν.

§ 13.

Ἐνάπτυσον τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ ὡς τελείου πνεύματος ἢ τίνες εἶναι αἱ γενικαὶ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ ;

Ἦς τέλειον ὂν ὁ Θεὸς εἶναι ἀναγκαίως 1) ἄ π ε ρ ο ς. Κατ'ἀντίθεσιν πρὸς τὰ πεπερασμένα ὄντα, τὰ ὅποια περιορίζονται ὑπὸ τοῦ χώρου, ὁ Θεὸς δὲν δύναται νὰ περιορισθῇ ἐντὸς περικυκλωμένου τινὸς χώρου. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἀνέπτυξε κυρίως ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐν Ἀθήναις, κηρύττων ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου, καὶ εἰπὼν, ὅτι «ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος Κύριος οὐρανοῦ καὶ γῆς ὑπάρχων, οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ» (Πράξ. ιζ'. 24). Οἱ ἀρχαῖοι ἔθνηκοι (καὶ νῦν οἱ εἰδωλολάτραι) εἶχον τὴν πρόληψιν, ὅτι οἱ θεοὶ αὐτῶν κατοικοῦσιν ἐν τοῖς ναοῖς. 2) Ἦς τέλειον ὂν εἶναι ὁ Θεὸς καὶ αἰώνιος ἢ ἄχρονος· δὲν περιορίζεται ὑπὸ τοῦ χρόνου· δὲν ἔχει ἀρχὴν, οὔτε τέλος· δὲν ὑπῆρξέ ποτε χρόνος, καθ' ὃν δὲν ἦτο, οὔδε θὰ ὑπάρξῃ χρόνος, καθ' ὃν δὲν θὰ ἦναι. «Πρὸ τοῦ ὄρη γενηθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ,» λέγει ὁ ψαλμῶδὸς (Ψαλμ. πθ'. 2). 3) Ὁ Θεὸς εἶναι ἀμετάβλητος· ἡ μεταβολὴ προϋποθέτει ἀτέλειαν· τὰ πεπερασμένα ὄντα μεταβάλλονται ἀπὸ ἀτελεστέρων εἰς τελειότερα ἢ τὰνάπαλιν· ἐν τῷ Θεῷ ὡς τελείῳ οὐδεμίᾳ τοιαύτῃ ἀτέλειᾳ εἶναι δυνατὴ· ἡ μεταβολὴ ἀντιφάσκει εἰς αὐτὴν τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ. «Παρὰ τῷ Θεῷ οὐκ ἔστι παραλλαγή, ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα,» λέγει καὶ ἡ Γραφή (Ἰακώβ. α'. 18). 4) Ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρών. Ἐπειδὴ εἶπομεν ἀνωτέρω, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ὑπάρχει ἐν ὀρισμένῳ τινὶ τόπῳ περικυκλωμένος, δὲν πρέπει ἐντεῦθεν νὰ συμπεράνη τις, ὅτι δὲν εἶναι οὐδαμοῦ. Τοῦτο θὰ ἦτο ἀτέλειά τις, καὶ πᾶσα ἀτέλεια εἶναι μακρὰν τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρῶν, εἶναι πανταχοῦ πλησίον ἡμῶν. Ὁ ἄνθρωπος πανταχοῦ δύναται ὑψῶν τὸ βλέμμα του πρὸς τὸν Θεὸν νὰ λατρεύσῃ αὐτόν. «Ἐν αὐτῷ, λέγει ὁ Παῦλος, ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἔσμεν» (Πράξ. ιζ'. 28). Ὅπου καὶ ἂν εὕρισκῃται ὁ ἄνθρωπος, οὐδέποτε ἄς φαντασθῇ, ὅτι δύναται νὰ διαφύγῃ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Θεοῦ. «Ποῦ πορευθῶ, λέγει ὁ ψαλμῶδὸς, ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγῃ; ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ἄδην, πάρει· ἐὰν ἀναλάβω τὰς πτέρυγάς μου

κατ' ὄρθρον καὶ κατασκευάσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καὶ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὁδηγήσει με καὶ καθέξει με ἡ δεξιὰ σου» (Ψαλμ. ρλθ'. 10).

§ 14.

Τίνες εἶναι αἱ ἰδιότητες τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ;

Αἱ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαι ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ ἀναφέρονται ἐν γένει εἰς αὐτὸν ὡς τέλειον οὐκ ὄν. Ἄλλ' ὁ Θεὸς εἶναι, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, τέλειον πνεῦμα, νοῦς καὶ θέλησις. Τίνες εἶναι αἱ εἰδικαὶ ἰδιότητες τοῦ θείου νοῦ ἢ τῆς θείας γνώσεως, καὶ τίνες αἱ τῆς θείας θελήσεως; Αἱ ἰδιότητες τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ αἱ ἐξαγόμεναι ἀναγκαστικῶς ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ τελείου πνεύματος, εἶναι αἱ ἑξῆς. Ὁ Θεὸς εἶναι 1) παντογνώστης· ὁ Θεὸς δηλ. γνωρίζει τὰ πάντα, οὐ μόνον τὰ παρόντα ἀλλὰ καὶ τὰ παρελθόντα καὶ τὰ μέλλοντα· τὰ ἐν τῷ φανερῷ πρακτόμενα καὶ τὰ ἐν τῷ κρυπτῷ· τὰς τε πράξεις καὶ τὰ διανοήματα καὶ αἰσθήματα ἡμῶν. «Σὺ ἐδοκίμασας καὶ ἔγνωσ με . . . Σὺ συνῆκας τοὺς διαλογισμούς μου καὶ τὴν τρίβον μου,» λέγει ὁ ψαλμωδὸς (Ψαλμ. ρλθ'. 1—4). 2) Πάνσοφος· οὐ μόνον δηλ. γνωρίζει τὰ πάντα, ἀλλὰ καὶ τὰ πάντα σκοπῶς ἐποίησε καὶ διευθύνει. Τὰ πάντα ἐν τῇ κτίσει ἔχουσι σκοπὸν τινα, καὶ οὐδὲν ἀσκοπῶς ἐγένετο. Καὶ ἐκεῖ ἀκόμη, ὅπου ἡ ἀτελής ἀνθρωπίνη ἐπιστήμη δὲν ἠδυνήθη νὰ εὔρη σκοπιμότητα, πρέπει νὰ ἀποδεχθῶμεν ὑπάρχουσαν τοιαύτην· διότι ἡ ἐν τῷ συνόλῳ τῆς κτίσεως ἐμφανιζομένη σκοπιμότης δὲν δύναται νὰ λείπῃ ἀπὸ τοῦ μέρους. Ἄν δὲ ὁ ἀνθρώπος δὲν ἐμβλέπῃ που αὐτὴν, τοῦτο εἶναι ἀποτελεσματῶς τῆς ἀσθενείας τοῦ ἀνθρώπου ἢ τῆς ἀτελείας τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης. Ἡ πανσοφία τοῦ Θεοῦ εἶναι κατάδηλος οὐ μόνον ἐν τῇ κατασκευῇ τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ διευθύνσει τῶν τυχῶν τῶν ἀνθρώπων, ὀλοκλήρων λαῶν καὶ ἀτόμων. Εἰς μεγάλα πρὸ πάντων γεγονότα τῆς ἱστορίας βλέπει τις τὴν πανσοφίαν ταύτην πρόδηλον. Πῶς ἔργον τῆς θείας πανσοφίας προφανῶς εἶναι, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς, ἡ θρησκεία τῆς ἀληθείας, ἀνεφάνη καθ' ἡν ἐποχὴν πολιτικῶς μὲν ὁ κόσμος ἦτο ἡνωμένος ὑπὸ τὸ βωμαϊκὸν κράτος, κοινὴ δὲ γλῶσσα πανταχοῦ ἦτο ἡ ἑλληνικὴ. Τὰ δύο ταῦτα συνέτειναν, ὡς γνωστὸν, μεγάλως εἰς τὴν ταχυστάτην ἐξάπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ Γραφὴ ἐκφρά-

ζουσα τὸν θαυμασμὸν διὰ τὴν πανσοφίαν τοῦ Θεοῦ τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἐκδηλουμένην, λέγει· «Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας!» (Ψαλμ. ργ'. 24).

§ 15

Τίνες εἶναι αἱ ιδιότητες τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ;

Ὡς πρὸς τὴν θέλησιν αὐτοῦ ὁ Θεὸς ὡς τέλειος εἶναι ἀναγκαίως 1) ἅγιος δηλ. θέλει μόνον τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀποστρέφεται τελείως τὸ κακόν. Οὐδὲ ἴχνος κακοῦ δύναται ἐν τῷ Θεῷ νὰ ὑπάρχη· ἡ τελεία ἀγιότης ἀνήκει αὐτῷ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὅστις τείνει μόνον πρὸς τὴν τελείαν ἀγιότητα, χωρὶς ὅμως ποτὲ νὰ δύναται νὰ φθάσῃ αὐτήν. Ἐν τῷ Θεῷ τὸ ἀγαθὸν βασιλεύει πάντοτε, ἐνῶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ συμβαίνει τὸ ὑναντίον πάλῃ μεταξὺ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, καὶ ἡ ἐκλογή τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι συνήθως ἀποτέλεσμα προηγηθέντος ἀγῶνος. Διὰ τοῦτο εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀποδίδομεν κυρίως οὐχὶ ἀγιότητα, ἀλλὰ ἠθικότητα. Τὸν Θεὸν τὸ ὑναντίον καλούμεν ἅγιον, οὐχὶ ἠθικόν· ἡ ἠθικότης προϋποθέτει πάλῃ. Ὁ Θεὸς λοιπὸν εἶναι τελείως ἅγιος καὶ ἡ πηγὴ πάσης ἠθικότητος καὶ ἀγιότητος ἡμῶν· διότι ἡ συνειδήσις ἡμῶν ἡ προτρέπουσα ἡμᾶς εἰς τὰς ἀγαθὰς πράξεις καὶ ἀπὸ τῶν κακῶν ἀποτρέπουσα εἶναι φωνὴ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Τὴν ἀγιότητα τοῦ Θεοῦ ὀφείλομεν νὰ μιμώμεθα κατὰ τὸ παράγγελμα αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ «Γίνεσθε ἅγιοι, ὅτι ἅγιός εἰμι» (Α' Πέτρου α', 15). 2) Εἶναι δίκαιος, κρίνει δηλαδὴ ἄνευ πάσης προσωποληψίας ἢ μεροληψίας, θέλει δὲ ἀνταμείψῃ καὶ βραβεύσῃ τὸ ἀγαθὸν καὶ τιμωρήσῃ τὸ κακόν. Ἡ γαλήνη τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὅταν πράττωμεν τὸ ἀγαθόν, καὶ ἡ τύψις αὐτῆς, ὅταν πράττωμεν τὸ κακόν, μαρτυροῦσι περὶ τῆς ἀληθείας ταύτης. Ῥητῶς δὲ ὁ Παῦλος λέγει, ὅτι «ὁ Θεὸς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ» (Ῥωμ. β'. 6). 3) Ὁ Θεὸς εἶναι πανάγαθος, εὐμενὴς δηλαδὴ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ πλήρης ἀγάπης πρὸς αὐτούς. Ἡ δικαιοσύνη του δὲν εἶναι ἄκαμπτος, ἀλλὰ μετριάζεται διὰ τῆς ἀγαθότητος καὶ φιλανθρωπίας αὐτοῦ. «Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶν,» λέγει ὁ Ἰωάννης (Α' Ἰωάν. δ'. 14). Καὶ ἄλλαχού λέγει ἡ Γραφή· «Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰμὴ εἰς ὁ Θεός» (Ματθ. β'. 17). Ἡ ἀγάπη αὕτη πρὸς τοὺς ἀνθρώπους εἶναι τελεία, διότι εἶναι εὐσπλαγχνος πρὸς τοὺς δυστυχεῖς, μακρόθυμος πρὸς τοὺς

πταίνοντας πρὸς αὐτὸν, πλήρης χάριτος καὶ εὐνοίας πρὸς πάντας ἐν γένει. 4) Παντοδύναμος· δύναται δηλ. τὰ πάντα οὐδὲν ὑπερβαίνει τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Ἐκ τῆς παντοδυναμίας του δὲν πρέπει μόνον νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι δύναται καὶ τὸ κακόν, διότι ὡς πανάγαθος δὲν δύναται νὰ θέλῃ τὸ κακόν. Εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ ἀποδίδομεν ἀναγκαιῶς καὶ τοῦτο τὸ προσόν, ὅτι εἶναι δημιουργική. Ὁ Θεὸς δὲν ἔχει δηλ. ἀνάγκην ὕλης καὶ ὀργάνων πλάττωντι, ἀλλὰ δημιουργεῖ, παράγει εἰς τὸ εἶναι καὶ αὐτὴν τὴν ὕλην. «Ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ πάντα, ὅσα ἠθέλησεν, ἐποίησε,» λέγει ἡ Γραφή (Ψαλ. λβ'. 9).

Τοσοῦτον ὑψηλὴ εἶναι ἡ περὶ Θεοῦ ἔννοια τοῦ χριστιανισμοῦ.

§ 16.

Τί διδάσκει ἡ ἐκκλησία περὶ ἁγίας Τριάδος;

Ἐν τῷ Θεῷ ὡς πνευματικῷ ὄντι διδάσκει ἡ Γραφή καὶ ἡ ἐκκλησία τριάδα προσώπων Πατρὸς, Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ὁ Θεὸς, εἶπομεν ἀνωτέρω (§ 12), εἶναι πνεῦμα.¹ Ὡς τοιοῦτο λοιπὸν πνευματικὸν ὄν κέκτηται νοῦν καὶ θέλησιν ἐλευθεράν· διότι τοῦτο σημαίνει πνεῦμα, ὄν δηλ. ἔχον νοῦν καὶ θέλησιν. Ὁ θεῖος νοῦς καλεῖται καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Σοφία αὐτοῦ. Γεννᾶται δὲ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ καλεῖται Υἱὸς Θεοῦ, καθὼς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι γεννᾶται παρὰ τοῦ ἀνθρώπου ἡ σκέψις ἢ ὁ λόγος αὐτοῦ, καὶ δύναται νὰ κληθῆ γέννημα αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεὸς γεννᾷ τὸν λόγον, καλεῖται Πατὴρ τοῦ λόγου. Ἡ δὲ θεία θέλησις, ἢ ἡ δύναμις, δι' ἧς ἐνεργεῖ ὁ Θεὸς, ζωοποιεῖ τὰ πάντα, καὶ ἐνισχύει καὶ φωτίζει τὸν ἄνθρωπον καὶ εἰς πᾶν ἀγαθὸν ὁδηγεῖ, καλεῖται Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, διότι πνευματικῶς καὶ ἀοράτως ἐνεργεῖ. Καθὼς δὲ τὸ θέλημα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι προῖον αὐτοῦ, οὕτω τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἢ ἐκπηγάξει ἐκ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς. Τοιοῦτοτρόπως, ὅπως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τὸν ἄνθρωπον, τὸν νοῦν αὐτοῦ καὶ τὴν θέλησιν, οὕτω διακρίνομεν ἐν τῷ Θεῷ τὸν Θεὸν Πατέρα, τὸν Λόγον ἢ Υἱὸν

¹ Πρὸς διασάφην τῆς διδασκαλίας περὶ τῆς Τριάδος μεταχειρίζομεθα τὴν ὁμοίτητα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πρὸς τὸ θεῖον κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἀρχαίων πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Ὁρα Μακαρίου Δογματικῆς Α'. 256. Ἀὐγουστίνου de Trinitate I. IX 18. Est quaedam imago Trinitatis ipsa mens et notitia ejus, quod est proles ejus ac de se ipsa verbum ejus, et amor tertius.

αὐτοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα. Μόνον πρέπει νὰ σημειωθῇ καλῶς, ὅτι ἐνῶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὁ νοῦς καὶ ἡ θέλησις εἶναι ἀπλῶς λογικαὶ δυνάμεις, ἐν τῷ Θεῷ κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὸν Λόγον καὶ τὸ Πνεῦμα οὐχὶ ἀπλῶς ὡς δυνάμεις ἐν τῷ Θεῷ, ἀλλ' ὡς ἴδια πρόσωπα, καὶ πρόσωπα ἀληθῆ, οὐχὶ κατὰ προσωποποιήσιν σχηματιζόμενα. Τοιοῦτοτρόπως ἔχομεν ἐν τῇ θεότητι τρία πρόσωπα, τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ὁ Πατὴρ εἶναι θεός, ὁ Υἱὸς θεός, καὶ τὸ Πνεῦμα θεός· δὲν εἶναι ὅμως τρεῖς Θεοί, ἀλλ' εἰς Θεός· διότι μόνον τὰ πρόσωπα εἶναι τρία, ἡ δὲ οὐσία μία. Ὁ Πατὴρ εἶναι ἀγέννητος, ὁ Υἱὸς γεννητός, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται παρὰ τοῦ Πατρός. Αὕτη εἶναι ἡ περὶ Τριάδος διδασκαλία τῆς ἐκκλησίας. Τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἠλλοίωσεν ἡ δυτικὴ ἐκκλησία μετὰ ταῦτα, καθ' ὅσον προσέθηκεν εἰς τὸ σύμβολον τὴν προσθήκην «καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ,» ἐκπορεύεται δηλ. τὸ Πνεῦμα, ἣτις ἐγένετο παρανόμως, διότι σύμβολον ὑπὸ οἰκουμενικῆς συνόδου συνταχθὲν μόνον ὑπὸ οἰκουμενικῆς συνόδου ἠδύνατο νὰ μεταβληθῇ ἢ ἀναπτυχθῇ. Τὴν προσθήκην κακῶς πράττοντες παρεδέχθησαν καὶ οἱ διαμαρτυρόμενοι.

§ 17.

Τὶ διδάσκει ἡ Γραφή περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου;

Ὁ κόσμος δὲν ἔγεινεν αὐτομάτως καὶ τυχαίως· αὐτομάτως καὶ τυχαίως οὐδὲν γίνεται· οὐδ' ἀφ' ἑαυτοῦ ὑπάρχει· διότι οὐδὲν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἔχει τὴν δύναμιν νὰ πλάσῃ ἑαυτὸ ἢ εἶναι αἰτία ἑαυτοῦ, οὐδ' αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, τὸ τελειότερον τῶν πλασμάτων. Ὁ κόσμος εἶναι ἄρα ἀποτέλεσμα καὶ προϋποθέτει αἰτίαν, ὅπως ἡ οἰκία τὸν οἰκοδόμον. Ὁ κόσμος λοιπὸν προῆλθεν ἀπὸ ἀνωτέρας τινὸς αἰτίας ἢ ἐποιήθη παρὰ τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο διδάσκει καὶ ἡ Γραφή (Γεν. α') καὶ ὁ ὑγιὲς λόγος παντὸς ἀνθρώπου, ὡς ἐδείχθη καὶ ἀνωτέρω (§ 10). Ἐποίησε δ' ὁ Θεὸς τὸν κόσμον ἐξ ἀγάπης εἶνα καταστήσῃ καὶ ἄλλα ὄντα μέτοχα τῆς ἑαυτοῦ μακαριότητος. Εἶναι δὲ ὁ κόσμος ἀποκάλυψις τῆς δόξης καὶ τελειότητος τοῦ Θεοῦ (Ῥωμ. α'. 20. Πράξ'. ιδ'. 17). Κατὰ τὴν Γραφὴν δὲν διέπλασεν ὁ Θεὸς ὕλην τινά, τὴν ὁποίαν εὖρε δῆθεν προϋπάρχουσαν ἀφ' ἑαυτῆς καὶ τυχαίως, ὡς ἐφρόνουν οἱ πλατωνισταί. Ἡ ὕλη δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρχῃ ἀφ' ἑαυτῆς, διότι δὲν δύναται νὰ

δώση ἑαυτῇ τὴν ὑπαρξίν· μόνον ὁ Θεὸς εἶναι αἰτία ἑαυτοῦ. Ὁ Θεὸς λοιπὸν παρήγαγε καὶ αὐτὴν τὴν ὕλην εἰς τὸ εἶναι. Τοῦτο σημαίνοντες, λέγομεν, ὅτι ἐδ ἡ μιο ὑ ρ γ η σεν αὐτὴν. «Ὁ Θεὸς εἶπε καὶ ἐγενήθησαν (τὰ κτίσματα), αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν,» λέγει ἡ Γραφή (Ψαλμ. λβ'. 9). Τὸ δὲ σύμβολον ἀναφέρει τὴν δημιουργίαν διὰ τῶν λέξεων· «ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων.» Ὑπὸ τὰ ἀόρατα ἐνόησαν πάντοτε καὶ τὰ οὐράνια πνεύματα ἢ τοὺς ἀγγέλους, ὄντα λογικὰ ἀνώτερα τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν τῷ σύμπαντι δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι μόνη λογικὴ ὑπαρξίς θά ἦτο ἡ ἀνθρωπίνη. Οἱ ἀγγελοὶ ὡς ὄντα λογικὰ μετὰ ἐλευθερίας πεποικισμένα ἠδύναντο καὶ αὐτοὶ νὰ ἁμαρτήσωσι. Τοὺς ἁμαρτήσαντας ἀγγέλους καὶ ἐκπεσόντας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καλεῖ ἡ Γραφή πονηρὰ πνεύματα, δαιμόνια καὶ ἄλλως. Κατὰ τὸν Μωϋσέα (Γεν. α') πρῶτον ἐγένετο τὸ φῶς, δηλ. ἡ φωτεινὴ οὐσία, δευτερον διεκρίθη ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, τρίτον ἀνεφάνη ἡ γῆ καὶ ἡ θάλασσα, καὶ ἀνεβλάστησαν τὰ φυτὰ, τέταρτον ἐφάνησαν ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες, πέμπτον ἐγένοντο οἱ ἰχθύς καὶ τὰ πτηνὰ, καὶ ἕκτον τὰ τετράποδα καὶ τελευταῖον ὁ ἀνθρώπος.¹ Ἡ ἀκολουθία αὕτη τῆς δημιουργίας τῶν κτισμάτων κατὰ τὴν μωσαϊκὴν γένεσιν εἶναι φυσικωτάτη· διότι τὰ ζῶα δὲν ἠδύναντο νὰ ἀναφανῶσι πρὶν ἢ γίνωσι τὰ φυτὰ, ἅτινα χρησιμεύουσιν εἰς τροφήν αὐτῶν, ὁ δὲ ἀνθρώπος ἔπρεπε νὰ ἀναφανῆ τελευταῖον ὡς ἡ κορωνὴ τῆς κτίσεως. Διάσημοι φυσιολόγοι ἐρευνήσαντες δι' ἀνασκαφῶν τὸν φλοιὸν τῆς γῆς καὶ εὐρόντες ἐν μὲν τοῖς κατωτέροις στρώμασιν αὐτῆς ἴχνη φυτῶν, ἐν δὲ τοῖς ἀνωτέροις ζῶων καὶ μολίς ἐν τοῖς ἀνωτάτοις ἀνθρώπων, ἐξέφρασαν τὴν ἐκπληξίν των διὰ τὴν συμφωνίαν αὐτὴν τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν των πρὸς τὴν μωσαϊκὴν περὶ γενέσεως τοῦ κόσμου διήγησιν.²

§ 18.

Πῶς πρέπει νὰ νοησῶμεν τὴν παρὰ Θεοῦ συντήρησιν τοῦ κόσμου καὶ τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ ἢ τὴν θεῖαν πρόνοιαν;
Ἄρῳ ὁ κόσμος δὲν ἠδύνατο νὰ δώσῃ ἑαυτῷ τὴν ὑπαρξίν,

¹ Ὁ Μωϋσῆς λέγει, ὅτι ἐν ἑξ ἡμέραις ἐγένετο ὁ κόσμος. Ἀλλὰ σημειωτέον, ὅτι πολλοὶ ἐπίσημοι θεολόγοι, οὐ μόνον ξένοι, ἀλλὰ καὶ ἡμέτεροι (πρβλ. Στὸύρζα, Ἐθρσκα. μελέτας 1875, σ. 45) ἐξέλαβον τὰς ἡμέρας ταύτας γενικῶς σημαίνουσας μακρὰς χρονικὰς περιόδους. ² Buffon (Théorie de la terre art. 2). Cuvier πρὸς τῷ Αὐγούστῳ Νικολάῳ Φιλοσ. Μετ. Α' 411 καὶ Λουθάρεδου Apolog. Vortraege ueber die Grundw. d. Christ. 4 ἔκδ. σ. 52-77.

ἀλλὰ χρεωστεῖ τὴν γένεσιν τοῦ εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ, δὲν θὰ ἡδύνατο καὶ νὰ συντηρηῖται ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν ἡ αὐτὴ πανίσχυρος θέλησις ἢ ποιήσασα αὐτὸν μὴ συντηρῇ αὐτόν. Ἡ συντήρησις αὕτη εἶναι οἰονεὶ συνέχεια τῆς δημιουργίας. Ὁ κόσμος ὑπάρχει, διότι θέλει αὐτὸν ὁ Θεός· αὐτὸς εἶναι ὁ δίδων αὐτῷ τὸ εἶναι οὕτως, ὥστε ἐὰν δὲν ἤθελεν αὐτόν, οὐδ' ἐπὶ μίαν στιγμὴν ἡδύνατο νὰ ὑπάρξῃ. Διὰ τοῦτο λέγει ψαλμὸς τις θαυμασιῶς· Κύριε! ἐὰν ἤθελες ἀφαιρέσει ἀπὸ τῶν κτισμάτων τὴν ζωὴν τῶν, ἤθελον παράυτα ἐκλείψει· ἐὰν τούναντιον ἤθελες πέμψει αὐτοῖς τὴν ζωοποιὸν δύναμίν σου, ἤθελον πάλιν λάβει ἀμέσως ὑπαρξίν· «ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ ἐκλείψουσι καὶ εἰς τὸν χούν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν, ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται καὶ ἀνακαινίεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς» (Ψαλ. ργ'. 29). Κατὰ ταῦτα ὁ κόσμος δὲν εἶναι ὡς μηχανὴ τις ἀνεξαρτήτως τοῦ Θεοῦ κινουμένη, ἀλλὰ ζῆ ἐν τῷ Θεῷ. Οἱ νόμοι τῆς φύσεως εἶναι ἐκφράσεις αὐτῆς τῆς θείας θελήσεως. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Παῦλος, ὅτι ἡμεῖς καὶ μεθ' ἡμῶν τὰ πάντα «ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμεν» (Πράξ. ιζ'. 28). Δὲν συντηρεῖ δὲ τὸν κόσμον ἀπλῶς ἐν γένει, ἀλλὰ καὶ κυβερνᾷ καὶ διευθύνει αὐτόν, ὡς πατήρ. Ἡ παρὰ Θεοῦ αὕτη κυβέρνησις τοῦ κόσμου εἶναι ἢ ἄλλως πρόνοια τοῦ Θεοῦ λεγομένη. Εἶναι μακρὰν τοῦ χριστιανισμοῦ ἢ ἰδέα τῶν ἀρχαίων ἐπικουρείων, οἵτινες ἐφρόνουν, ὅτι οἱ θεοὶ, ἐὰν ἔπλασαν τὸν κόσμον αὐτοῖ, ἐγκατέλιπον ὁμῶς αὐτόν εἰς τὴν τύχην του. Ἡ τοιαύτη ἐγκατάλειψις τοῦ κόσμου δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, ἣν ἀναγκαίως ἀποδίδομεν αὐτῷ. Ὁ ἄνθρωπος πρὸ πάντων, αὐτὸ τὸ λογικὸν πλάσμα, τὸ ὅποῖον ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ἀναζητεῖ αὐτόν ὡς τὴν ἑαυτοῦ πηγὴν καὶ τὸ ἄκρον ἀγαθόν, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν πῶς ἡδύνατο νὰ ἐγκαταλειφθῇ ὑπ' αὐτοῦ ἀπροστάτευτος. Ἀφοῦ ὁ Θεὸς ἐνεφύτευσε ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀγάπην πρὸς αὐτόν, πρέπει ἀναγκαίως νὰ ὑποθέσωμεν καὶ ἐν αὐτῷ ἀγάπην πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ φροντίδα περὶ αὐτοῦ. Οἱ ἐπικουρεῖοι ἀπέκλειον τὴν πρόνοιαν, διότι ἢ περὶ τοῦ κόσμου φροντίς ἐνόμιζον, ὅτι ἤθελε διαταράσσει τὴν εὐδαιμονίαν τῶν θεῶν, οὓς ἐφαντάζοντο, φαίνεται, ὡς ἀσιάτας σατράπας μὴ θέλοντας δι' οἰαζθήποτε φροντίδος νὰ διαταράσσωσι τὴν ἡσυχίαν των. Εἰς τὴν ἔννοιαν τούναντιον περὶ τοῦ Θεοῦ ὡς

παναγάθου πατρός οὐ μόνον δὲν ἀντιβαίνει ἡ πρόνοια, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαιῶς ἀπαιτεῖται ὑπ' αὐτῆς. Ὁ Θεὸς ἔχει κατὰ τὴν Γραφὴν ὑπὸ τὴν σκέπην αὐτοῦ τὰ πάντα, καὶ με γάλα καὶ μικρὰ, ἰδίως δὲ τὸν ἄνθρωπον. Αὐτὸς διευθύνει τὰς τύχας καὶ ὀλοκληρώνων λαῶν καὶ ἀτόμων (Πράξ. ζ'. 26). Κατὰ ταῦτα, ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ συμβαίνει, δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα τυφλῆς τύχης ἢ ἀνάγκης καὶ εἰμαρμένης (καθὼς ἐφρόνουσιν πολλοὶ τῶν ἀρχαίων), ἀλλὰ τῆς πατρικῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Ἡ πίστις αὕτη πρὸς τὴν θείαν πρόνοιαν, ἣτις συνυπάρχει πάντοτε μετὰ τῆς θρησκείας ἢ εὐσεβείας πρὸς τὸν Θεόν, πρέπει νὰ ἐμπνέη εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐν μὲν ταῖς εὐτυχίαις τὸ αἶσθημα τῆς εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεόν, ἐν δὲ ταῖς δυστυχίαις τὸ τῆς ὑπομονῆς, ἐν δὲ τῇ ἀβεβαιότητι τὸ τῆς ἐλπιδος. Κατὰ ταῦτα τὰ δυστυχήματα δεόν νὰ δέχονται ὁ εὐσεβὴς ἀγωγύστως, ὅπως τὸ τέκνον τὰς πατρικὰς τιμωρίας, διότι εἶναι βέβαιος, ὅτι ὁ Θεὸς ὡς πατὴρ θέλει τὸ καλὸν ἡμῶν καὶ ὅτι οὐδὲν γίνεται ἄνευ τῆς θελήσεως ἢ τῆς παραχωρήσεως αὐτοῦ, οὐτινος αἰ βουλαὶ εἶναι ἀνεξερευνήτοι καὶ ἀνεξιχνίαστοι.

§ 19.

Τὶ διδάσκει ἡ Γραφή περὶ τῆς πλάσεως, ἀξίας καὶ φύσεως τοῦ ἀνθρώπου;

Καθὼς ὁ κόσμος ἐν γένει, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι αὐτόματον προϊόν τυφλῆς τινος τύχης· δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναφυῇ ἀφ' ἑαυτοῦ, καθὼς παραλόγως ἐδόξασαν καὶ δοξάζουσιν ὕλισται τινες. Ὁ ἄνθρωπος, καθὼς ὁ κόσμος, ἐπλάσθη παρὰ Θεοῦ (Γεν. α' καὶ β') ὡς ἡ κορωνὴ τῆς κτίσεως. Ἐπλάσθη δὲ ἀνὴρ καὶ γυνή ('Αδὰμ καὶ Εὔα. Αὐτόθι). Ἡ δὲ ἔνωσις αὐτῶν πρὸς ἀμοιβαίαν βοήθειαν καὶ πρὸς αὔξησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἠὲ λογιῆθη παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ (αὐτόθι α'). 28). Ὁ ἄνθρωπος συνίσταται ἐκ σώματος καὶ πνεύματος ἢ ψυχῆς. Καθὼς λέγει ἡ Γένεσις (β'. 7), «ὁ Θεὸς ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς (τὸ σῶμα), καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς (τὸ πνεῦμα).» Τὸ σῶμα εἶναι τὸ κατώτερον μέρος, τὸ ὄργανον τοῦ πνεύματος, δι' οὗ ἐνεργεῖ ἐν τῷ ὕλικῳ τούτῳ κόσμῳ· τὸ πνεῦμα τὸ ἀνώτερον. Ὡς πνεῦμα ὁ ἄνθρωπος ὡς ὄν δηλ. λογικὸν καὶ ἐλεύθερον, ὁμοιάζει ἐν μικρῷ αὐτὸν τὸν πνευματικὸν ὄντα Θεόν, διὸ καὶ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ λέγεται. «Κατ'εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν,» λέγει ἡ Γραφή (Γεν. α'. 21). Διὰ τὴν λογικότητα δὲ τούτην ἔλα-

θεν ὁ ἄνθρωπος παρὰ Θεοῦ καὶ τὴν ἀθανασία· διότι ὡς γνωρίζων διὰ τοῦ ἑαυτοῦ λόγου τὸν αἰώνιον Θεὸν καὶ διὰ τῆς ἐλευθέρως ἑαυτοῦ θελήσεως δυνάμενος νὰ ἀγαπήσῃ αὐτόν, ὡς ἔχων ἄλλαις λέξεσι καὶ γνώσεις περὶ αἰωνίων πραγμάτων καὶ πόθους πρὸς τὰ αἰώνια, εἶναι πεπλασμένος ὁ ἄνθρωπος διὰ τὴν αἰωνιότητα, οὐχὶ δὲ μόνον διὰ τὸν πρόσκαιρον τοῦτον βίον, καθὼς τὰ ἄλογα ζῶα, ὧν αἱ γνώσεις καὶ οἱ πόθοι δὲν ὑπερβαίνουν τὸν κόσμον τοῦτον. Ἐνῶ λοιπὸν τὸ σῶμα ἐπιστρέφει εἰς τὸν χοῦν, ἐξ οὗ ἐλήφθη, τὸ πνεῦμα ἐπιστρέφει εἰς τὸν Θεόν, ὅστις ἔδωκεν αὐτὸ (Ἐκκλ. ιβ'. 7. Σοφ. Σολομ. β'. 23).

Σημ. 1. Ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα εἶναι ἡ αὐτὴ ἄυλος πνευματικὴ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις ψυχὴ μὲν λέγεται συνήθως ἐν σχέσει πρὸς τὸ σῶμα θεωρουμένη, πνεῦμα δὲ καθ' ἑαυτήν, ἢ ἐν μὲν τῇ κατωτέρα ἐκφάνσει αὐτῆς ὡς ἡ ζωοποιὸς τοῦ σώματος ἀρχὴ λέγεται ἢ ἐν ἡμῖν πνευματικὴ οὐσία ψυχῆ, ἐν δὲ τῇ ἀνωτέρα ἐκφάνσει ὡς νοοῦσα καὶ θέλουσα πνεῦμα.

Σημ. 2. Τὴν ψυχὴν διακρίνει ἡ Γραφὴ ῥητῶς, τοῦ σώματος ὡς ἄυλον οὐσίαν καὶ διακεκριμένην ἐκείνου (Γεν. β'. 7). "Ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἄυλος καὶ διακεκριμένη τοῦ σώματος, περὶ τούτου πειθόμεθα καὶ διὰ τοῦ λόγου ἡμῶν· καὶ δὴ α') ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ψυχῆς ἐπὶ τοῦ σώματος. Ἡ ὕλη δὲν δύναται νὰ διατάσῃ καὶ κινήσῃ τὴν ὕλην ἀφ' ἑαυτῆς· ἡ ψυχὴ ὅμως πολλακίς προβαίνει καὶ εἰς αὐτὴν τὴν καταστροφὴν τοῦ σώματος· β') ἐκ τῆς ἀναμνήσεως καὶ αὐτοσυνειδησίας. Ἐνῶ τὸ σῶμα μεταβάλλεται αἰωνίως, ὁ ἄνθρωπος ἐνθυμεῖται τί ἔπραξε πρὸ πολλοῦ καιροῦ καὶ ἔχει συνειδησιν, ὅτι εἶναι ὁ αὐτός. Διὰ τοῦτο θεωρεῖ ἑαυτὸν ὑπεύθυνον ἠθικῶς διὰ πάσας τὰς πράξεις του τὰς τε παρούσας καὶ τὰς παρελθούσας. Τοῦτο θὰ ἦτο ἀδύνατον, ἐὰν ἡ ψυχὴ δὲν ἦτο ἄυλος καὶ διακεκριμένη τοῦ σώματος, ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμα ἢ προἶδν αὐτοῦ, ὅπως ὁ ἦχος τῆς κιθάρας.

§ 20.

Τίς εἶναι ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου;

Παντὸς ὄντος προορισμὸς εἶναι ἡ ἀνάπτυξις καὶ τελειοποίησις του. Οὕτω τὸ δένδρον ἐφικνεῖται τοῦ σκοποῦ, δι' ὃν ἐπλάσθη, ὅταν αὐξήσῃ καὶ καρποφορήσῃ, ὅταν δηλ. ἀναπτυχθῇ. Καὶ τοῦ ἀνθρώπου προορισμὸς εἶναι ἡ ἀνάπτυξις καὶ τελειοποίησις του. Ἐπειδὴ δὲ σύγκειται ἐκ σώματος καὶ πνεύματος, διττὸς εἶναι καὶ ὁ προορισμὸς αὐτοῦ, ἡ ἀνάπτυξις καὶ εὐεξία τοῦ σώματος καὶ ἡ ἀνάπτυξις καὶ τελειοποίησις τοῦ πνεύματος. Ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦτο ὀφείλει νὰ μεριμνᾷ περὶ τῆς υἰείας του καὶ νὰ διατηρῇ ἀλώβητον καὶ ἀκμάζουσαν τὴν ζωὴν του. Ἡ αὐτοκτονία, οὐ μόνον ἡ βιαία ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰ μικρὸν δυνάμενη νὰ γίνῃ διὰ παραμελήσεως

τῆς σωματικῆς υγείας, ὡς ἀντιβαίνουσα εἰς τὸ θέλημα τοῦ πλάσ-
 στου, εἶναι ἀμάρτημα. Ἄλλ' ἡ σωματικὴ δὲν εἶναι ἡ
 μόνη τοῦ ἀνθρώπου ζωὴ· μόνον οἱ ὕλισται, ὧν πρό-
 γραμμα τοῦ βίου εἶναι τὸ, «φάγωμεν πίωμεν, αὖριον γὰρ ἀπο-
 θνήσκομεν,» περιορίζουσιν ἐν τῇ περιθάλψει τοῦ σώματος ἅπαντα
 τὸν ἀνθρώπινον προορισμόν. Ὑπεράνω τοῦ σωματικοῦ
 ἵσταται ὁ πνευματικὸς προορισμὸς τοῦ ἀνθρώ-
 που, ἡ τελειοποιήσις τοῦ πνεύματός του, ἡ ἡ ἀνά-
 πτυξις τῆς ἐν αὐτῷ θείας εἰκόνος. Ἐπειδὴ δὲ ὡς πνεῦμα ὁ ἄνθρω-
 πος ἔχει νοῦν καὶ θέλησιν ἢ καρδίαν, διὰ τοῦτο ἡ ἀνωτέρα αὕτη
 πνευματικὴ τελειοποίησις του περιλαμβάνει τὴν ἀνάπτυσιν
 τοῦ νοῦς του διὰ τῆς παιδείας, τῆς ἀναζητήσεως δηλ. τῆς
 ἀληθείας, τ. ἔ. τῆς ἐρεύνης τῶν αἰτιῶν καὶ τῆς φύσεως τῶν ὄντων,
 καὶ τὴν ἠθικὴν διάπλασιν τῆς θελήσεως ἢ καρ-
 δίας αὐτοῦ διὰ τῆς πράξεως τοῦ ἀγαθοῦ. Ὁ ἄνθρωπος φύσει
 ἀγαπᾷ τὴν ἀλήθειαν καὶ ὀφείλει νὰ ἀγαπᾷ αὐτήν· πρὸς αὐτήν
 ἐπλάσθη διὰ τοῦτο πρέπει νὰ σπουδάζῃ, ὅσον τὸ δυνατόν πλειό-
 τερον, νὰ πλησιάσῃ εἰς τὴν ἀλήθειαν. Προσεγγίζων δὲ εἰς τὴν ἀ-
 λήθειαν, προσεγγίζει ὁ ἄνθρωπος εἰς αὐτὸν τὸν Θεόν, ὅστις εἶναι
 ἡ ὑψίστη ἀλήθεια ὡς ἡ πρώτη ἀρχὴ καὶ αἰτία τῶν ὄντων. Ἄλλ'
 ἡ ἀνάπτυξις τοῦ νοῦς, ὅταν ἦναι μόνη, ἄνευ τῆς μορφώσεως τῆς
 καρδίας, δὲν ἔχει μεγάλην ἀξίαν· δύναται μάλιστα ὅταν ἡ θέ-
 λησις ἢ ἡ καρδία ἦναι πονηρὰ, νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὸ κακόν. Διὰ
 τοῦτο εἰς αὐτήν πρέπει νὰ προστίθῃται, ὡς τὸ κυριώτερον
 στοιχεῖον τῆς πνευματικῆς τελειοποιήσεως θεωρουμένη, ἡ διά-
 πλασις τῆς καρδίας ἢ θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἠθικοποίησις
 του. Ἡ ἀγαθὴ θελήσις, ἡ καρδία ἢ ἀγαπῶσα τὸν Θεόν,
 ὡς τὸ ἄκρον ἀγαθόν, καὶ τὸ ἀγαθὸν ἐν γένει ἢ τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ
 θέλημα, εἶναι τὸ ὑψίστον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ τις.
 Οὕτω τελειοποιούμενος ὁ ἄνθρωπος ὁμοιάζει ἐπὶ μᾶλλον καὶ
 μᾶλλον τὸν Θεόν, πλησιάζει εἰς τὴν τελειότητα καὶ ἀγιότητα
 αὐτοῦ καὶ ἐνοῦται μετὰ τοῦ Θεοῦ. «Ἔσθε τελειοί,
 παραγγέλλει ὁ Κύριος, ὡς περ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέ-
 λειός ἐστι» (Ματθ. ἑ. 48). Καὶ ὁ Ἰωάννης λέγει, «ὅτι οἱ ἀγαπῶν-
 τες τὸν Θεὸν ἐν τῷ Θεῷ μένουσιν» (Α' Ἰωάν. δ'. 16). Οὕτω δὲ
 ἐνούμενος ὁ ἄνθρωπος μετὰ τοῦ Θεοῦ, εὐρίσκει ἐν αὐτῷ ὡς τῷ τε-

λειοτάτῳ ὄντι τὴν πλήρωσιν τῶν ὑψίστων αὐτοῦ πνευματικῶν πόθων καὶ τὴν τελείαν αὐτοῦ μακαριότητα. Οὗτος εἶναι ὁ ὑψηλὸς προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς τὸν προορισμὸν τοῦτον ὀφείλει νὰ τείνῃ πᾶς ἄνθρωπος, πρέπει δὲ νὰ ἐπιθυμῇ καὶ νὰ συντείνῃ, ἵνα καὶ οἱ λοιποὶ αὐτῷ ὅμοιοι ἄνθρωποι σπεύδωσι πρὸς τὸν προορισμὸν τοῦτον.

§ 21.

Ἐν ποῖα καταστάσει ἐπλάσθη ἐν ἀρχῇ ὁ ἄνθρωπος ;

Οἱ πρωτόπλαστοι ἐπλάσθησαν ἀθῶοι καὶ καθαροί· διότι ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ πλάστου δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξέλθωσιν εἰ μὴ ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ τῆς ἀθωότητος (Γεν. γ'. 1). Ἡ ἀθωότης συνεπάγεται τὴν εὐτυχίαν καὶ μακαριότητα, ἥτις ἀπόλλυται μετ' ἐκείνης. Διὰ τοῦτο οἱ πρωτόπλαστοι ὡς ἀθῶοι, ἦσαν καὶ μακάριοι καὶ εὐτυχεῖς· «ἔζων ἐν παραδείσῳ», λέγει ἡ Γραφή (Γεν. β'. 8). Ἐν τῇ ἀρχικῇ δὲ ταύτῃ εὐδαιμονίᾳ ἠδύναντο νὰ μένωσιν, ἐν ὅσῳ διετήρουν τὴν ἀθωότητά των. Μόνον παρὰ τῷ Θεῷ εἶναι εὐτυχῆς ὁ ἄνθρωπος. Ἀλλὰ τὴν ἀθωότητα ὡς ἐλεύθεροι ἠδύναντο οἱ πρωτόπλαστοι καὶ νὰ ἀπολίσσωσιν εἰς αὐτοὺς ἀπέκειτο ὡς ἐλευθέρους νὰ ἐκλέξωσι τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ κακόν· ἢ ἀρετὴ των ἔμελλε νὰ δοκιμασθῇ. Τότε δὲ ἡ ἀρετὴ ἔχει ἀξίαν, ὅταν πράττηται ἐλευθέρως. Τὴν δοκιμασίαν ταύτην ἔμελλον οἱ πρωτόπλαστοι νὰ διέλθωσιν. Ἡ Γραφή λέγει, ὅτι ἔλαβον παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐντολὴν νὰ μὴ φάγωσιν ἀπὸ τίνος δένδρου τοῦ παραδείσου, ἵνα δειχθῇ ἂν ἔμελλον νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὸν Θεὸν ἢ οὐ. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον καλεῖται τὸ δένδρον τοῦτο ὑπὸ τῆς Γραφῆς δένδρον τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ (Γεν. β'. 16).

§ 22.

Ἐμείναν ἐν τῇ καταστάσει τῆς ἀθωότητος οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι ;

Οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι δὲν ἔμειναν ἐν τῇ ἀρχικῇ ἀθωότητι, ἐν ἣ ἐπλάσθησαν, ἀλλ' ἀπώλεσαν αὐτὴν παραβάαντες τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀκολουθήσαντες τὰς ἰδίαις αὐτῶν ἐπιθυμίαις ἢτοι ἁμαρτήσαντες. Ἡ ἁμαρτία δ' ἀπ' αὐτῶν μετεδόθη καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους των (διὸ καὶ προπατορικῇ καλεῖται). Τὴν πτώσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ Γραφή δεικνύει, καὶ ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου καὶ ἡ σήμε-

ρον πείρα ἐπικυροῦσι. 1ον Ἡ Γραφή λέγει, ὅτι οἱ πρωτόπλαστοι ὑπὸ τοῦ πονηροῦ παρασυρθέντες ἔφαγον ἀπὸ τοῦ ἀπηγορευμένου δένδρου, καὶ παροργίσαντες τὸν Θεόν, ἐξώθησαν ἀπὸ τοῦ παραδείσου (Γεν. γ'. 23). Ἡ ἀπώλεια τῆς ἀθωότητος συνεπήχθη ἀναγκαιῶς καὶ τῆς πρώτης εὐδαιμονίας τὴν ἀπώλειαν. 2ον Καὶ ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου εὐρίσκει τοὺς ἀνθρώπους κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἐν βαρβάρῳ καὶ ἀγρίῳ καταστάσει, ἀφ' ἧς μόλις κατὰ μικρὸν ἤρχισαν νὰ ἀπαλλάσσωνται καὶ πολιτίζωνται· ἐν τῇ ἀγρίῳ ταύτῃ καταστάσει δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπῆρχον ἀπ' ἀρχῆς ὅπως ἐξῆλθον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Εἰς αὐτὴν κατέπεσον λοιπὸν διαφθαρέντες, παραβάντες τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ, ἀντὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἐκλέξαντες τὸ κακὸν καὶ εἰς τὰ ἴδια πάθη παραδοθέντες. 3ον Καὶ ἡ πείρα σήμερον ἔτι δεικνύει, ὅτι ὅσοι λαοὶ ἴστανται μακρὰν τῆς εὐεργετικῆς ἐπιρροῆς τοῦ χριστιανισμοῦ, δι' οὗ ἐπανωρθώθη πάλιν ἡ ἀνθρωπότης, εὐρίσκονται ἐν ἀθλίῳ ἠθικῇ καταστάσει, ἐν καταστάσει δηλ. πτώσεως, καθὼς καὶ ἐν αὐτῷ τῷ χριστιανισμῷ ὅσοι κατ' ὄνομα μόνον εἶναι χριστιανοί.

§ 23.

Τίς εἶναι ἡ φύσις τῆς ἀμαρτίας;

Ἡ ἀμαρτία εἶναι ἡ παράβασις τοῦ θείου νόμου, ὅστις διδάσκεται ἐν τῇ Γραφῇ, μαρτυρεῖται δὲ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐκάστου. Ὁ ἀμαρτάνων πράττει οὐχὶ ὅ,τι εἶναι θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὅ,τι εἶναι ἀγαθὸν καθ' ἑαυτὸ, ἀλλ' ὅ,τι αἰ ἐπιθυμῖαι καὶ ὁ ἐγωϊσμός του ὑπαγορεύουσιν αὐτῷ. Κανὼν αὐτοῦ εἶναι οὐχὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' αἰ ἐπιθυμῖαι του. Καὶ αἰ ἐπιθυμῖαι ἡμῶν βεβαίως ἐνετέθησαν ἡμῖν πανσόφως ὑπὸ τοῦ πλάστου· ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ δουλώσιν ἡμᾶς, ὅπως τὰ κτήνη, ἀλλὰ νὰ κανονίζωνται ὑπὸ τοῦ λογικοῦ ἡμῶν, καὶ νὰ πληρῶνται μόνον συμφώνως πρὸς τὸ δίκαιον ἢ ἀγαθὸν ἢ πρὸς τὸ καθῆκον ἡμῶν. Ἐνῷ λοιπὸν καθ' ἑαυτὰς εἶναι ἀθῶαι, ὅταν ὑπερβαίνωσι τὰ πρόποντα ὅρια καὶ υποδουλώσιν ἡμᾶς, ἀποβαίνουσι κακία. Οὕτως ἡ πείνα καταντᾶ λαίλαργία ἢ γαστριμαργία, ἡ δίψα μέθη, ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀναπαύσεως ὄκηνηρία, ἡ φιλοτιμία φιλαυτία. Ἡ ἀμαρτία ἐμφωλεύουσα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀποβαίνει ἰσχυρὰ δύναμις, ἧτις σύρει αὐτὸν ὡς αἰχμάλωτον, ὥστε νὰ πράττῃ τὸ κακόν, ἐνῷ ἀναγνωρίζει

τουτοῦ ὡς τοιοῦτο. Τὴν κατάστασιν ταύτην τῆς ἀμαρτοίας παριστάνει οὕτως ὁ Παῦλος: «Οἶδα, ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοὶ τὸ ἀγαθόν· οὐ γὰρ ὁ θέλω ποιῶ, ἀλλ' ὁ οὐ θέλω κακόν, τοῦτο πράττω» (Ῥωμ. ιγ'. 18). Καὶ ἀλλοχού: «Βλέπω δὲ ἐν τοῖς μέλεσί μου ἕτερον νόμον ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦ μου καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἀμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου» (αὐτόθι ζ'. 23). Ἡ ἀμαρτία ὡς παράβασις τοῦ θεοῦ θελήματος εἶναι παρεκτροπὴ ἀπὸ τοῦ κυρίου προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις κυρίως εἶναι, ὅπως εἶδομεν ἀνωτέρω (§ 20), ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἢ πρὸς τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ θέλημα.

§ 24.

Τίνα εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀμαρτίας;

Ἡ ἀμαρτία χωρίζει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, διότι καταστρέφει τὸν δεσμόν, ὅστις συνδέει τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν Θεόν, ἤτοι τὴν ἀγάπην πρὸς αὐτὸν καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ θέλημα. Ἐπειτα ἐπάγει ἕνεκα τοῦ χωρισμοῦ τούτου δυστυχίαν εἰς τὸν ἄνθρωπον· πρῶτον μὲν καὶ ἀφεύκτως τὴν ἐσωτερικὴν δυστυχίαν, διότι ἀφαιρεῖ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τὴν γαλήνην τῆς συνειδήσεως καὶ προκαλεῖ πᾶς τύψεις αὐτῆς, αἵτινες δύνανται κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς ἀποπλανήσεως εἰς τὴν κακίαν νὰ καταστήσωσιν εἰς φοβερωτάτην ὀδύνην· ἡ συνείδησις βεβαιοῖ τὸν ἄνθρωπον, ὅτι ἀφεύκτως θὰ τιμωρηθῇ ἀξίως παρὰ τοῦ ἀδελκάστου κριτοῦ· ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ ἐπάγει ἡ ἀμαρτία καὶ ἐξωτερικὴν δυστυχίαν, διότι ὁ ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ ζῶν δύναται μὲν ἐπὶ τινα χρόνον μεθ' ὅλας τὰς παρεκτροπὰς του καὶ τὴν ὑγίαν ἑαυτοῦ νὰ διασώσῃ ἀβλαβῆ καὶ ἀκαταδίωκτος παρὰ τῶν ἀνθρώπων νὰ μείνῃ, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπὶ τέλους ὁ ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ βίος καὶ τοῦ σώματος τὴν καταστροφὴν φέρει, καὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν καταφρόνησιν καὶ καταδίωξιν προκαλεῖ. Πάντα τὰ ἐκ τῆς ἀμαρτίας κακὰ περιλαμβάνει ἡ Γραφή ὑπὸ τὴν λέξιν «θάνατος» (Α' Τιμόθ. ἀ. 6).

§ 25.

Ἐπὶ τῆς γενικῆς ἡ ἀμαρτία ἐν τῷ κόσμῳ καὶ τίς ἐμελλε νὰ σώσῃ τοῦτον ἀπ' αὐτῆς;

Ἡ ἀμαρτία ἀπὸ τῶν πρώτων ἀνθρώπων εἰς τοὺς ἀπογόνους των διαδοθεῖσα ἐγενικεύθη κατὰ μικρὸν εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον· «Πάντες, λέγει ὁ Παῦλος, ἤμαρτον καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ» (Ῥωμ. γ'. 23). Ὁ κόσμος ὅλος πρὸ τοῦ χριστιανισμοῦ

εὐρίσκετο ὑπὸ τὴν κατάραν ταύτην τῆς ἀμαρτίας. Ἡ λατρεία τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ ἔλειπεν· ἡ δὲ εἰδωλολατρεία ἢ πλήρης ψευδῶν καὶ ἀνηθίκων μύθων, ἢ εἰς τὰ ἥθη ἐπιζημιωτάτη, ἦτο ἡ γενικῶς ἐξήπλωμένα θρησκεία καὶ αὐτῶν τῶν μᾶλλον πεπολιτισμένων λαῶν, τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων. Εἰς μάτην οἱ σοφοὶ οἱ ἀναφανέντες ἐν τοῖς λαοῖς τούτοις εἶχον συνίδει τὸ ψεῦδος τῆς εἰδωλολατρείας καὶ εἶχον καταπολεμήσει αὐτήν. Καὶ ἡ κατὰστασις δὲ τῶν ἠθῶν τῶν ἔθνικῶν ἦτο ἀξιοδάκρυτος. Διότι πρῶτον παραδείγματα ἀρετῆς ἦσαν σπανιώτατα· ἔπειτα ἡ ἀπανθρωπία καὶ ἡ σκληρότης εἶχον κορυφωθῆ, καθὼς δεικνύουσι τὰ συνήθη τότε θεάματα τοῦ λαοῦ, αἱ θηριομαχίαι καὶ αἱ μονομαχίαι· πρὸς τούτοις ἡ δουλεία κατεδίκαζε τὸ ἡμισυ σχεδὸν τῆς ἀνθρωπότητος εἰς κτηνώδη κατὰστασιν, καὶ τέλος ἡ ἀκολασία εἶχε καταντήσει· φοβερὰ καὶ ἡ γυνὴ εἶχεν ἐντελῶς ἐξευτελισθῆ. Καὶ παρ' αὐτοῖς δὲ τοῖς Ἰουδαίοις, ἂν καὶ διὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν εἶχε παρ' αὐτοῖς κηρυχθῆ ἡ ἀλήθεια, εἶχε διὰ τῶν μεταγενεστέρων ῥαββίνων (ἰδίως τῶν Φαρισαίων) διαφθαρή. Ὁ κόσμος λοιπὸν ἐν γένει μικρὸν πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ εἶχε καταντήσει εἰς τὸ ἐπακρον τῆς διαφθορᾶς καὶ ἔβαινεν εἰς τὸν ὄλεθρόν του. Τότε ἀνεφάνη ἄνωθεν σωτὴρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὅστις διὰ τῆς θρησκείας, ἣν ἴδρυσεν ἐν τῷ κόσμῳ, ἔδωκεν νέαν ζωὴν εἰς αὐτὸν καὶ ἐπανώρθωσεν αὐτὸν πάλιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς δι' αὐτοῦ ἀπολυτρώσεως.

Καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, ὡς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα, σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφὰς καὶ

ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος. Σύμβ.

§ 26.

Πότε ἐπεφάνη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὸν κόσμον;

Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπεφάνη εἰς τὸν κόσμον, ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου» (Γαλ. δ'. 4). ὅτε δηλ. συνεπληρώθη ὁ χρόνος, μεθ' ὃν ἔπρεπε νὰ ἀναφανῆ, ὅτε ἡ διαφθορὰ τοῦ κόσμου ἔφθασεν εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ὥστε ἦτο ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ ἐπέλθῃ ἄνωθεν ἡ σωτηρία αὐτοῦ. Ἡ διαφθορὰ τοῦ ἀρχαίου κόσμου κατὰ τὴν μαρτυρίαν πάντων τῶν ἱστορικῶν ἐκορυφώθη ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥώμης Αὐγούστου Καίσαρος, ἐφ' οὗ ἐγενήθη ὁ Χριστὸς (750 ἀπὸ κτ. Ῥώμης).

§ 27.

Πῶς προπαρασκευάσθη ἡ ὁδὸς εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν;

Ἡ ὁδὸς εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν προπαρασκευάσθη ἀπὸ πολλῶν αἰῶνων πρὸ τῆς ἐλευσεώς του διὰ τῆς μωσαϊκῆς θρησκείας. Ἡ θρησκευτικὴ ἀλήθεια ἢ ἡ γνῶσις καὶ λατρεία τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἤρχισε νὰ εἰσάγῃται παρὰ τοῖς Ἰσραηλίταις τὸ πρῶτον διὰ τῶν πατριαρχῶν, ἰδίως τοῦ Ἀβραάμ, ὅστις ἐγκαταλιπὼν τοὺς ἐν Μεσοποταμίᾳ ἔθνικοὺς γονεῖς του καὶ ἀποκαταστάς ἐν Χαναὰν ἐλάτρευσε πρῶτος τὸν ἀληθινὸν Θεόν. Εἰς τὰ ἔχνη αὐτοῦ ἠκολούθησεν καὶ ὁ Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Ἰακώβ, οἱ δύο μετ' αὐτὸν πατριάρχαι τοῦ αὐτοῦ λαοῦ. Ὅτε δ' ἔνεκα τοῦ Ἰωσήφ ἦλθον οἱ Ἰσραηλίταις εἰς Αἴγυπτον, ἐκινδύνευσεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ διὰ τῆς μετὰ τῶν ἐθνικῶν Αἰγυπτίων ἀναμιξεως νὰ διαστραφῇ ἡ ἀληθὴς θεογνωσία· ἀλλ' ὁ Θεὸς ἀπέστειλε τότε πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας τὸν Μωϋσεά, ὅστις καὶ ἀπὸ τῆς ἐν Αἴγυπτῳ δουλείας ἠλευθέρωσεν αὐτοὺς, καὶ τὴν μονοθεϊστικὴν λατρείαν διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Σινᾶ δοθείσης θεοπνεύστου νομοθεσίας του ἐτέλειοποίησε καὶ ἐξησφάλισεν. Ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα οἱ ἐν Χαναὰν διὰ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ εἰσαχθέντες καὶ ἐγκαταστάτες Ἰσραηλίταις καὶ ἐπὶ τῶν Κριτῶν καὶ ἐπὶ τῶν Βασιλέων αὐτῶν πολλάκις ἀπεπλανήθησαν ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς θρησκείας εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ διεφθάρσαν, ἕως οὗ τέλος τὰ κράτη αὐ-

των (τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῦ Ἰούδα) κατεστράφησαν, αὐτοὶ δὲ ἀπήχθησαν αἰχμάλωτοι εἰς Νινευὶ καὶ Βαβυλῶνα. Ἀλλὰ οἱ θεόπεμπτοι προφήται οἱ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν τῷ Ἰσραὴλ ἀναφανέντες (Σαμουὴλ, Νάθαν, Ἡλιοῦ, Ἡσαΐας, Ἰερεμίας, Ἰεζεκιήλ, Δαυιδ) καὶ διὰ τοῦ ἔργου καὶ διὰ τοῦ λόγου ἀγωνιζόμενοι, κατεπολέμησαν τὴν ἀποπλάνησιν ταύτην καὶ τὴν αὐτῇ συμπαρομαρτοῦσαν διασθοράν, καὶ συνέτειναν ἕνα ἐπὶ τέλους ἐπικρατήσῃ ὀριστικῶς παρὰ τοῖς ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας εἰς τὴν Παλαιστίνην ἐπιστρέψασιν Ἰσραηλίταις ὁ θεὸς τοῦ Μωϋσέως νόμος. Ἄλλ' οἱ πατριάρχαι, ὁ Μωϋσῆς καὶ οἱ προφῆται δὲν ἀπεκάλυψαν τὴν πλήρη θρησκευτικὴν ἀλήθειαν προητοίμασαν μόνον τὴν ὁδὸν εἰς ταύτην, τὴν ὁποίαν ἔμελλε κατ' αὐτὰ τῶν προφητῶν τὰ ῥήματα νὰ φέρῃ εἰς τὸν κόσμον ὁ Μεσσίας ἢ Χριστός¹ δηλαδή ὁ Σωτῆρ, ὅστις ἔμελλε νὰ σώσῃ σὺμπαντα τὸν κόσμον ὀδηγῶν αὐτὸν ἀπὸ τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας εἰς τὴν ἀγιότητα, καὶ ἰδρῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου τούτου τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἢ τῶν οὐρανῶν, ἧτοι τελείαν τινὰ κοινωνίαν, ἐν ἣ ἔμελλε νὰ βασιλεύῃ ὁ ἐν ταῖς καρδίαις πάντων ἐγγεγραμμένος νόμος τοῦ Θεοῦ (Ἡσ. β'. θ'. ια'. Ἰερεμ. κγ'. Ἰεζ. ια'. λδ'. Μιχ. δ'). Ἡ θεία πρόνοια ἠθέλησε καὶ παρὰ τοῖς ἔθνικοις νὰ προετοιμασθῇ ἡ ὑποδοχὴ τῆς τελείας θρησκευτικῆς τῆς μελλούσης ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ νὰ προέλθῃ. Τὸ ἔργον τῆς προπαρασκευῆς ἀνέλαβε παρὰ τούτοις ἡ φιλοσοφία, καὶ μάλιστα ἡ πλατωνικὴ, ἧτις τὸ μὲν κατέδειξε τὸ ψεῦδος τῶν πολυθεϊστικῶν εἰδωλοκρατικῶν θρησκευτῶν, τὸ δὲ ἐσπούδαζε νὰ ὑψωθῇ εἰς καθαρωτέρας περὶ Θεοῦ ιδέας καὶ ἐδίδασκε τὴν ἐνότητα καὶ προσωπικότητα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν πνευματικότητα καὶ ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐζήτησαν νὰ συνδυάσωσι τὴν ἐθνικὴν σοφίαν μετὰ τῆς ἀποκαλύψεως τῆς Π. Δ.

¹ Ὁ μέλλων οὗτος Σωτῆρ ἐκλήθη παρὰ τῶν προφητῶν Μεσσίας ἢ Χριστός, διότι προσεδόκων αὐτὸν ὡς βασιλεῖα, ἀπόγονον τοῦ Δαυιδ, οἱ δὲ βασιλεῖς παρὰ τοῖς Ἰσραηλίταις ἐχρίοντο, καὶ διὰ τοῦτο χριστοὶ ἐλέγοντο. Ὁ Ἰησοῦς ἦλθεν ὡς βασιλεὺς ἀληθῶς, ἀλλὰ ὡς βασιλεὺς τῆς ἀληθείας, οὗτινος ἡ βασιλεία οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» (Ἰωάν. ιη'. 36).

§ 28.

Τί διδάσκει ἡ Γραφή καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ;

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι κατὰ τὴν Γραφὴν ἁ) Ὑἱὸς ἀνθρώπου (Ματθ. ἡ. 20. θ'. 6), δηλ. τέλειος ἄνθρωπος ἄνευ ἁμαρτίας. Ἡ ἔκφρασις υἱὸς ἀνθρώπου εἶναι ἐβραϊζούσα σημαίνουσα τὸν ἄνθρωπον, καθὼς δεικνύει τὸ χωρίον τοῦ ψαλμοῦ ἡ. 5. «Τί ἐστὶν ἄνθρωπος ὅτι μιμνήσκη αὐτοῦ ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπη αὐτόν;» β') εἶναι Ὑἱὸς Θεοῦ. Ὅτε ἠρώτησεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, τίνα ἐνόμιζον αὐτόν, ἀπήντησεν ὁ Πέτρος: «Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος» (Ματθ. ις'. 16, Ἰω. ια'. 27). Ὑἱὸς δὲ τοῦ Θεοῦ ὀνομάζεται ὁ Χριστὸς, 1) διότι ἐγεννήθη ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἢ ἐκ θείας δυνάμεως. Τῇ Μαριὰμ ἐλέγηθη: «Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοί· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον κληθήσεται Ὑἱὸς Θεοῦ» (Λουκ. α. 35). 2) διότι εἶναι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐν σαρκαίω μέρει. Ἡ σοφία ἢ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ (πρβ. § 16) λέγεται ἐν τῇ Γραφῇ καὶ Ὑἱὸς τοῦ Θεοῦ, καθὼς ἠδυνάμεθα νὰ καλέσωμεν γέννημα τοῦ ἀνθρώπου τὸν λόγον ἢ τὴν σκέψιν αὐτοῦ. Ἡ σοφία λοιπὸν τοῦ Θεοῦ ἢ ὁ λόγος αὐτοῦ, ὅστις κατὰ τὸν Ἰωάννην φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον (διότι πᾶς λογικὸς ἄνθρωπος φέρει ἐν ἑαυτῷ ἀκτῖνά τινα τοῦ θεοῦ τούτου λόγου), δὲν ἐφώτιζε κατὰ τὴν Γραφὴν τὸν Χριστόν, ὅπως τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἐνόκησεν ὅλως ἐν αὐτῷ, ἐγένετο ἄνθρωπος ἐν αὐτῷ ἢ ἐσαρκώθη. «Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο,» λέγει ὁ Ἰωάννης (ἀ. 14). Τὸ ζήτημα περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀντικείμενον πολλῶν συζητήσεων. Ὁ Ἀρειοσ (κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δ' αἰῶνος) ἠρνεῖτο τὴν ἀληθῆ θεότητα τοῦ Ὑἱοῦ καὶ λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ ὠνόμαζε τὸν Ὑἱὸν κτίσμα. Ὁ δὲ Εὐτυχῆς (περὶ τὰ μέσα τοῦ ἐαυτοῦ αἰῶνος) ἠρνεῖτο τὴν ἀνθρωπότητα ἐν τῷ Χριστῷ, ἰσχυριζόμενος ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐν τῷ Χριστῷ ἀπερροφήθη ἐντελῶς ὑπὸ τῆς θείας, ὅτι ἄρα ὁ Χριστὸς ὑπῆρξεν ἄνθρωπος μόνον κατὰ τὸ

φαινόμενον. Ἄλλος αἰρετικός ὁ Νεστορίος (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑαυτοῦ) παρεδέχετο μὲν ἐν τῷ Χριστῷ καὶ θεῖαν καὶ ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀλλ' ἐχώριζεν ἐν αὐτῷ ἐντελῶς τὰς δύο ταύτας φύσεις, οὕτως ὥστε ἐκινδύνευεν ἢ προσωπικὴ ἐνόησις ἐν τῷ Χριστῷ. Κατὰ τῶν αἰρετικῶν τούτων ἐκήρυξαν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ διδάσκαλοι ἐν ταῖς οἰκουμενικαῖς συνόδοις ἐν Νικαίᾳ (325), ἐν Κωνσταντινουπόλει (381), ἐν Ἐφέσῳ (431) καὶ ἐν Χαλκηδόνι (451), ὅτι ἐν τῷ ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἠνώθησαν τελειῶς, ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις.

§ 29.

Τί εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ;

Τὸ ἔργον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶναι ὅτι ἔσωσε τὸν κόσμον ἀπὸ τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀμαρτίας, εἰς ἃς εἶχε καταπέσει, ἐπανήγαγε πάλιν τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν Θεὸν καὶ κατήλλαξε πρὸς αὐτὸν, ἀφ' οὗ οὗτος εἶχεν ἀποχωρισθῆ διὰ τῆς ἀμαρτίας (§ 24) καὶ ἐνέπνευσεν εἰς τὴν ἠθικῶς φθίνουσαν ἀνθρωπότητα νέαν ζωὴν ἢ νέον πνεῦμα, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀγιότητος. Ἐτέλεσε δὲ τὴν σωτηρίαν ταύτην, α) διότι ἐδίδαξε τὴν ἀρίστην θρησκείαν καὶ κατεπολέμησε δι' αὐτῆς τὴν πλάνην (δι' αὐτοῦ ἡ ἀληθὴς θεογνωσία καὶ λατρεία διεδόθη εἰς τὸν κόσμον). β) διότι ἔδωκε διὰ τοῦ βίου του τὸν ἄριστον τύπον καὶ ὑπογραμμὸν τῆς εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς· καὶ πρὸ πάντων γ) διότι ἀπέθανεν ὑπὲρ τοῦ κόσμου καὶ ἐγένετο θυσία ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτοῦ.

α) Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

§ 30.

Τίνες εἶναι αἱ θεμελιωδέστεραι ἰδέαι τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ;

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐγένετο Σωτὴρ τοῦ κόσμου πρῶτον διὰ τῆς διδασκαλίας του. «Ἐγὼ, λέγει αὐτὸς ὁ Κύριος, εἰς τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ» (Ἰωάν. ιη'. 37). Αἱ θεμελιωδέστεραι ἰδέαι τῆς διδασκαλίας του ταύτης εἶναι αἱ ἐπόμεναι· 1) Ὁ Θεὸς εἶναι πατὴρ ἡμῶν, ἡμεῖς δὲ τέκνα αὐτοῦ.

Οἱ ἔθνηκοὶ εἶχον πολλὰκις θεωρήσει τὸν Θεὸν ὡς κακοποιὸν τινὰ δύναμιν, καὶ διὰ τοῦτο δι' αἰματηρῶν θυσιῶν καὶ ἀνθρωποθυσιῶν ἐνόησαν ἐξήτουν νὰ ἐξιλεώσωσιν αὐτόν. Ὁ Ἡρόδοτος αὐτὸς ἐνόμιζε τὸ θεῖον φθονερόν. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἀτελείας ταύτας θεωρεῖ ὁ χριστιανισμὸς τὸν Θεὸν ὡς πανάγαθον ὄν, ὡς πατέρα πλήρη ἀγάπης καὶ ἐλέους πρὸς ἡμᾶς. Πανταχοῦ τῆς Κ. Δ. ὁ Θεὸς καλεῖται πατὴρ ἡμῶν (Ματθ. ς'. 9, ἡ. 48). Διδάσκων δὲ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ νὰ προσεύχωνται, εἶπεν αὐτοῖς ὁ Κύριος νὰ λέγωσι «Πάτερ ἡμῶν.» Διὰ τοῦτο καλεῖ καὶ ὁ Παῦλος τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν εὐαγγέλιον υἱοθεσίας (Ῥωμ. ἡ, 18). 2) Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν σχέσις ἡμῶν πρέπει νὰ ἦναι σχέσις ἀγάπης. Ἡ ἰδέα αὕτη πηγάζει ἀναγκαίως ἐκ τῆς ἀνωτέρω. Καθὼς ὁ Θεὸς εἶναι πατὴρ πλήρης ἀγάπης πρὸς ἡμᾶς, οὕτω καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ὡς τέκνα νὰ ἀγαπῶμεν αὐτόν. Τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ τηρῶμεν ἐξ ἀγάπης πρὸς αὐτόν, οὐχὶ μόνον ἐκ φόβου. Τότε δὲ ἔχει ἀξίαν ἡ ἀρετὴ, ὅταν πράττῃται ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸ ἀγαθόν, οὐχὶ δὲ ἐκ φόβου ἢ ἐκ συμφέροντος. Μόνον ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεὸν δύναται νὰ ἦναι ἠνωμένος μετ' αὐτοῦ, καθὼς λέγει ὁ Ἰωάννης· «ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐν τῷ Θεῷ μένει καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ» (Ἰωάν. δ', 16). 3) Ὁ Θεὸς ὢν πλήρης ἐλέους συγχωρεῖ τὸν μετανουοῦντα ἁμαρτωλόν. Ὁ ἄνθρωπος ἁμαρτάνων δύναται νὰ ἦναι βέβαιος, ὅτι ἐὰν μετανόησῃ ἀπὸ καρδίας, θέλει εὖρει παρὰ τῷ Θεῷ ἄφῃσιν. Τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν μακροθυμίαν ἐκφράζων ὁ Κύριος εἶπεν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους (Ματθ. ε', 45), καὶ ἐν τῇ παραβολῇ τοῦ ἀσώτου υἱοῦ λέγει περὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὅτι, ὅτε εἶδεν αὐτόν ἐπιστρέφοντα καὶ μετανοοῦντα, ἔδραμεν εἰς προὔπαντησιν αὐτοῦ καὶ ἐναγκαλισθεὶς κατεπίλησεν αὐτόν (Λουκ. ιε', 11—32). Διὰ τοῦτο ὀνομάζει καὶ ὁ Παῦλος τὸν Θεὸν «πατέρα οἰκτιρῶν καὶ Θεὸν πάσης παρακλήσεως.» (Β' Κορινθ. α', 3). Ἡ ἰδέα αὕτη εἶναι λίαν παρήγορος εἰς τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον. Ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὑπέβαλλον καὶ σήμερον παρὰ πολλοῖς ἔθνηκοις (τοῖς Ἰνδοῖς ἰδίως) οἱ μετανουοῦντες ἄνθρωποι ὑποβάλλουσιν αὐτοὺς ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ των εἰς φοβερωτάτας βασιάνους, πολλὰκις προβαίνουσας μέχρι κολοβώσεως καὶ αὐτοῦ τοῦ σώματος, ἵνα διὰ

τῶν μέσων τούτων ἐξιλεώσωσι τοὺς παρωργισμένους θεοῦ, τοὺς ὁποίους φαντάζονται σκληροὺς καὶ ἀπανθρώπους. Ὁ χριστιανισμὸς διδάσκων Θεὸν πλήρη οἰκτιρμῶν καὶ ἐλέους, παρέχει τῷ μετανοῦντι παρηγορίαν καὶ ἐνίσχυσιν. 4) Ὁ μετανοῶν λαμβάνων τὴν συγχώρησιν πρέπει καὶ πράγματι νὰ ἀπαλλαγῇ καὶ καθαρισθῇ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας. Ὅταν ὁ μετανοῶν περιορίζεται εἰς λόγους, καὶ δὲν προβαίνει εἰς πράγματα, ὅταν ἐνῶ θρηνεῖ διὰ τὰ παραπτώματα αὐτοῦ ἐξακολουθῇ νὰ πράττει αὐτὰ καὶ νὰ ἦναι δούλος αὐτῶν, εἰς οὐδὲν ὠφέλησεν αὐτὸν ἡ μετάνοια. Τὴν ἀληθῆ μετάνοιαν πρέπει νὰ ἀκολουθῇ ἡ πραγματικὴ λύτρωσις ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας. Ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ καθαρισθῇ τελείως· διὰ τοῦτο ὁ Κύριος μακαρίζων τοὺς καθαρὸς τῇ καρδίᾳ, λέγει, ὅτι αὐτοὶ εἶναι ἄξιοι νὰ ἴδωσι τὸν Θεόν (Ματθ. ε', 8). Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ ὁ Παῦλος ὀνομάζει τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν εὐαγγέλιον ἐλευθερίας τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ (Γαλ. δ', 4). 5) Οἱ οὕτως ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας λελυτρωμένοι καὶ κεκαθαρμένοι ἀποτελοῦσι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, τιαυτὴν δηλ. κοινωνίαν, ἐν ἣ βασιλεύει ὁ νόμος καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Τὴν βασιλείαν ταύτην τῆς ἀγάπης πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἢ πρὸς τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ θέλημα, ἤλθε νὰ ἰδρῦσῃ εἰς τὸν κόσμον ὁ Κύριος, καθὼς εἶχον προεῖπει οἱ προφῆται (§ 27). Περὶ τῆς βασιλείας ταύτης ποιεῖται ὁ Κύριος λόγον ἐν πάσαις ταῖς διδασκαλίαις του, ἰδίως δὲ ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλίᾳ καὶ ἐν ταῖς παραβολαῖς αὐτοῦ.

§ 31.

Τίς εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία;

Ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία λέγεται ἡ ὁμιλία ἐκεῖνη τοῦ Κυρίου, ἣν ἐποίησεν ἐπὶ τινος ὄρους τῆς Γαλιλαίας καὶ ἣτις περιέχεται ἐν τῷ ε', σ' καὶ ζ' κεφ. τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου. Ἡ ὁμιλία αὕτη ἀπαρτίζεται ἐξ ἐπτὰ μερῶν. 1) Δεικνύει ὁ Κύριος τίνες εἶναι μακάριοι· παρὰ τῷ Θεῷ, ἢ ἄξια μέλη τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας. Μακάριοι εἶναι, εἶπεν, οἱ ταπεινόφρονες, διότι αὐτοὶ θὰ παρηγορηθῶσι· μακάριοι οἱ ἐπιθυμοῦντες διακαῶς τὴν δικαιοσύνην, διότι αὐτοὶ θὰ χορτασθῶσι· μακάριοι οἱ πραεῖς, διότι αὐτοὶ θὰ κληρονομήσωσι τὰ αἰῶνια ἀγαθὰ· μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, οἵτι αὐτοὶ θὰ κληθῶσιν υἱοὶ Θεοῦ· μακάριοι οἱ ἐλεήμονες,

διότι αὐτοὶ θὰ ἐλεηθῶσι· μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, διότι αὐτοὶ εἶναι ἄξιοι νὰ ἴδωσι τὸν Θεόν· μακάριοι οἱ διωκόμενοι ἕνεκα δικαιοσύνης, διότι αὐτῶν εἶναι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. 2) Ἐπειτα παραβάλλονται οἱ εὐσεβεῖς πρὸς τὸ ἄλας τῆς γῆς καὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Οἱ εὐσεβεῖς καὶ χρηστοὶ ἄνθρωποι εἶναι χρήσιμοι εἰς τὸν κόσμον, καθὼς τὸ ἄλας εἰς τὰς τροφάς, καὶ τὰ καλὰ αὐτῶν ἔργα λάμπουσιν, ὅπως λάμπει τὸ φῶς. 3) Μετὰ ταῦτα δεικνύει ὁ Κύριος τὴν ὑπεροχὴν τῆς διδασκαλίας τοῦ ὑπὲρ τὴν διδασκαλίαν τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου. Ἡ ὑπεροχὴ συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ὁ μὲν νόμος ἀπῆτει μόνον τὴν κατὰ γράμμα ἐκπλήρωσιν τῶν ἐντολῶν, τὸ δ' εὐαγγέλιον τὸ ὑναντίον ζητεῖ τὴν κατὰ πνεῦμα τήρησιν, ὄχι μόνον δηλ. τὴν ἐξωτερικὴν συμφωνίαν τῶν πράξεων ἡμῶν πρὸς τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ τὴν συμφωνίαν τῆς ἐσωτερικῆς ἡμῶν διαθέσεως πρὸς αὐτόν. Τὸ εὐαγγέλιον θεωρεῖ ἀληθῶς ἀγαθὰς πράξεις ἐκείνας μόνον, ὅσαι μετ' ἀγαθῆς προθέσεως γίνονται. Ἀποδεικνύει δὲ ὁ Κύριος τὴν ὑπεροχὴν ταύτην ἐν διαφόροις παραδείγμασιν, οἷον ἐν τῷ φόνῳ, ἐν τῇ ἐπιτορίᾳ καὶ ἐν τῇ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπῃ. Ὁ παλαιὸς νόμος ἀπηγόρευε διὰ τῆς ἔκτης ἐντολῆς μόνον τὸ φονεύειν· τὸ εὐαγγέλιον ἀπαγορεύει καὶ αὐτὴν τὴν ὀργὴν καὶ πᾶσαν βλάβην κατὰ τοῦ πλησίον. Ἐπιβάλλει δ' ὡς καθῆκον μάλιστα τὴν πρὸς τὸν πλησίον εὐποιίαν. Ὁ παλαιὸς νόμος ἀπηγόρευε τὴν ἐπιτορίαν, ὁ νέος ἀπαιτεῖ οἱ ἄνθρωποι νὰ ἦναι τόσο φιλαλήθεις, ὥστε νὰ μὴ ἔχωσιν ἀνάγκην παντάπασι τῶν ὄρκων, ἀλλὰ νὰ ἀρκῆ αὐτοῖς τὸ ναὶ καὶ τὸ οὐ. Τέλος ὁ παλαιὸς νόμος ἐπέβαλλε μὲν τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, ἐπέτρεπεν ὅμως τὸ μῖτος πρὸς τοὺς ἐχθρούς· τὸ εὐαγγέλιον τὸ ὑναντίον ἐπιβάλλει καὶ αὐτὴν τὴν πρὸς τοὺς ἐχθρούς ἀγάπην, καὶ θέλει νὰ δεικνύωμεν γενναϊότητα καὶ ἀνεξικακίαν πρὸς αὐτούς. Μόνον οὕτω λέγει ὁ Κύριος, γινόμεθα τέλει καὶ ὁμοιωζόμεν πρὸς τὸν πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅστις ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. 4) Ἐπειτα τὴν ιδέαν ἀναπτύσσων, ὅτι ἡ ἀγαθὴ διάθεσις εἶναι ἡ διδουσα εἰς τὰς πράξεις τὴν ἠθικὴν ἀξίαν, ἐδίδαξε, τίς εἶναι ἡ ἀληθὴς ἐλεηνιλλήνη, ἡ ἀληθὴς προσευχὴ καὶ ἡ ἀληθὴς νηστεία. Ἡ ἐλεηνιλλήνη

δὲν πρέπει νὰ γίνηται πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις, πρὸς ἀπλὴν ἐπιδείξειν, ἀλλὰ ἀπὸ καρδίας, οὕτως ὥστε νὰ μὴ γνωρίζῃ ἡ ἀριστερὰ χεὶρ τί ποιεῖ ἢ δεξιὰ, καὶ αὐτοὶ δηλ. οἱ οικειότατοι ἡμῖν ἄνθρωποι νὰ ἀγνωῶσιν εἰ δυνατόν αὐτήν, ἢ δὲ προσευχὴ νὰ μὴ γίνηται χάριν ἐπιδείξεως, ἀλλ' ἐν τῷ κρυπτῷ, ὅπου μόνος ὁ Θεὸς δύναται νὰ βλέπῃ ἡμᾶς, καὶ ἡ νηστεία ἐπίσης νὰ μὴ πράττηται, ὅπως γνωστῇ εἰς πάντας. Παῖσα λοιπὸν ἀρετὴ τότε μόνον ἔχει ἀξίαν, ὅταν ᾗναι πραγματικὴ καὶ δὲν ᾗναι πρὸς τὸ φαινόμενον μόνον. 5) Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἀπέτρεψε τοὺς μαθητάς του ἀπὸ τῆς πλεονεξίας. Μὴ ἔχετε, εἶπεν ἐστραμμένην πᾶσαν τὴν προσοχὴν ὑμῶν εἰς τὸ νὰ ἐπισωρεύητε θησαυροὺς ἐπιγείους, ὑλικά ἀγαθὰ, τὰ ὅποια φθίρονται, ἀλλὰ πρὸ πάντων ζητεῖτε θησαυροὺς οὐρανίους, δηλ. ἀρετάς, αἵτινες δὲν φθίρονται, ἀλλ' εἶναι ἄφθαρτοι καὶ αἰώνιοι θησαυροί. Ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ καὶ ταῦτα πάντα θέλουσι προσεθεῖ ὑμῖν. 6. Μὴ κρίνετε τοὺς ἄλλους αὐστηρῶς, προσέθηκεν, ἵνα μὴ καὶ ὑμεῖς κριθῆτε οὕτω· διότι τῷ μέτρῳ, ἐν ᾧ μετρεῖτε, θέλει μετρηθῆ καὶ εἰς ὑμᾶς. Μὴ βλέπῃς τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου. Ἴδὲ μᾶλλον τὸν δοκὸν τὴν ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου. 7. Τέλος ἔδωκε τὸν ἀληθῆ ὀρισμὸν τῆς πίστεως. Ἡ ἀληθὴς πίστις εἶναι ἡ δεικνυμένη δι' ἔργων ἀγαθῶν. Ὁ πιστὸς καὶ εὐσεβὴς διακρίνεται ἐκ τῶν ἔργων του, ὅπως τὸ ἀγαθὸν δένδρον ἐκ τῶν καρπῶν του. Δὲν πρέπει τις νὰ ᾗναι ἐξωθεν πρόβατον καὶ ἔσωθεν λύκος. Εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἶναι ἄξιος νὰ εἰσέλθῃ οὐχὶ ὁ λέγων Κύριε, Κύριε, ὁ περιορίζων δηλ. τὴν πίστιν εἰς λόγους καὶ προσευχάς, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Τῶν τοιούτων ἡ πίστις ὁμοιάζει πρὸς οἰκίαν ἐπὶ πετρῶδους μέρος φκοδομημένην, ἣτις μένει ἀσάλευτος, καὶ ὅταν ἐπέλθωσι σφοδροὶ ἄνεμοι καὶ βροχὴ καὶ ποταμοί. Τοῦναντίον ἡ ἐν λόγῳ μόνον δεικνυμένη πίστις ὁμοιάζει πρὸς οἰκίαν φκοδομημένην ἐπὶ ἄμμου, ἣτις ὅταν ἐπέλθωσιν ἄνεμοι σφοδροὶ καὶ βροχὴ καὶ ποταμοί, καταρρέει. Τοιαῦτα ἀρεταὶ κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλίαν, τοιαύτη τελεία ἠθικότης ἀρμόζει εἰς ἐκείνους, οἵτινες θέλουσι νὰ ᾗναι μέλη τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἣν ἦλθε νὰ ἰδρύσῃ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

§ 32.

Τίνες εἶναι αἱ παραβολαὶ τοῦ Κυρίου;

Περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ πραγματεύονται καὶ αἱ παραβολαὶ τοῦ Κυρίου. Εἶναι δὲ αἱ παραβολαὶ ἀλληγορικαὶ διηγήσεις, δι' ὧν ἐνέδυσεν ὁ Κύριος τὰς διδασκαλίας του, ἵνα δι' αὐτῶν καὶ τὴν προσοχὴν τῶν ἀκροατῶν ἐγείρῃ, καὶ ζωηρότερον ἐντυπώσῃ τὰς διδασκαλίας του εἰς αὐτούς.

1. Ἴνα παραστήσῃ τὴν ἀξίαν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, μετεχειρίσθη τὰς παραβολὰς τοῦ θησαυροῦ καὶ τοῦ μαργαρίτου, οὓς ἵνα κτήσῃται τις, ἐπώλησε χάριν αὐτῶν πᾶν ὅ,τι εἶχεν. Ἡ ἠθικὴ ἡμῶν ἀναγέννησις, δι' ἧς εἰσαγόμεθα εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, πρέπει νὰ θεωρῆται παρ' ἡμῶν ὡς τὸ πολυτιμότερον κτῆμα. 2. Τὴν εὐσπλαγγνίαν δὲ καὶ ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς βασιλείας ταύτης, καὶ τὴν χάριν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἐπιστροφῇ τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου παρέστησε διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ ἀπολωλότος ἐκατοστοῦ προβάτου, τὸ ὅποιον ἵνα εὕρῃ ὁ ποιμὴν, ἀφῆκε τὰ ἐννεηκόνητα ἐννέα, καὶ ἐχάρη χάριν μεγάλην ἐπὶ τῇ εὐρέσει αὐτοῦ, διὰ τῆς παραβολῆς τῆς ἀπολεσθείσης δραχμῆς, ἣν εὐρύσασα ἡ πτωχὴ χήρα ἐχάρη, διὰ τῆς παραβολῆς τῶν ἐργατῶν τοῦ ἀμπελῶνος, οὓς πάντας καίπερ κατὰ διαφόρους ὥρας τῆς ἡμέρας εἰς τὸν ἀμπελῶνα ἀποσταλέντας, πλουσιοπαρόχος ἐξ ἴσου ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος ἀντήμειψε, καὶ διὰ τῆς παραβολῆς τῆς ἀκάρπου συκῆς, ἣν καίπερ μὴ ποιούσαν καρπὸν ἠνέχθη ὁ κύριος. 3. Ὡς πρὸς τὰ μέλη δὲ ἧ τούς κοινωνοὺς τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ εἶπε τὴν παραβολὴν τοῦ τε λῶνου καὶ φαρισαίου καὶ τὴν τοῦ ἀπολωλότος υἱοῦ, ἵνα δείξῃ ὅτι ἡ μετάνοια εἶναι ὁ ἀναπόφευκτος ὅρος τῆς παραδοχῆς εἰς αὐτήν, τὴν δὲ τοῦ Σαμαρείτου, ἵνα παραστήσῃ ὅτι ἐμπράκτως πρέπει νὰ δεῖκνύωμεν τὴν φιλαδελφίαν ἡμῶν. 4. Δι' ἄλλων δὲ παραβολῶν ἐδήλωσε τὰ συνήθη κωλύματα εἰς τὴν εἴσοδον ἡμῶν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, τὴν ὑπερβολικὴν προσκόλλησιν εἰς τὰ γῆϊνα διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ μεγάλου δείπνου, εἰς ὃν δὲν ἤθελον νὰ προσέλθωσιν οἱ προσκεκλημένοι, διότι ὁ μὲν μετέβη εἰς τὸ ἐμπόριον αὐτοῦ, ὁ δὲ εἰς τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ καὶ ὁ ἄλλος εἰς ἄλλην ἀσχολίαν, τὴν ἠδ

πάθειαν διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ Λαζάρου, ἐν ἧ ὁ πρῶτος εἶναι τύπος ἀνθρώπου μόνον περὶ τῆς ὑλικῆς εὐτυχίας του μεριμνῶντος, καὶ διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ πλουσίου, οὗ τινος εὐφόρησεν ἡ χώρα, ὅστις ἀπέθανε κατὰ τὴν αὐτὴν νύκτα, καθ' ἣν ἐσκέπτετο νὰ καταστρέψῃ τὰς παλαιὰς ἀποθήκας του καὶ νὰ κατασκευάσῃ νέας εὐρυχώρους καὶ νὰ εἴπῃ τῇ ψυχῇ αὐτοῦ: «Ψυχὴ, ἔχεις πολλὰ ἀγαθὰ κείμενα εἰς ἔτη πολλὰ, ἀναπαύου, φάγε, πίε, εὐφραίνου!», τὴν ἀμέλειαν, διὰ τῆς παραβολῆς τῶν δέκα παρθέων, ἐξ ὧν πέντε μωραὶ οὖσαι δὲν ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν ἔλαιον, καὶ διὰ τοῦτο ὅτε εἰσῆλθεν ὁ νυμφίος εἰς τοὺς γάμους μετὰ τῶν φρονίμων, δὲν ἦσαν ἔτοιμοι νὰ συνεισέλθωσι καὶ αὐταὶ, καὶ διὰ τοῦτο ἐμείναν ἐξω τῶν γάμων, καὶ τὴν ἀμετανοησίαν καὶ μοχθηρίαν διὰ τῶν παραβολῶν περὶ τῶν κικῶν γεωργῶν, οἵτινες ἀπέκτειναν τοὺς δούλους τοῦ κυρίου των καὶ τέλος καὶ τὸν πρὸς αὐτοὺς ἀποσταλέντα υἱὸν περὶ τῶν δύο τέκνων, ἐξ ὧν ἐκεῖνος, ὅστις εἶχεν ὑποσχεθῆ τῷ πατρὶ, ὅτι ἴα ὑπάγῃ εἰς τὸν ἀγρὸν, δὲν ὑπῆγεν, ἐν ᾧ ὁ τὸ πρῶτον διὰ τοῦ λόγου ἀρνηθεὶς ὑπήκουσεν ἐπὶ τέλους καὶ μετέβη, καὶ περὶ τοῦ μὴ ἔχοντος ἔνδυμα γάμου, ὅστις ἐξελήθη διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ γάμου. 5. Τέλος εἰς τὴν ἀνάπτυξιν εἴτε ἐν ἡμῖν εἴτε ἐν τῷ κόσμῳ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἀναφέρονται αἱ παραβολαὶ περὶ τοῦ ἐξεληθόντος ἵνα σπείρῃ τὸν σπόρον, ἐξ οὗ μέρος μὲν ἔπεσεν εἰς τὴν ὁδὸν, μέρος δὲ εἰς τὴν πετρώδη γῆν, μέρος εἰς τὴν γῆν μετὰ ἀκανθῶν, καὶ μέρος εἰς τὴν ἀγαθὴν γῆν, δι' ἧς παραβολῆς εἰκονίζονται οἱ διάφοροι βαθμοὶ τῆς δεκτικότητος τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, ἐξ ὧν οἱ μὲν οὐδὲως θέλουσι νὰ ἀκούσωσι τὸ κήρυγμα, οἱ δὲ ἀκούουσι μὲν αὐτὸ, χωρὶς ὅμως νὰ ῥιψῇ βαθείας ῥίζας παρ' αὐτοῖς, οἱ δὲ παραδέχονται μὲν προθύμως καὶ ῥιζοῦνται παρ' αὐτοῖς ὁ λόγος, ἀλλ' ἔπειτα ἀπασχολούμενοι ὑπὸ ἄλλων φροντίδων, λησμονοῦσιν αὐτὸν, οἱ δὲ τέλος καὶ προθύμως ἀκούουσι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ πάντοτε σύμφωνα πρὸς αὐτὸν ζῶσιν, ἢ περὶ τῶν ταλάων, τῶν φυσικῶν δώρων, μεθ' ὧν παρὰ τοῦ πλάστου προικίζομεθα, καὶ ἅτινα ὀφείλομεν νὰ ἀναπτύσσωμεν, καὶ αἱ περὶ τοῦ κόκκου τοῦ σινάπεως, ὁ ὁποῖος ἂν καὶ μικρὸν σπέρμα, αὐξάνει ὅμως μεγάλως, περὶ τῆς ζύμης,

ἥτις ζυμοῖ ὀλόκληρον φύραμα, καὶ περὶ τοῦ σπόρου τοῦ βαλλομένου εἰς τὴν γῆν, ὅστις γίνεται μέγα δένδρον, δι' ὧν δεικνύεται ἡ βαθμιαία καὶ κατὰ μικρὸν ἀνάπτουξίς τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς ἡμετέρας ἀναγεννήσεως.

β') Ὁ βίος τοῦ Κυρίου.

§ 33.

Ὅποῦς τις ὑπῆρξεν ὁ βίος τοῦ Κυρίου;

Ὁ Κύριος ἐγένετο σωτὴρ τοῦ κόσμου, οὐ μόνον διότι ἐδίδαξε τὴν ἀρίστην εὐσέβειαν καὶ ἠθικὴν, ἀλλὰ καὶ διότι τῆς εὐσεβείας ταύτης καὶ ἠθικῆς ἀριστον παράδειγμα ὑπῆρξεν ὁ βίος του. Ὁ βίος του, λέγει ὁ Πέτρος, ἐδόθη ἡμῖν ἀριστος ὑπογραμμὸς ἵνα ἐπακολουθήσωμεν αὐτῷ (Ἀ' Πέτρου β'. 21). Ἡ διδασκαλία δὲν ἔχει οὐδεμίαν ἀξίαν, ἂν δὲν ἐπικυροῦται καὶ ὑπὸ τοῦ παραδείγματος τοῦ βίου τοῦ διδάσκοντος. Ὁ Κύριος δὲν ἐδίδασκε μόνον τίνα εἶναι τὰ καθήκοντα πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον, ἀλλ' ἦτο καὶ ὁ ζῶν ὑπογραμμὸς αὐτῶν. Ἐφερὲν εἰς τὸν κόσμον οὐ μόνον τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ζωὴν (Ἰωάν. ιδ', 6). Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ὁδηγοῦν εἰς πᾶν ἀγαθὸν καὶ ἐμπνέον τὴν ἀγάπην πρὸς πᾶσαν ἀρετὴν, ἦτο ἐν αὐτῷ (Ἰωάν. α'. 32. γ'. 34). Ἡ γὰρ τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον εἰς ἐντελέστατον βαθμὸν, ἀποδεικνύων τὴν ἀγάπην ταύτην οὐ μόνον διὰ λόγων, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων. Διότι πάντοτε ἤθελε νὰ πράττῃ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Τοῦτο ἦτο ὁ ἄρτος δι' αὐτὸν (Ἰωάν. δ'. 32). Χάριν δὲ τῶν ἀνθρώπων ἐδίδασκε πάντοτε καὶ πανταχοῦ καὶ εὐηργέτει πάντας, ἐν ᾧ αὐτὸς δὲν εἶχε ποῦ τὴν κεφαλὴν νὰ κλίνη, ἐπὶ τέλους δὲ ἔδωκε τὴν ζωὴν αὐτοῦ ὑπὲρ αὐτῶν. «Μεῖζονα δὲ ταύτης ἀγάπην, κατὰ τοὺς λόγους αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῆ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ» (Ἰωάν. ιε'. 13). Πᾶσαι αἱ ἀρεταὶ, αἵτινες μονομερῶς ἀπαντῶσαι, δύνανται νὰ καταστήσωσιν εἰς ἐλαττώματα, ἡνοῦντο ἐν αὐτῷ ἀρμονικῶς. Οὕτω δὲν εἶχε μόνον ζῆλον ὑπὲρ τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἦτο καὶ ἐπεικὴς πρὸς τοὺς πταίνοντας· δὲν ἦτο μόνον ἀφωσιωμένος πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἀφοσιώσεως ἐκείνης πρὸς τὸν Θεὸν συνέδεε καὶ ἀγάπην

πρὸς τὸν λαόν του, ἐλυπεῖτο διὰ τὴν ἀθλίαν αὐτοῦ κατάστασιν καὶ μετεῖχε πάσης χαρᾶς αὐτοῦ. Ἡ ἀρμονικὴ αὕτη ἔνωσις πασῶν τῶν ἀρετῶν εἶναι ἡ ἀληθὴς ἠθικὴ τελειότης. Ὅποιαν καθαρῶτάτην ἐντύπωσιν ἀφῆκεν εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ ὀβίου αὐτοῦ, δεικνύουσι πρὸ πάντων οἱ λόγοι τοῦ Πέτρου, ὅστις λέγει περὶ αὐτοῦ, ὅτι «ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὗρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ» (Α' Πέτρ. 6'. 22). Τὴν ἠθικὴν ταύτην καθαρότητα ἀνεγνώριζον τῷ Ἰησοῦ καὶ αὐτοὶ οἱ ἔχθροί του. Οὕτως ὅτε ἦλθον οἱ Φαρισαῖοι πειράζοντες αὐτὸν καὶ ἐρωτῶντες, ἂν εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ δίδωσι φόρον τῷ Καίσαρι, ἐπροοιμιάσθησαν λέγοντες· Γνωρίζομεν, ὅτι εἶσαι ἀληθὴς, καὶ ὅτι διδάσκεις τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ μετὰ παρηρησίας καὶ δέν σοι μέλει περὶ οὐδενὸς (Ματθ. κβ'. 16). Εἰς τὴν ἀγιότητα ταύτην τοῦ βίου του πεποιθῶς, ἠδύνατο καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος νὰ ἀποτεινῇ ποτὲ πρὸς αὐτοὺς τὴν ἐρώτησιν «Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας;» (Ἰωάν. ἡ. 46). Ὁ ἠθικῶς τέλειος οὗτος βίος τοῦ Κυρίου ἱσταται ἐνώπιον ἡμῶν ὡς ἄριστον παράδειγμα μιμήσεως. Ἐκεῖνος εἶναι ἀληθὴς μαθητὴς αὐτοῦ, ὅστις ἀκολουθεῖ τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ

γ'. Ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου.

§ 34.

Τίς ἡ σημασία τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου;

Ὁ Κύριος ἔσωσε τὸν κόσμον καὶ διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Τὸν θάνατον αὐτοῦ θεωρεῖ ἡ Γραφὴ πρῶτον ὡς τὴν λαμπροτάτην ἔνδειξιν τῆς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ὑπὲρ ὧν ἀπέθανε, τελείας ἀγάπης του, καὶ ὡς ἐπισηφράγισιν τῆς ἀγιότητος τοῦ βίου αὐτοῦ (Ἐβρ. ιβ', 2. 6', 9. ε', 7—9), δευτέρον δὲ καὶ κυρίως ὡς θυσίαν, ἣν προσήνεγκε τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν τοῦ κόσμου, δι' ἧς κατήλλαξεν ἡμᾶς τῷ Θεῷ, ὃν εἶχομεν παροργίσει διὰ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν. «Ἐχθροὶ ὄντες, λέγει ὁ αὐτὸς ἀπόστολος, κατηλλάγῃμεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ» (Ῥωμ. ε'. 10. καὶ Α', Κορινθ. ε', 18). Τοιαύτην μεγάλην σημασίαν ἀποδίδει ἡ Γραφὴ εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ· δι' αὐτοῦ κυρίως ἐγένετο ἡ σωτηρία ἡμῶν, ἡ καταλλαγὴ καὶ συμφιλίωσις πρὸς τὸν Θεόν. Πάντες οἱ ἀρχαῖοι λαοὶ ἐζήτουν διὰ θυσιαῶν νὰ ἐξιλεώσωσι τὸ θεῖον· τὰς θυσίας ταύτας ἀπαντῶμεν καὶ ἐν τῇ Π. Δια-

θήκη. Ἄλλὰ τὸ Εὐαγγέλιον θεωρεῖ ὡς τὴν μόνην ἀληθῆ θυσίαν, δι' ἧς κατηλλάγη ὁ κόσμος τῷ Θεῷ, τὴν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ γενομένην (Β' Κορινθ. ἐ. 18—20). Ὁ θάνατος οὗτος ἔκαμψε τὴν θείαν δικαιοσύνην ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος καλεῖ τὸν Χριστὸν Μεσίτην, ὡς μεσιτεύσαντα καὶ ὡς καταλλάξαντα τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν Θεόν. Εἰς τὸν θάνατον τοῦτον προσέφερεν ἑαυτὸν ὁ Κύριος ἰκεσίως ἐξ ἀγάπης πρὸς ἡμᾶς, καθὼς δεικνύουσιν οἱ λόγοι του. «Αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμὴ, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς. Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῆ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ» (Ἰωάν. ἐ. 12)· καὶ ἡ προσευχὴ αὐτοῦ πρὸ τοῦ θανάτου του· «Πάτερ μου, γενηθήτω τὸ θέλημά σου» (Ματθ. κς'. 42). Τὴν πρὸς ἡμᾶς ταύτην ἀγάπην ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς νὰ ἀνταποδίδωμεν αὐτῷ, τηροῦντες τὰς ἐντολάς του καὶ ὄντες ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν θείαν διδασκαλίαν του. Περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου καὶ τῆς μετὰ ταῦτα ἀναστάσεως αὐτοῦ λαλοῦν, λέγει τὸ σύμβολον· «σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφὰς καὶ ἀνεληθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς» (1).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς δι' αὐτοῦ ἀναγεννήσεως.

Καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν. Σύμβ.

§ 35.

Τι εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα;

Τῆς σωτηρίας, ἣν ἐτέλεσεν ὁ Κύριος, μετέχομεν, ὅταν μεταδοθῆ εἰς ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐἴπομεν ἐν τοῖς περὶ ἁγίας Τριάδος (§ 16), ὅτι Πνεῦμα ἅγιον εἶναι τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος, ἡ θεία

¹ Αἱ ἐπόμεναι λέξεις τοῦ συμβόλου «Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος» θέλουσιν ἐξηγηθῆ κατωτέρω ἐν τῷ περὶ μελλούσης ζωῆς κεφαλαίῳ.

ὕποστασις ἡ ἐνεργοῦσα ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ ζωοποιοῦσα τὰ πάντα, ἐνισχύουσα καὶ φωτίζουσα τὸν ἄνθρωπον καὶ πρὸς πᾶν ἀγαθὸν ὁδηγοῦσα αὐτόν. Περὶ τοῦ Πνεύματος τούτου λέγεται ἐν τῷ συμβόλῳ, ὅτι εἶναι «κύριον», διότι ὡς Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ εἶναι μέτοχον τῆς θείας κυριότητος καὶ ἐξουσίας, «ζωοποιόν», διότι δίδει τὴν ζωὴν εἰς τὰ κτίσματα, «ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον», διότι ἐκ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς πηγάζει, ἢ ἁπλ. ἔχει τὴν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν αὐτοῦ, «τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον», διότι ὡς ἐν τῶν προσώπων τῆς ἁγίας Τριάδος πρέπει νὰ συντιμᾶται καὶ συμπροσκυνῆται μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, «τὸ λαλήσαν διὰ τῶν προφητῶν», διότι ὑπ' αὐτοῦ ἐμπνεόμενοι οἱ προφῆται ἐλάλησαν καὶ ἔγραψαν τὰ θεῖα αὐτῶν συγγράμματα. Τὸ πνεῦμα τοῦτο τοῦ Θεοῦ μεταδιδόμενον εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὁ δὲ ἡγεῖ αὐτόν εἰς τὴν ἀγιοτήτα, ἐμπνέον πᾶν εἶδος ἀρετῆς. Διὰ τοῦτο καρποὶ αὐτοῦ καλοῦνται ἡ ἀγάπη ἡ χαρὰ, ἡ εἰρήνη, ἡ μακροθυμία, ἡ χρηστότης, ἡ πραότης καὶ ἡ ἐγκράτεια καὶ πᾶσα ἀρετὴ (Ἐφεσ. ε', 22). Ὁ ἔχων αὐτὸ εἶναι βέβαιος, ὅτι εἶναι τέκνον τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο ὀνομάζει αὐτὸ ὁ Παῦλος «Πνεῦμα υἰοθεσίας» (Ῥωμ. ἡ', 15). Τὸ πνεῦμα τοῦτο ἔφερον πάντες οἱ ἱεροὶ τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης ἄνδρες, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐζήεν τῷ Χριστῷ, περὶ οὗ λέγει ὁ Ἰωάννης, ὅτι «οὐκ ἐκ μέτρου¹ δίδωσιν (αὐτῷ) ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα» (Ἰωάν. γ'. 34). Διὰ τοῦτο λέγεται τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ (Ῥωμ. ἡ'. 9. Φιλιπ. ἀ'. 19). Τὸ Πνεῦμα τοῦτο κατέλιπεν ὁ Κύριος τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ μέχρι τῆς σήμερον ζῆεν τῆ ἐκκλησίᾳ τοῦ. Τοῦτο τὸ Πνεῦμα, ὅπερ ἔμελλε νὰ ὁδηγῇ τοὺς μαθητάς του εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, ἐνόει ὁ Κύριος, ὅτε ἔλεγε περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι ἔμελλε νὰ μένη μετὰ τῶν μαθητῶν του μέχρι τῆς συντελείας τῶν αἰώνων (Μαθθ. κη'. 20). Τὸ Πνεῦμα λοιπὸν τοῦτο τοῦ Χριστοῦ πρέπει νὰ μεταδοθῇ παντὶ θέλοντι νὰ γίνῃ μέτοχος τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, νὰ σωθῇ καὶ ἀναγεννηθῇ κατὰ Χριστόν. Διότι τί ὠφελεῖ ὅτι ὁ Χριστὸς ἐδίδαξε τὴν ἀρίστην εὐσέβειαν, ὅτι ἔδωκε διὰ τοῦ βίου του

¹ Μετὰ μέτρου.

τὸν ἄριστον ὑπογραμμὸν αὐτῆς καὶ ὅτι ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, ὅταν ἡμεῖς ἢ ἀπιστῶμεν εἰς τὴν διδασκαλίαν του, ἢ δὲν ἀκολουθῶμεν τὸ παράδειγμα αὐτοῦ, ἢ ὅταν τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ δὲν μένῃ ἐν ἡμῖν; Ὅπως ἀπαλλαγῶμεν ἀπὸ τῆς πλάνης καὶ λυτρωθῶμεν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, πρέπει νὰ φωτίσῃ ἡμᾶς τὸ φῶς τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, νὰ ἁμοιάσωμεν κατὰ τὴν ἀγιότητα αὐτὸν τὸν Κύριον, νὰ ἐμπνεύμεθα ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅφ' οὐ ἐνεπνέετο καὶ αὐτός.

§ 36.

Τί ἐνεργεῖ ἐν ἡμῖν ἢ μετὰδοσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἢ τί εἶναι ἀναγέννησις, δικαίωσις ἢ σωτηρία;

Τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἢ τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ μεταδιδόμενον εἰς τὸν ἄνθρωπον, μετὰβάλλει ἐντελῶς αὐτὸν καὶ ἠθικῶς ἀναπλάσσει. Ἡ ἠθικὴ αὕτη ἀνάπλασις λέγεται ἐν τῇ Γραφῇ δικαίωσις καὶ ἀναγέννησις· δικαίωσις μὲν διότι διὰ τῆς μεταβολῆς ταύτης ἀπὸ ἀδίκου ἀποβαίνει ὁ ἄνθρωπος δίκαιος· ἀναγέννησις δὲ, διότι ὁ ἄνθρωπος χριστιανικῶς ἀναπλαττόμενος γεννᾶται οὕτως εἰπεῖν ἐκ νέου, γίνεται νέος ἄνθρωπος. Ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας (αἱ παλαιαὶ δηλ. ἐξεις) οἰοεὶ ἀποθνήσκει καὶ ἀνίσταται νέος ἄνθρωπος καθ' ἁμοίωσιν τοῦ Χριστοῦ. Τὴν εἰκόνα ταύτην μεταχειρίζεται ὁ Παῦλος, ὅστις λέγει, ὅτι οἱ χριστιανοὶ συναποθνήσκουσι μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ συνίστανται μετ' αὐτοῦ (Κολ. γ'. 1—4). Ἄλλαχοῦ ἡ Γραφὴ καλεῖ τὸν χριστιανὸν καινὴν κτίσιν, νέον δηλ. πλάσμα (Β' Κορ. ε'. 17. Γαλ. ε'. 15). Ἡ δικαίωσις καὶ ἡ ἀναγέννησις λέγεται ἄλλως καὶ σωτηρία, δηλ. σωτηρία ἀπὸ τῆς πλάνης καὶ τῆς ἁμαρτίας.

§ 37.

Πῶς ἄρχεται ἡ ἀναγέννησις καὶ δικαίωσις ἢ τί εἶναι μετάνοια καὶ πίστις;

Ἡ ἀναγέννησις ἄρχεται διὰ τῆς μετανοίας καὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Ὅτε ἤρχισε τὸ κήρυγμα αὐτοῦ ὁ Κύριος, ἔλεγεν· «Ἠγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· μετανοεῖτε καὶ πιστεῦτε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ» (Μάρκ. α'. 15). Ὁ ἄνθρωπος πρέπει πρῶτον νὰ ἐπιστρέψῃ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ νὰ προσκολληθῇ τῷ Χριστῷ. Ἡ ἐπιστροφή ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας τελεῖται διὰ τῆς μετανοίας. Εἶναι δὲ ἡ μετάνοια τελεία ἀποστροφή ἀπὸ τοῦ κακοῦ καὶ μεταβολὴ ῥιζικὴ τοῦ φρονήματος

ἡμῶν. Ἀληθῶς μετανοοῦμεν πρῶτον, ὅταν ἀναγνωρίζωμεν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ὡς τοιαύτας· διότι πᾶσα μετάνοια εἶναι ἀδύνατος, ὅταν τις πταίων δὲν ἀναγνωρίζῃ, ὅτι πταίει, ἀλλὰ θεωρῇ τὴν πράξιν του ὡς καλήν. Τὸ πρῶτον βῆμα εἰς τὴν ἐπιστροφὴν ἀπὸ τῆς κακίας, εἶναι νὰ ὁμολογῶμεν ταύτην. Ἀληθῶς μετανοοῦμεν δεύτερον, ὅταν θρηνώμεν καὶ λυπόμεθα διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν διότι δὲν ἀρκεῖ νὰ ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι ἐπταίσασμεν· πρέπει νὰ αἰσθανθῶμεν καὶ λύπην διὰ τὸ πταῖσμα, νὰ γεννηθῇ ἐν ἡμῖν συντριβὴ καρδίας· τοῦτο εἶναι τὸ δεύτερον βῆμα τῆς ἐπιστροφῆς. Ἀληθῶς μετανοοῦμεν τρίτον, ὅταν ἀποφασίσωμεν μετ' ἀκράδάντου θελήσεως, ποτὲ πλέον νὰ μὴ ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ πταίσματα ἡμῶν· διότι ἡ μετάνοια, ὅταν μὲν μόνον εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κακίας καὶ τὴν λύπην δι' αὐτὴν καὶ δὲν προβαίη μέχρι τῆς ἀποφάσεως, ποτὲ νὰ μὴ ὑποπέσῃ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰ αὐτὰ, δὲν εἶναι ἀληθὴς μετάνοια. Ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ ἀπαντῶμεν πολλὰ παραδείγματα μετανοίας καὶ ἐκ τῆς πραγματικῆς ἱστορίας καὶ ἐν ταῖς παραβολαῖς, οἷον τοῦ Δαυὶδ, ὅστις μετενόησεν ἀπὸ καρδίας, διότι ἤρπασε τὴν γυναῖκα τοῦ Οὐρίου Βηρσαβεεῖ, ἀφοῦ ἐφρόνευσε τοῦτον (τῆς ἀπὸ ψυχῆς μετανοίας του μαρτύριον ἔχομεν τὸν ν'. ψαλμ. α' Ἐλέησόν με ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου» κτλ), τοῦ Παύλου, ὅστις ἀπὸ διώκτου τῆς ἐκκλησίας ἐγένετο θερμότερος τοῦ Εὐαγγελίου κῆρυξ, τοῦ τελώου, ὅστις ἐλθὼν ἵνα προσευχηθῇ εἰς τὸν ναὸν, ἵστατο μακρὰν καὶ δὲν ἤθελεν ἐκ συστολῆς νὰ ἀνυψώσῃ τὰ βλέμματά του πρὸς τὸν οὐρανόν, ἀλλὰ τύπτων τὸ στήθος του, ἔλεγεν· αἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ,» καὶ τοῦ ἀπολωλότος υἱοῦ, ὅστις μεταμεληθεὶς, διότι ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τῆς πατρικῆς οἰκίας, ἀπεφάσισε νὰ ἐπανέλθῃ πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ νὰ εἴπῃ αὐτῷ, «Πάτερ, ἡμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου, καὶ οὐκ εἰμι ἄξιος, ἵνα καλῶμαι υἱός σου, ποιήσόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου.» Τὰ παραδείγματα ταῦτα δεικνύουσι τρανῶς τὴν δύναμιν τῆς μετανοίας, ὅτι δηλ. δι' αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος μεταβάλλεται τελείως, καὶ ἀπὸ ἐχθροῦ γίνεται φίλος τοῦ Θεοῦ. Μετὰ τῆς μετανοίας πρέπει νὰ συνδέηται ἡ πίστις εἰς τὸν Χριστόν. Ἀφοῦ μετανοήσῃ τις, ἀποστραφῇ δηλ. τὸ κακὸν καὶ ἀποφασίσῃ νὰ μὴ ἐπανέλθῃ εἰς αὐτὸ, πρέπει νὰ πιστεύσῃ εἰς τὸν Χριστόν, δηλ. νὰ προσκολληθῇ εἰς τὸν Χριστόν, ἡ ἀφο-

σιωθῆ εἰς αὐτόν, δι' οὗ θὰ ἐνισχυθῆ ἐν τῷ ἀγαθῷ, διότι οὗτος εἶναι «ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ» (Ἰωάν. ιδ' β), αὐτὸς δηλ. ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν εὐθείαν ὁδὸν, εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ εἰς τὴν ζωὴν, μακρὰν δ' αὐτοῦ εἶναι πλάνη, ψεῦδος καὶ σκότος. Διὰ τῆς πίστεως καὶ προσκολλήσεως ταύτης δύναται ἡ διὰ τῆς μετανοίας ἀρξαμένη ἀναγέννησις καὶ ἀνάπλασις νὰ στερεωθῆ καὶ προβῆ εἰς τὰ πρόσω. Σημειώτεον δὲ καλῶς, ὅτι πίστις εἰς τὸν Χριστὸν δὲν σημαίνει ἀπλῶς τὸ νὰ γινώσκῃ τις τὰ κατὰ τὸν Χριστὸν καὶ τὴν διδασκαλίαν του, ἀλλὰ συνάμα καὶ τὸ νὰ ἦναι τις ἀπὸ καρδίας ἀφωσιωμένος εἰς αὐτὸν καὶ τὴν διδασκαλίαν του. Πίστις εἰς τὸν Χριστὸν εἶναι ἡ ἐμπιστοσύνη καὶ ἐγκάρδιος ἀφοσίωσις εἰς αὐτὸν ὡς εἰς τὸν Σωτῆρα, δι' οὗ δύναται τις νὰ σωθῆ, νὰ καταλλαγῆ τῷ Θεῷ, καὶ νὰ τύχῃ τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ καὶ τῆς ἠθικῆς του ἀναπλάσεως ἢ ἀναγεννήσεως.

§ 38.

Πῶς συμπληροῦται ἡ τελειοποιεῖται ἡ δικαιοσύνη καὶ ἀναγέννησις, ἡ τί εἶναι ἀγιασμός;

Ἡ δικαιοσύνη ἢ ἀναγέννησις ἄρχεται μόνον διὰ τῆς μετανοίας καὶ πίστεως, συμπληροῦται δὲ διὰ τοῦ ἀγιασμοῦ ἢ τῶν καλῶν ἔργων. Ἡ πίστις ἡμῶν εἰς τὸν Χριστὸν τότε μόνον εἶναι ἀληθῆς καὶ ζωσα, ὅταν φανεροῦται ἐν τῷ βίῳ ἡμῶν δι' ἔργων ἀγαθῶν καὶ ἐπιφέρῃ ἐν ἡμῖν τὸν ἀγιασμόν. Ἀγιασμός εἶναι ἐκείνη ἡ κατάστασις τοῦ χριστιανοῦ, ἐν ἣ οὐδὲν θέλει νὰ πράττῃ παρὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἐξ ἐγωϊσμοῦ ἢ ἐκ τῶν παθῶν, ἀλλὰ σπουδάζει αἰ πράξεις του νὰ ἦναι κατὰ τὸ δυνατόν σύμφωνοι πρὸς τὸν θεῖον νόμον, ἅγια. Ὁ ἀγιασμός εἶναι λοιπὸν ἀναπόσπαστον μέρος τῆς δικαιοσύνης καὶ ἀναγεννήσεως, ἄνευ δηλ. τοῦ ὁποίου αὕτη εἶναι οὐσιωδῶς ἀτελής. Ἦδη ὁ Ἰάκωβος παρετήρησεν, ὅτι ἡ πίστις ἄνευ τῶν ἔργων εἶναι νεκρὰ (Ἰακώβ. β', 17). Καὶ ὁ Παῦλος δὲ, ὅστις συνήθως ἐκφράζεται οὕτως, «ὁ ἄνθρωπος δικαιοῦται διὰ τῆς πίστεως,» ἐννοεῖ τὴν πίστιν ζωσαν, διὰ τῶν ἔργων τῆς ἀγάπης ἐκδηλουμένην (πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη Γαλ. ε' β). Διὰ τοῦτο σφάλλουσιν ἐκεῖνοι οἱ διαμαρτυρούμενοι, οἵτινες ἐδόξασαν ἢ δοξάζουσιν, ὅτι τὰ ἀγαθὰ ἔργα δὲν εἶναι ἀναγκαῖα πρὸς σωτηρίαν,

καὶ ὅτι ἡ δικαιοσύνη δύνανται νὰ ὑπάρχη καὶ ἄνευ τοῦ ἁγιασμοῦ. Ὁ ἁγιασμὸς εἶναι ἐπιδεικτικὸς π ρ ο ὅ δ ο Ὑ διότι οὐδεὶς δύνανται νὰ εἴπῃ, ὅτι ἔφθασεν εἰς τὸν τελειότατον βαθμὸν τῆς ἁγιότητος· καθόσον ἡ τελεία ἁγιότης ἀνήκει μόνον τῷ τελείῳ Θεῷ. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ τείνῃ μόνον εἰς τὴν ἄκραν ταύτην ἠθικὴν τελειότητα ὡς εἰς ἠθικὸν ἰδεῶδες. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Παῦλος, ὅτι πρέπει νὰ «περισσεύωμεν ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου» (Α' Κορινθ. ἐ. 58), αὐτὸς δὲ περὶ ἑαυτοῦ ἐφρόνει, ὅτι δὲν εἶχε φθάσει εἰς τὸ ποθοῦμενον τέρμα (Φιλιπ. γ'. 12).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ ἐκκλησίας.

Εἰς μίαν, ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν. Σύμβ.

§ 39.

Τι εἶναι Ἐκκλησία;

Τὴν εἰς τὸν ἄνθρωπον μετὰδοσιν τοῦ Πνεύματος τοῦ Χριστοῦ, δι' ἧς τελεῖται ἡ ἄνω περιγραφεῖσα ἠθικὴ ἀνάπλασις αὐτοῦ, ἡ δικαιοσύνη ἢ ἀναγέννησις αὐτοῦ καὶ σωτηρία, ἐνεργεῖ ἡ ἐκκλησία. Εἶναι δὲ ἡ ἐ κ κ λ η σ ί α τὸ ἄθροισμα ἢ ἡ κοινωνία τῶν πιστευόντων εἰς τὸν Κ Ὑ ρ ι ο Ὑ ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ ἀναγνωρίζοντων αὐτὸν ὡς ἀρχηγὸν τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτῶν βίου, ἢ ἰδρυθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ταύτην μετέδωκεν ὁ Κύριος τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Κ υ β ε ρ ν ᾶ τ α ἰ δὲ ἡ ἐκκλησία ὑπὸ κανονικῶν ποιμένων ὀρισθέντων παρ' αὐτῶν τῶν ἀποστόλων, δηλ. ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων καὶ διακόνων. Εἶναι δὲ κατὰ τὸ σύμβολον μί α κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς πολλὰς αἱρέσεις, ἁ γ ί α, διότι ἐνεργεῖ τὸν ἁγιασμὸν τῶν πιστῶν, κ α θ ο λ ι κ ῆ, ὡς καθ' ὅλον τὸν κόσμον διαδεδομένη, καὶ ἀποστολική, διότι ἐξηπλώθη τὸ πρῶτον διὰ τῶν ἀποστόλων. Ἐν τῇ ἐνότητι τῆς ἐ κ κ λ η σ ί ας κατ' ἀνάγκην π ρ έ π ε ι ν ᾶ ἐ μ μ ε ν ῆ τ ι ς, ἐὰν θέλῃ νὰ ᾔῃ κοινὸς τοῦ πνεύματος τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ ἀναγεννηθῇ ἢ σωθῇ. Διότι καθὼς τὸ κλῆμα, ἐὰν μὴ μείνῃ ἐν τῇ ἀμπέλῳ, δὲν δύνανται ν' ἀποφέρῃ καρπὸν, οὕτω καὶ ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα ν' ἀποφέρωμεν πνευματικούς καρπούς, ἢ ἔργα ἀγαθὰ, ἐὰν μὴ μείνωμεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ (Ἰωάν. ιε'. 4)· καθ' ὅσον τίς θὰ φωτίσῃ τὸν ἄνθρωπον, τίς κυρίως θὰ διδάξῃ αὐτὸν τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον καθήκοντα, τίς θὰ ἐμπνεύσῃ αὐτῷ

τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ ἀγαθόν, ὅταν οὗτος ἦναι ἀπεσπασμένοι ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας; Ἡ ἐκκλησία εἶναι ἡ πνευματικὴ ἡμῶν μήτηρ, ἡ θρησκευτικῶς ἐκτρέφουσα ἡμᾶς καὶ στηρίζουσα ἐν τῇ εὐσεβείᾳ. Διὰ τοῦτο καθὼς τὰ μέλη ἐνὸς σώματος πρέπει νὰ ἦναι συνηνωμένα μετὰ τοῦ ὅλου σώματος, ἵνα ζῶσιν, οὕτω καὶ ὁ χριστιανὸς πρέπει νὰ μένῃ ἠνωμένος μετὰ τοῦ ὅλου σώματος τῆς ἐκκλησίας, οὔτινος κεφαλὴ εἶναι ὁ Χριστὸς (Ἐφεσ. δ'. 6. ε. 30).

§ 40.

Πῶς ἰδρῦθη ἡ ἐκκλησία καὶ ἐξηπλώθη καὶ τίς ἤραρχα αὐτῆς ἀνάπτυξις;

Ἡ ἐκκλησία ἰδρῦθη δι' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις συνήγαγε περὶ ἑαυτὸν τοὺς δώδεκα μαθητάς, τοὺς ἀποστόλους καλουμένους, οἵτινες μετὰ τὸν θάνατον καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν αὐτοῦ διασκορπισθέντες εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον διέδωκαν τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἐθεμελίωσαν τὰς κυριωτέρας ἀρχαίας ἐκκλησίας. Μετὰ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων εἰργάσθη καὶ ὁ Παῦλος ὡς ἀπόστολος, κληθεὶς μετὰ ταῦτα εἰς τὸ ἔργον τοῦτο (37 μ. X.), εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ μετὰ μεγάλου καὶ ἀξιοθαυμάστου ζήλου. Αὐτὸς ἴδρυσεν τὰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας ἐν Κύπρῳ, Μικρᾷ Ἀσίᾳ, Μακεδονίᾳ, Ἀχαίᾳ (Ἀθήναις, Κορίνθῳ), Κρήτῃ, ἦλθε δὲ καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς Ῥώμης, ὅπου ἐμαρτύρησε (67 μ. X.). Τὸ ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐξηκολούθησαν καὶ οἱ μαθηταὶ τῶν ἀποστόλων καὶ ἐν γένει οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ μετὰ μεγάλου ζήλου. Περὶ τὰ τέλη τοῦ Γ' αἰῶνος τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, τὸ ὅποιον τότε περιελάμβανεν ὅλην σχεδὸν τὴν Εὐρώπην καὶ μέγα μέρος τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, ἦτο χριστιανικόν. Εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ μέγала προσκόμματα παρενέβαλλον ἔθνη μὲν οἱ πανταχοῦ τότε διεσκορπισμένοι Ἰουδαῖοι, οἱ ὅποιοι ἐθεώρουν τὸν χριστιανισμὸν ὡς διαστροφὴν δῆθεν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοὺς χριστιανούς ὡς ἀποστάτας ἀπὸ τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου, ἐτέρωθεν δὲ οἱ Ἕθνικοὶ, οἱ τε Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες, οἵτινες ἐνόμιζον τοὺς χριστιανούς ἐχθροὺς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ τῶν νόμων αὐτοῦ, διότι ἐπολέμουν τὴν ὑπὸ τούτων προασπιζομένην Ῥωμαϊκὴν εἰδωλολατρικὴν θρησκείαν, καὶ οἱ ὄχλοι, οἱ ὅποιοι εἶχον παραδοξοτάτας περὶ τῶν χριστιανῶν προλήψεις, ἀφ' οὗ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐνόμιζον αὐτοὺς ἀθεοῦς, διότι δὲν ἐλά-

τρευνον τοὺς ἐθνικοὺς θεοὺς καὶ δὲν εἶχον ἐν τοῖς τόποις τῆς λατρείας
 των εἰδῶλα, μι σα ν θ ρ ῶ π ο υ ς, διότι δὲν ἐλάμβανον μέρος εἰς τὰς
 κοινὰς τέρψεις, εἰς τὰ ἀπάνθρωπα θεάματα τῶν θηριομαχιῶν καὶ
 μονομαχιῶν, καὶ ἐν γένει ἀπέφευγον τὴν μετὰ τῶν ἀκολάστων
 ἐθνικῶν ἀναστροφήν, καὶ σ υ ν ω μ ὅ τ α ς, διότι ἐτέλουν τὰ τῆς
 λατρείας των ἐκ φόβου πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς κρυφίως ἐν καιρῷ νυκτὸς
 καὶ ἐν ἐρήμοις. Ἐνεκα πάντων τούτων τῶν λόγων σφοδροὶ ἠγέρ-
 θησαν κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοὶ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους
 αἰῶνας. Οἱ φοβερώτεροι ἐξ αὐτῶν ὑπῆρξαν οἱ γενόμενοι ἐπὶ Νέ-
 ρωνος (64 μ. Χ.), ἐπὶ Μάρκου Ἀύρηλίου (180), ἐπὶ Δε-
 κίου (251) καὶ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ (303). Κατὰ τοὺς δι-
 ωγμοὺς τούτους ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα οἱ χριστιανοί, διὰ φρι-
 κτῶν βρασάνων ἀναγκαζόμενοι νὰ ἀποπτύσωσι τὸν χριστιανισμόν,
 νὰ θύωσιν εἰς τὰ εἰδῶλα καὶ νὰ παραδίδωσι τὰς ἀγίας Γραφὰς
 ἕνα καὼσιν. Οἱ ἀνθιστάμενοι παρεδίδοντο εἰς βορὰν τῶν ἀγρίων
 θηρίων, ἢ ἐκκίοντο ἐπὶ πυρᾶς, ἢ ἄλλως πως ἐφονεύοντο. Οἱ οὖ-
 τως ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ ἀποθνήσκοντες ἐτιμῶντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ
 ὡς μάρτυρες. Τὸ θάρρος καὶ ἡ ἐν ταῖς βρασάνοις καρτερία τῶν
 χριστιανῶν ἐξέπληξε τοὺς ἐθνικοὺς. Ἐπὶ τέλους δὲ μεθ' ὅλους
 τοὺς διωγμοὺς τούτους ὁ χριστιανισμὸς, ὅστις εἶχε τὴν παρὰ
 Θεοῦ εὐλογία, ἐθριάμβευσε, διότι Κωνσταντῖνος ὁ
 μέγας, Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ, οὐ μόνον ἔθηκε τέρμα εἰς τοὺς
 διωγμοὺς τούτους (313), ἀλλ' ἀνεγνώρισε τὸν χριστιανισμόν καὶ ὡς
 ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους (323) καὶ ἠνόνησε
 μεγάλως τοὺς χριστιανούς. Ἀπ' αὐτοῦ ἤρχισε νὰ καταπίπτη καὶ
 νὰ ἐκλείπη ἡ ἐθνικὴ εἰδωλολατρεία. Μόνος ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ
 Κωνσταντίνου ὁ Ἰουλιανὸς (361), ὁ λεγόμενος παραβάτης καὶ
 ἀποστάτης, ἐζήτησε νὰ δώσῃ εἰς αὐτὴν νέαν ζωὴν, παραγκωνίζων
 τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Ἄλλ' ὁ θρίαμβος τοῦ χριστιανισμοῦ
 δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἐπισχεθῇ ὑπὸ τῆς ἀληθείας αὐτοῦ εἶχε πλέον
 ὀριστικῶς ἠττηθῆ ἡ εἰδωλολατρεία. Ἡ νέα θρησκεία διεἰδίδετο
 ὁσημέραι εἰς νέσους λαοὺς, ἔκτοτε δὲ ἤρχισαν νὰ προσέρχων-
 ται εἰς τὸν χριστιανισμόν οἱ μέχρι τῆς σήμερον τὴν δυτικὴν καὶ
 βόρειον Εὐρώπην κατοικοῦντες λαοί. Κατὰ τοὺς ὀκτῶ πρώτους
 αἰῶνας διὰ τῶν σοφῶν διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας, τῶν καλουμέ-
 νων πατέρων, ὧν διασημότεροι ὑπῆρξαν ὁ Ἰουστίνος, ὁ Κλή-

μης, ὁ Ὠριγένης, ὁ Ἀθανάσιος, ὁ Βασίλειος, οἱ δύο Γρηγόριοι, ὁ Χρυσόστομος καὶ οἱ λατῖνοι Τερτουλλιανός, Κυπριανός, Ἀμβρόσιος, Ἰερώνυμος καὶ Αὐγουστίνος, ἀνεπτύχθη ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία, κατὰ δὲ τῶν αἰρετικῶν τῶν διαστρεφόντων αὐτὴν ὠρίσθησαν ἐν διαφόροις συνόδοις τῶν ἐπισκόπων, οἰκουμενικαῖς (τοιαῦται ἐγένοντο ἑπτὰ) καὶ τοπικαῖς, τὰ δόγματα τοῦ χριστιανισμοῦ, τὰ ὁποῖα περιελήφθησαν συνοπτικῶς εἰς τὸ Σύμβολον τὸ ἐν ταῖς δύο πρώταις οἰκουμενικαῖς συνόδοις ἐν Νικαίᾳ (325) καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει (381) γενόμενον, τὸ ὁποῖον ἡ Κατήχησις ἔχει ὡς βᾶσιν τῆς. Ἡ διοικήσεις ἐπὶ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἦτο λίαν ἀπλῆ, ἀπαντῶμεν δ' ἔκτοτε τοὺς ἐπισκόπους, τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, καθὼς καὶ διακονίσσας. Αἱ τελευταῖαι αὗται ἐχρησίμευον εἰς ἔργα, δι' ἃ γυναῖκες ἦσαν καταλληλότεραι, οἷον εἰς τὸ νὰ φέρωσιν ἐλεημοσύνας εἰς τοὺς γυναικωνίτας, νὰ κατηχῶσιν ἐθνικὰς γυναῖκας καὶ νὰ περιθάλπωσιν ἀσθενεῖς. Κατὰ μικρὸν δὲ ἔνεκα τῆς αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν χριστιανῶν ἐπολλαπλασιάσθησαν τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα, ἀνεφάνθησαν δὲ οἱ μητροπολίται καὶ μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου οἱ ἀρχιεπίσκοποι καὶ οἱ πατριάρχαι Ῥώμης, Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων. Αἱ πόλεις αὗται ἦσαν αἱ ἐπισημότεραι τοῦ τότε κόσμου. Ὁ Ῥώμη ἦν ἐλέγετο ἀπὸ τοῦ 5' αἰῶνος καὶ πάπας, ἔθεωρεῖτο δὲ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ ἀπλῶς ὡς εἰς τῶν πατριαρχῶν, ὁ πρῶτος κατὰ τὴν τιμὴν μόνον καὶ τὴν τάξιν ἔνεκα τῆς πολιτικῆς ὑπεροχῆς τῆς πόλεως, τῆς ὁποίας ἦτο ἐπίσκοπος. Ἄλλ' αὐτὸς μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν τιμὴν ταύτην, ἤθελε νὰ δεσπόσῃ ἀπάσης τῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ γίνῃ ἄρχων αὐτῆς. Καὶ ἡ λατρεία ἤρχισε μετὰ μεγάλης ἀπλότητος. Ὡς πρῶται ἐκκλησιαῖαι ἐχρησίμευον ἰδιωτικοὶ οἶκοι χριστιανῶν ἐν δὲ τῷ καιρῷ τῶν διωγμῶν συνήρχοντο οἱ χριστιανοὶ εἰς ἐρήμους, εἰς κατακόμβας¹ καὶ ἐν γένει εἰς κεκρυμμένα μέρη ἐκ φόβου πρὸς τοὺς διώκτας. Βραδύτερον ὅμως, ὅτε μάλιστα ἀπήλαυσαν εἰρήνης, ἤρχισαν οἱ χριστιανοὶ νὰ κτίζωσι μεγαλοπρεπεῖς ἐκκλησίας. Ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον περιεκοσμήθη-

¹ Κατακόμβαι καλοῦνται μεγάλα καὶ ἀπέραντα ὑπόγεια ὑπάρχοντα ὑπὸ πολλὰς ἰταλικὰς πόλεις (ἰδίως τὴν Ῥώμην), ἅτινα ἐσχηματίσθησαν κατὰ μικρὸν δι' ἐξαγωγῆς γῆς τινος χρησίμου εἰς τὰ μεγάλα κτίρια. Αἱ κατακόμβαι αὗται ἐχρησίμευον κυρίως ὡς κοιμητήρια.

σαν αἱ ἐκκλησίαι αὐταὶ δι' ἀναγλύφων καὶ εἰκόνων. Καὶ αἱ τελε-
 τὰ τῆς λατρείας ἦσαν κατ' ἀρχὰς λίαν ἀπλαῖ, ἀλλὰ σὺν τῷ
 χρόνῳ ἀπέβησαν μεγαλοπρεπέστεραι καὶ πομπωδέστεραι. Ὡς λει-
 τουργία γενικῶς δεκτὴ ἐπεκράτησεν ἐν μὲν τῇ Ἀνατολῇ ἢ τοῦ
 ἁγίου Χρυσοστόμου, ἐν δὲ τῇ δύσει ἢ ῥωμαϊκῇ. Ὡς σπουδαιότα-
 τον δὲ μέρος τῆς λατρείας ἐθεωρεῖτο πάντοτε τὸ κήρυγμα ἐπὶ τῶν
 ἀναγιγνωσκόμενων περικοπῶν τῶν ἁγίων Γραφῶν, καθὼς μαρτυ-
 ρεῖ ὁ Ἰουστίνος (Α' Ἀπολ. 67). Ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅπου ἤμαζον αἱ
 ῥητορικαὶ σχολαὶ, οἱ λόγοι οὗτοι προσέλαβον σὺν τῷ χρόνῳ τεχνι-
 κωτάτην μορφήν. Οἱ λόγοι πᾶν τοῦ Χρυσοστόμου παραβάλλονται
 πρὸς αὐτοὺς τοῦ Δημοσθένους τοὺς λόγους κατὰ τὴν ῥητορικὴν τέ-
 χνην. Τὰ ἤθη τὸ τέλος τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν ἰδίως ἐπὶ τῶν χρό-
 νων τῶν διωγμῶν ἦσαν ἀξιοθαύμαστα διὰ τὴν καθαρότητα αὐτῶν
 καὶ ἀπετέλουν μεγάλην ἀντίθεσιν πρὸς τὰ τῶν ἐθνικῶν παραλελυ-
 μένα ἤθη. Ὁ χριστιανισμὸς διαδιδόμενος ἀνέπλασεν ἠθικῶς τοὺς
 ἀνθρώπους. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Τερτουλλιανοῦ¹ ἔκραζον αὐτοὶ
 οἱ ἐθνικοὶ περὶ τῶν χριστιανῶν. Ἴδετε πῶς ἀγαπῶσιν ἀλλήλους καὶ
 πῶς εἶναι ἔτοιμοι ὑπὲρ ἀλλήλων νὰ ἀποθνήσκωσιν! Ἡ ἀρχαία ἀπαν-
 θρωπία ἐξέλιπε καὶ τὰ σκληρὰ θεάματα τῶν θηριομαχιῶν καὶ μο-
 νομαχιῶν κκτηργήθησαν ἢ δουλεία ἤρχισε κατ' ὀλίγον νὰ ἐκλίπῃ,
 διότι οἱ δούλοι ὁσημέραι ἔχειραφετοῦντο ἢ ἐθνικὴ τέλος ἀκολασία
 ἐμετριάσθη, ὁ οικογενειακὸς βίος ἐξηγιάσθη καὶ ἡ γυνὴ ἀνυψώθη.

§ 41.

Τινες εἶναι αἱ μετὰ ταῦτα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπελθοῦσαι διαιρέσεις ;
 Μέχρι τοῦ Θ' αἰῶνος οἱ χριστιανοὶ ἦσαν πάντες σχεδὸν ἡνωμέ-
 νοι· ἀλλὰ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἕνεκα τῆς ἀλαζονείας τῶν
 παπῶν, οἵτινες ἀφ' οὗ ὑπέταξαν ὑπ' αὐτοὺς κατὰ μικρὸν πάσας τὰς
 ἐκκλησίας τῆς δύσεως, ἠθέλησαν νὰ δεσπόσωσι καὶ τῶν ἐκκλησιῶν
 τῆς ἀνατολῆς, ἐπῆλθε σχίσμα μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ
 δυτικῆς ἐκκλησίας (860). Τὴν ἀρχαίαν ἀνεξαρτησίαν καὶ
 τὰ δικαιώματα τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν ὑπερασπίσας γενναίως
 ἔσωσε τότε ὁ πεπαιδευμένος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως
 Φώτιος. Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἔμεινεν ἔκτοτε ἐστηριγμένη ἐπὶ
 τῶν ἀποφάσεων τῶν ἀρχαίων οἰκουμενικῶν συνόδων. Ἡ δυτικὴ ἢ
 ἐκκλησία τοῦναντίον ἀπὸ νεωτερισμοῦ ὁσημέραι εἰς νεωτερι-

¹ Tertull. Apol. 36.

σμών μεταπίπτουσα, ἡ λ λ ο ί ω σ ε ν ἐπὶ τέλους τελείως τὸν ἀρχικὸν χριστιανισμόν, ἀπομακρυνθεῖσα οὐσιωδῶς καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ (προσθήκη τοῦ «καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ») καὶ ἐν τῇ διοικήσει (ἀπεριόριστος ἐξουσία τῶν παπῶν), καὶ ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ τῇ ἐκκλησιαστικῇ εὐταξίᾳ ἀπὸ τῶν διδασκαλιῶν καὶ τῶν θεσμῶν τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας. Ὅτε δὲ ἡ διαφορὰ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἔφθασεν εἰς τὸν ἔσχατον βαθμὸν, ἤτοι κατὰ τὸν 15^{ον} αἰῶνα, τρεῖς ἄνδρες ἐγερθέντες κατ' αὐτῆς ὁ Λουθήρος ἐν Γερμανίᾳ καὶ ὁ Ζβίγγλιος καὶ ὁ Καλθίνος ἐν Ἑλβετίᾳ ἀπέσπασαν ἀπὸ τοῦ πάπα τὸ ἡμισυ σχεδὸν τῶν ἐν τῇ δῦσει χριστιανῶν καὶ ἴδρυσαν τὰς π ρ ο τ ε σ τ α ν τ ι κ ἄ ς¹ ἢ μετερρυθμισμένας ἐκ κ λ η σ ί α ς. Ἐπειδὴ δὲ οἱ π ρ ο τ ε σ τ ἄ ν τ α ι τὴν Γραφὴν ὑψώσαντες ὡς μόνην πηγὴν καὶ κανόνα τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας, προσέβαλον οὐ μόνον τὰς μεταγενεστέρας καταχρήσεις καὶ παρεκτροπὰς τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἄλλας ἀρχαίας παραδόσεις (πδχ. τὴν τιμὴν τῶν ἁγίων καὶ τῶν εἰκόνων αὐτῶν), ἀντετέθησαν διὰ τοῦτο οὐ μόνον πρὸς τὴν δυτικὴν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Οἱ π ρ ο τ ε σ τ ἄ ν τ α ι ἢ διαμαρτυρόμενοι διηρέθησαν ἔπειτα εἰς πολλὰς μικροτέρας ἐκκλησίας, τοὺς Λουθηρανούς, τοὺς Καλθινιστὰς, τοὺς Ἀγγλικανούς, τοὺς Πρεσβυτεριανούς, τοὺς Μεθοδιστὰς, τοὺς Βαπτιστὰς καὶ ἄλλους. Οὕτως ἐν τῇ μιᾷ χριστιανικῇ θρησκείᾳ ἐμορφώθησαν τρία δόγματα: τῶν ὀρθοδόξων (80 ἑκατομ.) τῶν καθολικῶν (150 ἑκατομ.) καὶ τῶν διαμαρτυρομένων (100 ἑκατομ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἐπερὶ τοῦ βαπτίσματος καὶ τῶν λοιπῶν μέσων τῆς ἀναγεννήσεως ἢ τῆς σωτηρίας.

Ὁμολογῶ ἐν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Σύμβ.

§ 42.

Διὰ τίνων μέσων μεταδίδει ἡ ἐκκλησία τοῖς πιστοῖς τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ πρὸς ἀναγέννησιν καὶ σωτηρίαν αὐτῶν;

Ἡ ἐκκλησία μεταδίδει τοῖς πιστοῖς τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ,

¹ Π ρ ο τ ε σ τ ἄ ν τ α ι ὠνομάσθησαν οἱ ὀπαδοὶ τῆς διὰ Λουθήρου γενομένης θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως ἀπὸ τοῦ ἔτους 1529, ἀφ' οὔτου ἐπὶ τίνος συνεδρίου Γερμανῶν ἡγεμόνων διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς ἀποφάσεως νὰ μὴ ἐξαπλωθῇ ἡ μεταρρύθμισις εἰς νέας χώρας.

δι' οὗ τελεῖται ἐν αὐτοῖς ἡ ἠθικὴ ἀνάπλασις ἢ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἀναγέννησις, διὰ τριῶν μέσων 1) διὰ τοῦ κήρυγματος· 2) διὰ τῆς προσευχῆς· καὶ 3) διὰ τῶν μυστηρίων.

§ 43.

Τις ἡ σημασία τοῦ κηρύγματος ἢ τῆς διδασκαλίας τοῦ εὐαγγελίου;

Ἐν τῶν κυριωτάτων μέσων, δι' ὧν πρέπει ἡ ἐκκλησία νὰ ἐνεργῇ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, εἶναι τὸ κήρυγμα ἢ ἡ διδασκαλία τοῦ εὐαγγελίου. Τὸ κήρυγμα εἶναι ἀναγκαῖον. Ἡ πίστις, λέγει ὁ Παῦλος, προέρχεται ἐξ ἀκοῆς, ἡ δὲ ἀκοὴ διὰ τοῦ κηρύγματος (Ῥωμ. ι'. 17). Δηλ. ἵνα πιστεύσῃ τις πρέπει νὰ ἀκούσῃ τὸ κήρυγμα, καὶ ἵνα ἀκούσῃ πρέπει νὰ κηρύξωσιν εἰς αὐτόν. Ὅτε ἀπέστειλε τοὺς μαθητάς του ὁ Κύριος εἰς τὸν κόσμον, διέταξεν αὐτούς ἵνα διδάξωσιν τὰ ἔθνη. «Πορευθέντες, εἶπε, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτούς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετείλαμην ὑμῖν» (Ματθ. κη'. 19). Ἄλλαχού δὲ ἡ Γραφὴ μακαρίζει τοὺς ἀκούοντας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ φυλάσσοντας αὐτόν (Λουκ. ια'. 28). Διὰ τοῦτο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ οἱ προσερχόμενοι εἰς αὐτὴν ἐκ τῶν ἐθνικῶν πρῶτον ἐδιδάσκοντο καὶ ἐκατηχούντο τὰς ἀληθείας τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, καὶ εἶτα ἐγίνοντο δεκτοί. Πάντοτε δὲ σχεδὸν μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Εὐαγγελίου ἢ τῶν Γραφῶν ἐν γένει ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ πρεσβύτερος ἢ ἄλλος τις τῇ ἀδείᾳ τοῦ ἐπισκόπου ἐδίδασκε τὸν λαόν, ἀναπτύσσων τὸ ἀναγνωσθὲν μέρος καὶ προτρέπων εἰς τὴν τῶν ἐν αὐτῷ μνημονευομένων καλῶν παραδειγμάτων μίμησιν (πρβλ. § 40). Ἐγίνετο δὲ τὸ κήρυγμα ἐπὶ τῇ βίβλῳ τῆς Γραφῆς, διότι αὕτη κατ' ἐξοχὴν εἶναι καταλληλοτάτη εἰς τὸ νὰ διδάξῃ, ἐλέγξῃ, ἐπανορθώσῃ καὶ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν δικαιοσύνην (Β'. Τιμ. γ'. 15), καθ' ὅσον οὐδὲν ἄλλο βιβλίον περιέχει ὀρθότερας ἰδέας περὶ θρησκείας καὶ ἠθικῆς καὶ ἐξοχώτερα παραδείγματα εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς. Καὶ σήμερον πρέπει πᾶς πᾶς χριστιανῶν γονέων νὰ κατηχῆται ἀφεύκτως καὶ μανθάνῃ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ ὡς χριστιανοῦ, καὶ ἐν καιρῷ τῆς δημοσίας λατρείας τὸ κήρυγμα πρέπει νὰ ἐπέρχηται εἰς συμπλήρωσιν τῆς κατ' ἰδίαν ἢ ἐν τῷ σχολείῳ κατηχήσεως. Ἡ ἐλλείψις τῆς κατηχήσεως καὶ τοῦ κηρύγματος καθιστᾷ τοὺς χριστιανούς ἢ ἀδιαφόρους

πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ ἀσεβεῖς ἢ γεννᾶ προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας καὶ ἐπάγει τὴν διαστροφὴν τῆς ἀληθοῦς χριστιανικῆς θρησκείας.

§ 44.

Τι εἶναι προσευχή;

Ὡς μέσα πρὸς ἀναγέννησιν ἡμῶν μεταχειρίζεται ἡ ἐκκλησία ἐκτὸς τοῦ κηρύγματος καὶ τὴν προσευχὴν καὶ τὰς τελετὰς τῆς λατρείας ἢ τὰ μυστήρια. Προσευχὴ εἶναι ἡ ἀνύψωσις τοῦ νοῦ ὁς καὶ τῆς καρδίας πρὸς τὸν Θεόν, ὁ διάλογος τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν πλάστην αὐτῆς. Ἐν τῇ προσευχῇ ἡ εὐχαριστοῦμεν τὸν Θεόν, ἡ δοξολογοῦμεν αὐτὸν διὰ τὸ μεγαλεῖόν του, ἡ ἐκφράζομεν τὴν μετάνοιαν ἡμῶν ἢ ζητοῦμέν τι παρ' αὐτοῦ. Ὁ ἔχων εὐσέθειαν, ὁ πιστεύων εἰς τὸν Θεόν, ὁ ἀγαπῶν αὐτὸν καὶ εἰς αὐτὸν ἐλπίζων κατ' ἀνάγκην προσεύχεται, διότι φύσει ὁ ἄνθρωπος πᾶν ὅτι αἰσθάνεται ζωηρῶς ἐν τῇ καρδίᾳ του, ζητεῖ νὰ ἐκδηλώσῃ καὶ ἐξωτερικῶς. Ὁ μὴ προσευχόμενος οὐδὲ ἐσωτερικὴν εὐσέθειαν ἢ θρησκείαν ἔχει. Ἡ προσευχὴ ἀνυψόουσα τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν Θεόν, ἐξαγνίζει αὐτόν. Ἐνώπιον τοῦ ἀγίου Θεοῦ αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος τὰς ἠθικὰς αὐτοῦ ἐλλείψεις, καὶ καταλαμβάνεται ὑπὸ ἱεροῦ ζήλου, ἵνα ἀπαλλαγῇ ἀπ' αὐτῶν, ὅπως ἦναι ἀρεστὸς αὐτῷ. Τοιοῦτοτρόπως πνεῦμα ἅγιον ἐμπνέεται ἡμῖν διὰ τῆς προσευχῆς, τὸ ὁποῖον ἐμπνέει ἡμᾶς καὶ ὁδηγεῖ εἰς πᾶν ἀγαθόν. Ἡ προσευχὴ ἀποτείνεται κυρίως πρὸς τὸν Θεόν, ἐὰν δὲ δεόμεθα καὶ πρὸς τοὺς ἁγίους, τοῦτο πράττομεν οὐχὶ διότι θεωροῦμεν αὐτοὺς ὡς θεοὺς τινάς, ὅτινες ἠδύναντο ἀφ' ἑαυτῶν νὰ βοηθήσωσιν ἡμᾶς, ἀπαγε τῆς βλασφημίας! ἀλλὰ διότι ὡς φίλοι τοῦ Θεοῦ ἕνεκα τῆς ἀγιότητος καὶ ἠθικῆς αὐτῶν καθαρότητος πιστεύομεν, ὅτι διὰ τῶν δεήσεων αὐτῶν πρεσβεύουσιν ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν, ὅπως καὶ οἱ ζῶντες προσευχόμεθα ὑπὲρ ἀλλήλων καὶ δυνάμεθα νὰ αἰτῶμεν ἀλλήλων τὰς δεήσεις. Ἡ προσευχὴ πρέπει νὰ γίνηται πρῶτον ἀποκαθαρὰς καρδίας διότι τῆς μοχθηρίας, τῆς μίσου καὶ δόλους ὑποκρυπτούσης καρδίας ἡ προσευχὴ δὲν εἶναι δεκτὴ τῷ Θεῷ. Διὰ τοῦτο εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι, ὅταν πρόκηται νὰ προσφέρῃς εἰς τὸν κῶδον τὸ δῶρόν σου, τὴν θυσίαν ἢ τὴν προσευχὴν σου, καὶ ἐκεῖ ἀναμνησθῆς, ὅτι ἔχει τι κατὰ σοῦ ὁ ἀδελφός σου, ἄφες τὸ δῶρον ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου καὶ ὕπαγε, διαλλάγηθι μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου, καὶ ἔπειτα ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου

(Ματθ. ε'. 23). Ἐπισημασθε δὲ ἄλλοις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, οὐδὲ ὁ Θεὸς θέλει ἀφήσει ἡμῖν τὰ παραπτώματα ἡμῶν (Ματθ. ε'. 16). Δεῦτερον ἡ προσευχὴ πρέπει νὰ γίνηται μετὰ πίστεως πρὸς τὸν Θεὸν ἢ μετὰ ἀφοσιώσεως εἰς τὸ θεῖον αὐτοῦ θέλημα. Ἡ προσευχὴ δηλ. πρέπει νὰ γίνηται οὕτως, ὥστε πάντοτε νὰ εὐχόμεθα νὰ γίνηται τὸ θέλημα αὐτοῦ οὐχὶ δὲ τὸ ἡμέτερον θέλημα. Ἄς γίνη «οὐχ ὅ,τι ἐγὼ, ἀλλ' ὅ,τι σὺ θέλεις» (Μάρκ. ιδ'. 36), οὗτος εἶναι ὁ ἄριστος τύπος τῆς προσευχῆς. Τρίτον ἡ προσευχὴ πρέπει νὰ γίνηται οὐχὶ πρὸς ἀπλῆν ἐπίδειξιν ἢ μηχανικῶς καὶ καθ' ἀπλῆν ἀπομίμησιν οἷα ἦτο ἡ προσευχὴ τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν βαπτολογούντων, οἵτινες κατακρίνονται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ (Ματθ. ε'. 7). Διὰ τὸ ἐκ τῆς προσευχῆς ὄφελος προτρεπόμεθα ὑπὸ τῆς Γραφῆς νὰ προσευχόμεθα πάντοτε. «Αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται ὑμῖν, ζητεῖτε καὶ εὕρησεται, κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν» (Ματθ. δ'. 7). Ἡ προσευχὴ δύναται νὰ γίνηται πανταχοῦ, διότι ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρῶν. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς προλήψεις τῶν Σαμαρειτῶν καὶ Ἰουδαίων, οἵτινες ἐφρόνουν, ὅτι μόνον ἐν Γαριζὶν ἢ ἐν Ἱεροσολύμοις δύναται νὰ λατρεύηται ὁ Θεός, ἐδίδαξεν ὁ Κύριος, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Πνεῦμα (ἐπομένως πανταχοῦ παρῶν), καὶ οἱ προσκυνῶντες αὐτὸν δύναται (πανταχοῦ) ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ νὰ προσκυνῶσιν αὐτὸν (Ἰωάν. δ'. 24). Ἄλλ' ἂν καὶ δυνάμεθα πανταχοῦ νὰ προσευχόμεθα, ἀρμολιώτερον ὅμως καὶ ὠφελιμώτερον εἶναι νὰ πράττωμεν τοῦτο ἐν τοῖς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον προωρισμένοις ναοῖς, διότι, 1^{ον} ἐν αὐτοῖς ἡ ὅλη περικόσμησις συντείνει εἰς τὸ νὰ προσευχόμεθα κάλλιον· 2^{ον} τὸ παράδειγμα τῶν ἄλλων ἐγείρει ἡμᾶς εἰς θερμότεραν προσευχὴν· 3^{ον} ἡ ἐν τοῖς ναοῖς κοινὴ προσευχὴ ἐνοῖ ἡμᾶς ἀδελφικῶς καὶ 4^{ον} δίδει συνάμα εὐκαιρίαν τοῖς λειτουργοῖς τῆς ἐκκλησίας ὅπως διδάσκωσι τὸ Εὐαγγέλιον τοῖς πιστοῖς. Ὅμοιως δυνάμεθα μὲν πάντοτε νὰ προσευχόμεθα, ὡσάκις ἂν ἡ καρδιά ὦθῃ ἡμᾶς πρὸς τοῦτο, ἀλλ' ἀρίστη εἶναι καὶ ἡ συνήθεια νὰ προσευχόμεθα κατὰ ὠρισμένους ὥρας (κατ' οἶκον) καὶ ἡμέρας (ἐν τοῖς ναοῖς), διότι οἱ ὠρισμένοι οὗτοι καιροὶ ὑπομνησκουσιν ἡμῖν τὸ τῆς προσευχῆς καθῆκον, ἕπερ ἄνευ αὐτῶν ἴσως θὰ ἐπελανθανόμεθα. Τὰ ἀγαθὰ, περὶ ὧν πρέπει νὰ δεώμεθα,

δέον νά ἦναι κυρίως καί κατὰ πρῶτον λόγον πνευματικά ἀγαθά, εἶτα δέ ὕλικά, πάντοτε δέ πράγματα ἀρμόζοντα εἰς τήν ἀγιότητα τοῦ Θεοῦ. «Ζητεῖτε πρῶτον τήν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καί τήν δικαιοσύνην αὐτοῦ,» λέγει καί ἡ Γραφή (Ματθ. ς'. 33). Τύπο ν προσευχῆς ἄριστον ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὁ Κύριος τὸ «Πάτερ ἡμῶν,» ὅπερ διὰ τοῦτο καί κυριακή προσευχή λέγεται.

§ 45.

Τίς εἶναι ἡ κυριακή προσευχή καί τίς ἡ ἔννοια αὐτῆς;

Ἡ κυριακή προσευχή εἶναι ἡ ἐξῆς: «Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς! Ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου. Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου. Γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καί ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δός ἡμῖν σήμερον. Καί ἄφεσ ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καί ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. Καί μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν. Ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.» (Ματθ. ς'. 9). Ἡ ἔννοια τοῦ Πάτερ ἡμῶν εἶνε ἡ ἐξῆς: «Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.» Καλοῦντες τὸν Θεὸν πατέρα, πρέπει νά ἀναμνησκόμεθα, ὅτι ἐμμεθα πάντες ἀδελφοί, καί ὅτι ὀφείλομεν ἀλλήλοις ἀγάπην, τοῖς δεομένοις ἰδίως βοήθειαν. Λέγομεν δέ, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἐν οὐρανοῖς, ἂν καί κυρίως εἰπεῖν εἶναι πανταχοῦ παρῶν, ἵνα ἐκφράσωμεν τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ, παριστάνοντες τοὺς μεγαλοπρεπεῖς οὐρανοὺς ὡς θρόνον αὐτοῦ. «Ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου.» Ἐνταῦθα ἀρχόμεθα νά παρακαλῶμεν τὸν Θεὸν νά ἴδωμεν πραγματούμενον καί θριαμβεῦον ἐν τῷ κόσμῳ τὸ ἅγιον αὐτοῦ θέλημα ἢ τὸ ἀγαθόν. Εἶθε, λέγομεν, νά τηρῆται ἅγιον καί ἀμόλυντον ἢ νά τιμᾶται παρὰ πάντων ἡμῶν τὸ ὄνομά σου διὰ ἀγαθῶν καί ἀγίων πράξεων. «Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου» εἶθε δηλ. νά βασιλεύῃ μεταξύ ἡμῶν πάντοτε ὁ νόμος σου. «Γενηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καί ἐπὶ τῆς γῆς.» εἶθε δηλ. νά γίνεται παρ' ἡμῶν πανταχοῦ τὸ θέλημα σου, καθὼς γίνεται τοῦτο ἐν οὐρανῷ παρὰ τῶν ἀγγέλων. Τοιοῦτοτρόπως ὑπενθυμίζεται ἡμῖν τὸ καθῆκον νά πράττωμεν πάντοτε τὸ ἀγαθόν, καί νά ἀποστρεφόμεθα τὸ κακόν ὡς ἀντικείμενον εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. «Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δός ἡμῖν σήμερον.» Διὰ τῆς αἰτήσεως ταύτης παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν νά παρέχῃ ἡμῖν καί πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις τὰ πρὸς συντήρησιν ἀναγκαῖα. Ἄρτος πρέπει νά ἐννοηθῇ ἐνταῦθα ἀντὶ τῆς

τροφῆς ἐν γένει. Ἐπιούσιος δὲ σημαίνει τὸν καθημερινὸν (ἐκ τοῦ ἐπιούσα ἡμέρα.). «Καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν.» Ζητοῦμεν δηλ. νὰ συγχωρήσῃ ἡμῖν ὁ Θεὸς τὰ ἀμαρτήματα ἡμῶν, ἐνῶ συγχρόνως ὑποσχόμεθα νὰ ἀφίνωμεν καὶ ἡμεῖς τοῖς ἄλλοις τὰ πρὸς ἡμᾶς παραπτώματα αὐτῶν. Ἡ αἴτησις αὕτη πρέπει νὰ ἐμπνέῃ ἡμῖν τὴν πρὸς πάντας συγκατάθεσιν. «Καὶ μὴ εἰσενεγκῆς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν.» Ἐνταῦθα δεόμεθα τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ ἵνα λυτρώσῃ ἡμᾶς ἀπὸ παντὸς πειρασμοῦ, δηλ. νὰ ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ταιαυτῆς περιστάσεως, ἥτις ἠδύνατο νὰ δώσῃ ἡμῖν ἀφορμὴν εἰς τὸ κακόν. Ἄλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ» σώσον δηλ. ἡμᾶς ἀπὸ παντὸς πονηροῦ καὶ κακοῦ.

§ 46.

Τίς ἡ ἔννοια τῶν μυστηρίων καὶ πόσα εἶναι ταῦτα;

Τὸ τρίτον μέσον, δι' οὗ ἐνεργεῖται διὰ τῆς ἐκκλησίας ἐν ἡμῖν ἡ σωτηρία, εἶναι αἱ τελεταὶ τῆς λατρείας ἢ τὰ μυστήρια. Τὰ μυστήρια εἶναι ἱερά ἐκ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν Ἀποστόλων διαταγεῖσθαι τελεταί, ἐν αἷς ὑπὸ ὁρατὰς πράξεις παρίσταται μετὰ διδομένη καὶ μετὰ δίδεται τῷ ἀνθρώπῳ ἢ αὐτὸν ἀγιάζουσα ἀόρατος χάρις τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Εἶναι δὲ σύνθετα ἐξωτερικὰ σημεῖα, δι' ὧν διακρίνονται οἱ χριστιανοὶ ὡς μέλη τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν ἀλλοθρήσκων. Ἐκλήθησαν δὲ αἱ τελεταὶ αὗται μυστήρια, ὡς ἐνεργοῦσαι μυστικῶς καὶ ἀόρατως, καὶ ὡς καταληπταὶ οὔσαι μόνον τοῖς μεμυημένοις καὶ δεδιδαγμένοις χριστιανοῖς, ἄγνωστοι δὲ μένουσαι τοῖς ἐθνικοῖς. Σημειωτέον δὲ, ὅτι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπὶ τῶν διωγμῶν οἱ χριστιανοὶ ἀπέκρυπτον τὰς τελετὰς ταύτας ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν αὐτοῦς διωκόντων καὶ ὑβρίζοντων ἐθνικῶν. Τὰ μυστήρια τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας εἶναι ἐπὶ τὸν ἀριθμὸν, τὸ βάπτισμα, τὸ χρίσμα, ἡ εὐχαριστία, ἡ μετάνοια, ὁ γάμος, τὸ εὐχέλαιον καὶ ἡ ἱερωσύνη. Τὰ μυστήρια ταῦτα μνημονεύονται ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἡ δὲ Γραφὴ ἢ φανερῶς ἀναφέρει αὐτὰ ὡς διατεταγμένα ἢ ὑποδεικνύει αὐτὰ ἰκανῶς σαφῶς. Τὰ σπουδαιότερα τῶν μυστηρίων τούτων εἶναι τὸ βάπτισμα, δι' οὗ εἰσαγεται τις εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν, καὶ

ἡ εὐχ α ρ ι σ τ ί α, ἐν ἣ τελεῖται ἡ τελεία ἔνωσις ἡμῶν μετὰ τοῦ Χριστοῦ. Οἱ διαμαρτυρόμενοι ἠρκέσθησαν κατ' ἀρχάς εἰς τὰ δύο ταῦτα μυστήρια, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν εἰσήγαγον καὶ αὐτοὶ τελετὰς τινὰς τοῦ χρίσματος, τῆς μετανοίας, τοῦ γάμου καὶ τῆς χειροτονίας. Μόνον τὸ εὐχέλαιον ἔμεινεν ἐντελῶς ἀποκλεισμένον. Οἱ καθολικοὶ ἔχουσι καὶ τὰ ἑπτά.

§ 47.

Τὶ διδάσκει ἡ Γραφή καὶ ἡ ἐκκλησία περὶ τοῦ βαπτίσματος;

Τὸ βάπτισμα εἶναι ἡ ἱερά ἐκείνη τελετὴ, καθ' ἣν καθὼς βαπτίζεται εἰς τὸ ὕδωρ ὁ πιστεύων καὶ καθαρίζεται δι' αὐτοῦ σωματικῶς, οὕτω πιστεύομεν, ὅτι διὰ τῆς θείας χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος καθαρίζεται καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Οἱ λόγοι, δι' ὧν ὁ Κύριος διέταξε τὸ βάπτισμα, εἶναι: «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.» Ὁ βαπτιζόμενος ὁμολογεῖ τὴν πίστιν τῶν χριστιανῶν, ὅτι δηλ. πιστεύει εἰς τὸν Θεὸν τὸν Πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τὸν ποιητὴν τοῦ κόσμου, εἰς τὸν Υἱόν, δι' οὗ ἐσώθη ὁ κόσμος, καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, δι' οὗ τελεῖται ἡ ἀναγέννησις ἡμῶν (Ματθ. κη. 19). Τὸ βάπτισμα εἶναι τὸ μυστήριον τῆς παραδοχῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ὁ γινόμενος χριστιανὸς πρῶτον πρέπει νὰ καθαρισθῇ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Ὁ βαπτιζόμενος ἐνήλιξ δεῖον νὰ ἔχη πίστιν, καθὼς λέγει ἡ Γραφή «Ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθῆς σωθήσεται» (Μάρκ. ις'. 16). Διὰ τοῦτο πρὶν ἢ βαπτισθῆ τις πρέπει νὰ διδάσκηται καλῶς καὶ κατηχητῆται, ἵνα πιστεύσῃ πρῶτον καὶ στηριχθῇ ἐν τῇ εὐσεβείᾳ. Ὅταν δέ τις ὡς νήπιον λάβῃ τὸ βάπτισμα, πρέπει ἔπειτα νὰ ζῆ ἐν πίστει καὶ εὐσεβείᾳ. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον καὶ οἱ τῶν χριστιανῶν παῖδες πρέπει νὰ κατηχῶνται ἐπιμελῶς καὶ στηρίζωνται ἐν τῇ πίστει. Πρὸς τοῦτο εἶναι ὠρισμένοι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ οἱ ἀνάδοχοι, οἵτινες ἀναλαμβάνουσι τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ νὰ φροντίζωσι μετὰ τῶν γονέων, ἵνα ὁ βαπτιζόμενος κατηχηθῇ καὶ ὁδηγηθῇ καὶ στερεωθῇ εἰς τὴν πίστιν καὶ εἰς τὴν εὐσέβειαν. Τὸ βάπτισμα γίνεται διὰ τριῶν καταδύσεων, δι' ὧν εἰκονίζεται ὁ θάνατος καὶ ἡ τριήμερος ἐν τῷ τάφῳ διαμονὴ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος παρομοιάζει τὸ βάπτισμα πρὸς τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου (Ῥωμ. γ'.

3). Μέχρι τοῦ Ι' αἰῶνος καὶ οἱ ἐν τῇ δύσει χριστιανοὶ εἶχον τὴν τριττὴν κατάδυσιν, ἀλλὰ βραδύτερον εἰσήγαγον ἀντ' αὐτῆς τὸ βάντισμα ἢ τὴν ἐπίχυσιν παρὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν. Ἐπραξαν δὲ κακῶς· διότι βαπτίζουσιν δὲν εἰσήμεναι ποτε βάντισμα ἢ ἐπιχέειν ὕδωρ, ἀλλὰ καταδύειν εἰς ὕδωρ. Οὐδ' ἐκφράζεται σαφῶς ἡ κυρία ἰδέα τοῦ βαπτίσματος, ἡ κάθαρσις δηλ. τῆς ψυχῆς, διὰ τοῦ βάντισματος καὶ τῆς ἐπιχύσεως. Οἱ διαμαρτυρούμενοι παρέλαβον παρὰ τῶν καθολικῶν τὸ βάντισμα.

§ 48.

Τί εἶναι τὸ χρίσμα ;

Τὸ χρίσμα εἶναι ἡ ἱερὰ ἐκείνη τελετὴ, καθ' ἣν καθὼς τὸ σῶμα χρίεται διὰ τοῦ μύρου, πιστεύομεν ὅτι οὕτως ὁ χρισόμενος ἐνίσχυται διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ χάριτι, ἣν ἔλαβεν ἐν τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι. Ἐνῶ τὸ βάπτισμα καθαρίζει ἡμᾶς, τὸ χρίσμα ἐνίσχυει καὶ στηρίζει. Σημειωτέον δὲ, ὅτι ἡ δι' ἐλαίου ἢ ἄλλης ὁμοίας ὕλης χρίσις τοῦ σώματος ἦτο παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐν χρήσει πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ σώματος, διὰ τοῦτο δὲ ἐνταῦθα λαμβάνεται ὡς σύμβολον τῆς πνευματικῆς ἐνίσχυσεως. Τὸ μύρον κατασκευάζεται ἐκ ποικίλων εὐωδῶν ὑλῶν. Ἀπαντῶμεν δὲ τὴν τελετὴν ταύτην τῆς ἐνίσχυσεως ἡδη παρὰ τοῖς ἀποστόλοις, οἵτινες ἐπιθέτοντες τὰς χεῖρας ἐπὶ τοὺς βαπτιζομένους, ἐπεκαλοῦντο ἐπ' αὐτοὺς τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρὸς πνευματικὴν αὐτῶν ἐνίσχυσιν (Πράξ. ἡ, 14, 16). Ἦτο δὲ πάντοτε ἠνωμένον τὸ χρίσμα μετὰ τοῦ βαπτίσματος. Οἱ δούτικοὶ καὶ κατὰ τοῦτο ἐνεωτέρισαν, διότι χωρίσαντες τὸ μύρον ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος τελοῦσιν αὐτὸ ἐπὶ μὲν τῶν ἀρρένων μόλις κατὰ τὸ 14ον ἔτος τῆς ἡλικίας των, ἐπὶ δὲ τῶν θηλέων κατὰ τὸ 12ον. Τῇ νεωτέρᾳ ταύτῃ συνθειᾷ ἔπονται καὶ οἱ διαμαρτυρούμενοι.

§ 49.

Τί εἶναι ἡ εὐχαριστία ;

Ἡ εὐχαριστία εἶναι ἡ ἱερὰ ἐκείνη τελετὴ, καθ' ἣν πιστεύομεν, ὅτι μεταλαμβάνοντες τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου, μεταλαμβάνομεν αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου, καὶ ἐνοούμεθα μετ' αὐτοῦ, ἐνῶ συνάμα ἀναμνησκόμεθα τοῦ θανάτου αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν. Τὸ μυστήριον τοῦτο διετάγη παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, καθὼς διηγεῖται ὁ Παῦλος (Α' Κορινθ. ια).

23—26), λέγων ὅτι «ὁ Κύριος ἐν τῇ νυκτὶ, ἣ παρεδίδοτο, ἔλαβεν ἄρτον καὶ εὐχαριστήσας ἔκοψεν αὐτὸν καὶ εἶπε : Λάβετε, φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλωμένον. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὡσαύτως λαβὼν καὶ τὸ ποτήριον ἔδωκεν εἰπών· Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ Καινὴ Διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Διότι ὡσαύτως ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε.» Ἡ εὐχαριστία κατὰ τοὺς λόγους τούτους τοῦ Παύλου ἀναπαρίστησιν ἡμῖν πραγματικῶς καὶ ἀληθῶς αὐτὸν τὸν θάνατον καὶ τὴν θυσίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Διὰ τοῦτο σφάλλουσιν οἱ διαμαρτυρόμενοι, ἀρνούμενοι νὰ παραδεχθῶσι τὴν ἰδέαν τῆς θυσίας ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ καὶ ἐν γένει τὴν στενοτάτην αὐτῆς σχέσιν πρὸς τὸν σταυρικὸν θάνατον τοῦ Κυρίου. Ὡνομάσθη δ' εὐχαριστία τὸ μυστήριον τοῦτο, διότι ὁ Κύριος δίδων τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον, ἠευχαρίστησε πρῶτον τὸν Θεόν. Ἡ εὐχαριστία ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν ἀποστόλων ἐτελεῖτο διὰ συνήθους ἄρτου. Ἡ Γραφή λέγει πάντοτε, ὅτι ὁ Κύριος «ἔλαβεν ἄρτον.» Μετεδίδοτο δὲ πᾶσιν ἀνεξαίρετως καὶ ὁ ἱερός οἶνος. «Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες,» εἶπεν ὁ Κύριος, διατάσων τὰ περὶ εὐχαριστίας (Ματθ. κς'. 28). Καὶ τὴν τάξιν ταύτην μετέβαλον οἱ δυτικοὶ χριστιανοὶ, καὶ ἀντὶ μὲν συνήθους ἄρτου εἰσήγαγον τὰ ἄζυμα, εἰς δὲ τοὺς λαϊκοὺς δὲν μεταδίδουσι καὶ ἐκ τοῦ οἴνου. Οἱ διαμαρτυρόμενοι ἀνενέωσαν τὴν μετάδοσιν τοῦ οἴνου καὶ τοῖς λαϊκοῖς, εἰσήγαγον δὲ καὶ τὸν συνήθη ἄρτον. Καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ μέχρι τῆς σήμερον ἀποτελεῖ ἡ εὐχαριστία τὸ κέντρον καὶ τὴν ψυχὴν τῆς δημοσίας λατρείας ἢ λειτουργίας. Καὶ τὴν συνήθειαν ταύτην μετέτρεψαν οἱ διαμαρτυρόμενοι, σπανίως ἐκτελοῦντες τὴν εὐχαριστίαν. Ὁ προσερχόμενος εἰς τὴν εὐχαριστίαν ἵνα μεταλάβῃ αὐτῆς, πρέπει νὰ ᾖ προσηκόντως προητοιμασμένος καὶ νὰ ἔχη ἑαυτὸν ἐξετάσει, διότι πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ζητήσῃ τις τὴν μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἔνωσιν, ὅταν ἡ συνείδησίς του ᾖ βεβαρημένη ὑπὸ τῆς ἐνοχῆς βαρέων ἁμαρτημάτων; Οὕτω λέγει ὁ Παῦλος, ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ δοκιμάζῃ ἑαυτὸν καὶ οὕτω νὰ ἐσθίῃ ἐκ τοῦ ἄρτου καὶ πίνη ἐκ τοῦ ποτηρίου· διότι ὁ ἀναξίως ἐσθίων καὶ πίνων ἁμαρτά-

νει (Α' Κορινθ. ιά, 28, 29). Διὰ τοῦτο τῆς μεταλήψεως τῆς εὐχαριστίας πρέπει νὰ προηγήται ἡ μετάνοια.

Σημ. Λειτουργία καλεῖται ἡ δημοσία λατρεία τῶν χριστιανῶν. Σὺγκριταὶ δ' αὕτη ἐκ πέντε τινῶν· 1) ἐκ τῆς ἀναγνώσεως περικοπῶν τῶν Εὐαγγελίων καὶ τῶν ἐπιστολῶν τῶν ἀποστόλων· 2) ἐκ τοῦ κηρύγματος ἐπὶ τῶν περικοπῶν τούτων· 3) ἐκ διαφόρων προσευχῶν καὶ ὕμνων· 4) ἐκ τῆς τελέσεως τῆς εὐχαριστίας· καὶ 5) ἐκ τῆς ἀπαγγελίας τοῦ Πιστεύω καὶ τοῦ Πάτερ ἡμῶν. Οἱ κυριώτεροι ὕμνοι τῆς λειτουργίας εἶναι οἱ ἑξῆς· α') «Ὁ μονογενὴς υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ ἀθάνατος ὑπάρχων καὶ καταδεξάμενος διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθῆναι ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, ἀτρέπτως ἐνανθρωπήσας, σταυρωθεὶς τε, Χριστὸς ὁ Θεὸς, θανάτῳ θάνατον πατήσας, εἰς ὧν τῆς ἁγίας Τριάδος, συνδοξαζόμενος τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, σῶσον ἡμᾶς.» β') «Ἄγιος ὁ Θεὸς, ἅγιος Ἰσχυρὸς, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς. Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.» γ') «Οἱ τὰ Χερουβὶμ μουσικῶς εἰκονίζοντες καὶ τῇ ζωοποιῷ Τριάδι τὸν τρισάγιον ὕμνον προσάδοντες πᾶσαν τὴν βιωτικὴν ἡμῶν ἀποθώμεθα μερίμναν· ὡς τὸν βασιλέα τῶν ὅλων ὑποδεξόμενοι ταῖς ἀγγελικαῖς ἀοράτως δορυφορούμενον τάξεσιν. Ἀλληλούϊα.» δ') «Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου. Ὡσαννά ἐν τοῖς ὑψίστοις· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. Ὡσαννά ἐν τοῖς ὑψίστοις.» ε') «Σὲ ὕμνοῦμεν, σὲ εὐλογοῦμεν, Κύριε, καὶ δεόμεθα σου, ὁ Θεὸς ἡμῶν.» ς') «Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς μακαρίζειν σε τὴν Θεοτόκον, τὴν ἀεμακάριστον καὶ παναμώμητον καὶ μητέρα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουβὶμ καὶ ἐνδοξοτέραν ἀσυγκρίτως τῶν Σεραφίμ, τὴν ἀδιαφθόρως Θεὸν λόγον τεκοῦσαν, τὴν ὅπως θεοτόκον σὲ μεγαλύνομεν.» ζ') «Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν. Ἀλληλούϊα.» η') «Ἐἶη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος.» θ') «Εἶδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν· ἐλάβομεν πνεῦμα ἐπουράνιον· εὐρομεν πίστιν ἀληθῆ, ἀδιάρητον Τριάδα προσκυνοῦντες· αὕτη γὰρ ἡμᾶς ἔσωσεν.» Ἡ δὲ εὐχαριστία γίνεται ὡς ἑξῆς. Λαμβάνων ὁ ἱερεὺς τὸν ἱερὸν ἄρτον καὶ τὸν ἱερὸν οἶνον, δι' ὧν μέλλει νὰ τελέσῃ τὴν εὐχαριστίαν, καὶ φέρων αὐτὰ κεκαλυμμένα, ἔρχεται εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας καὶ προτείνων αὐτὰ εἰς προσκύνησιν, λέγει· «Πάντων ἡμῶν μνηθεὶς Κύριος ὁ Θεὸς ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ.» Εἰσερχόμενος δὲ εἰς τὸ ἅγιον βῆμα, καταθέτει αὐτὰ ἐπὶ τῆς ἁγίας Τραπέζης. Συγχρόνως δὲ ψάλλεται ὁ ὕμνος Οἱ τὰ Χερουβὶμ, ὅστις διακόπτεται, ὅταν ἐξέρχεται ὁ ἱερεὺς. Μετὰ ταῦτα ἐκφωνεῖ ὁ ἱερεὺς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου Λάβετε, φάγετε καὶ Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· καὶ διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος τελεῖ τὸ μυστήριον τῆς εὐχαριστίας. Εἶτα ἀφοῦ μεταλάβῃ ὁ ἱερεὺς, καθ' ἣν ὥραν ψάλλεται τὸ Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ἐξερχόμενος ἐπὶ τῆς ἁγίας πύλης, καὶ προσκαλῶν πάντα τὸν βουλούμενον νὰ μεταλάβῃ, λέγει Μετὰ φόβου Θεοῦ πιστεῦσθε καὶ ἀγάπης προσέλθετε. Ἐν τέλει δὲ διανέμει ὁ ἱερεὺς τὸ ἀντίδορον δηλ. τὸ ὑπολειφθὲν μέρος τοῦ ἄρτου, ἐξ οὗ ἐλήφθη τὸ ἀναγκαῖον μέρος εἰς τὴν εὐχαριστίαν, καὶ εὐλογεῖ τὸν λαόν. — Ὡς προεισαγωγὴ εἰς τὴν λειτουργίαν χρησιμεῖ ὁ ἔσπερινός, ὁ γινόμενος τὸ ἔσπερας τῆς παραμονῆς ἐκάστης Κυριακῆς καὶ ἑορτῆς, καὶ ὡς εἰσαγωγὴ ὁ λεγόμενος ῥθ ρος ὁ ἀμέσως προηγούμενος τῆς λειτουργίας.

§ 50.

Τί είναι ἡ μετάνοια ἢ ἡ ἐξομολόγησις ;

Ἡ μετάνοια εἶναι τὸ μυστήριον ἢ ἡ τελετὴ ἐκείνη, καθ' ἣν ὁ χριστιανὸς μετάνοιων καὶ ὁμολογῶν ἐνώπιον τοῦ πνευματικοῦ τὰς ἀμαρτίας του λαμβάνει παρά τοῦ Θεοῦ δι' αὐτοῦ τὴν ἄφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν. Καὶ τὸ μυστήριον τοῦτο ἀπαντῶμεν ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ. Οὕτως ἀναγινώσκομεν ἐν τῇ βίβλῳ τῶν πράξεων τῶν ἀποστόλων, ὅτι «πολλοὶ τῶν πεπιστευκότων ἤρχοντο ἐξομολογούμενοι καὶ ἀναγγέλλοντες τὰς πράξεις αὐτῶν» (ἰθ'. 18). Ἀλλαχοῦ δὲ βλέπομεν, ὅτι ὁ Κύριος ἔδωκε τοῖς ἀποστόλοις (καὶ δι' αὐτῶν τοῖς διαδόχοις αὐτῶν) τὴν ἐξουσίαν τοῦ συγχωρεῖν τὰς ἀμαρτίας (Ματθ. ιη'. 18). Ὁ ἀμαρτάνων ἄνθρωπος ἀδύνατος εἶναι νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, ἐνόσφ δὲν ἀναγνωρίζει αὐτὴν ὡς τοιαύτην, καὶ δὲν μεταμελεῖται ἐπ' αὐτῇ· ἢ μετάνοια μόνον, ἢ συντριβὴ ἐξαλείφει τὸ ἀμάρτημα καὶ καταλλάσσει καὶ συμφιλοῖ τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ ἐν τῇ τελετῇ τῆς μετανοίας παρῶν πνευματικὸς συμβουλεύει τὸν μετανόουντα περὶ τοῦ πῶς δύναται νὰ διορθωθῇ ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ ἀναγγέλλων αὐτῷ ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, ὅτι ὁ Θεὸς παρέχει τὴν ἄφεσιν εἰς τοὺς μετανόουντας ἀμαρτωλοὺς, παραμυθεῖ καὶ ἐνισχύει αὐτόν. Οἱ διαμαρτυρούμενοι κατ' ἀρχὰς ἀπορριψαντες τὴν ἐξομολόγησιν, εἶτα εἰσήγαγον πάλιν αὐτὴν, ἀλλὰ γινομένην γενικῶς παρά πάσης τῆς κοινότητος πρὸ τῆς εὐχαριστίας.

Σημ. Ἐνδειεῖς μετανοίας εἶναι ἡ νηστεία, ὁ περιορισμὸς δηλ. εἰς λιτοτάτην τροφήν. Οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ συνειθίζον νὰ νηστεύωσι πρὸ τοῦ πάσχα οἱ μὲν μίαν, οἱ δὲ πλειοτέρας ἑβδομάδας, ἕως οὗ ὠρίσθη ὁ νῦν χρόνος τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς. Βραδύτερον δὲ προσετέθησαν καὶ ἄλλαι νηστεῖαι πρὸ τῶν ἑορτῶν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

§ 51.

Τί εἶναι ὁ γάμος ;

Ὁ γάμος εἶναι ἱερὰ τελετὴ, ἐν ἣ ὁ ἱερεὺς ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ δύο εἰς γάμου κοινωνίαν συνηχομένων προσώπων. Ὁ γάμος κηρύττεται ἐν τῇ Γραφῇ ὡς θέλημα Θεοῦ (Γεν. α'. 28. β'. 23) καὶ δεσμὸς ἱερός (Ἐφ. ε'. 31). Διὰ τοῦτο ἡ ἐκκλησία ἀνέκαθεν ηὐλόγει αὐτόν¹. Εἰς μόνος ἀνὴρ καὶ μία μόνη γυνὴ συνιστῶσι τὸν νόμιμον γάμον (Γεν.

¹ Tertull. ad uxorem II, 9.

6'. 24). Ὁ Χριστιανισμὸς ἀπαγορεύει τὴν πολυγαμίαν. Μόνον ἐν τῇ μονογαμίᾳ εἶναι δυνατὴ τελεία καὶ ἄρμονικὴ ἀνάπτυξις τοῦ οικογενειακοῦ βίου. Ὁ σκοπὸς τοῦ γάμου εἶναι διττός, τὸ μὲν νὰ δώσῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν σύντροφον τοῦ βίου του· οὕτω ἡ Γραφὴ λέγει (Γεν. α'. 18), ὅτι ὁ Θεὸς εἶδεν, ὅτι «οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον,» καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ ποιήσῃ αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν· τὸ δὲ σκοπεῖ ὁ γάμος νὰ συντελέσῃ διὰ τῆς τεκνογονίας εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους (Γεν. α'. 28). Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ κεφαλὴ τῆς οικογενείας· διότι αὐτὸς εἶναι ὁ προστατεύων αὐτὴν κατὰ παντὸς κινδύνου καὶ διὰ τῆς ἐργασίας του συντηρῶν αὐτήν, πρὸς ὃ εἶναι ὑπὸ τοῦ πλάστου πεποικισμένος καὶ διὰ μεγαλητέρας ἰσχύος. Πρέπει δὲ νὰ μὴ καταχράται τῆς ἀνωτέρας ταύτης ἐξουσίας του, προσφερόμενος πρὸς τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ὡς πρὸς δούλην, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀγαπᾷ αὐτήν καὶ νὰ θεωρῇ ὡς σύντροφον τοῦ βίου του, μετὰ συγκαταβάσεως διορθῶνων πᾶσαν αὐτῆς ἀδυναμίαν, καθὼς λέγει ἡ Γραφὴ· «Οἱ ἄνδρες ἀγαπάτε τὰς γυναῖκας ὡς ἑαυτοὺς» (Κολασσ. γ'. 19), καὶ ἀλλαχοῦ· «Οἱ ἄνδρες ὡς ἑαυτοὺς συναποκρίνεται ταῖς ἰδίαις γυναίξιν κατὰ γῶσιν ὡς ἑαυτοῖς, ὡς ἑαυτοῖς ἀπομένοντες τιμὴν» (Α' Πέτρου γ'. 7). Ἡ δὲ γυνὴ πρέπει νὰ ἀγαπᾷ, τιμᾷ, σέβηται καὶ ὑπακούῃ εἰς τὸν ἑαυτῆς ἄνδρα. Ἀμφοτέρων δὲ πρώτιστα καθήκοντα εἶναι ἀμοιβαία ἀφοσίωσις καὶ πίστις, ἧς ἄνευ ὁ γάμος δύναται νὰ καταστραφῇ (Ἑβρ. ιγ' 4), καὶ ἡ βοήθεια ἐν ταῖς περὶ τῆς οἰκίας καὶ τῶν τέκνων φροντίσιν. Οἱ γονεῖς πρέπει νὰ ἀγαπᾶσι τὰ τέκνα καὶ φροντίζωσι περὶ τῆς σωματικῆς καὶ πνευματικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως ἢ τῆς ἀνατροφῆς καὶ ἀγωγῆς αὐτῶν, πρὸ πάντων δὲ ἵνα καταστήσωσιν αὐτὰ χρηστοὺς ἄνθρώπους. Τὰ δὲ τέκνα ὀφείλουσι νὰ τιμᾶσι τοὺς γονεῖς αὐτῶν, νὰ ἀγαπᾶσιν αὐτούς, νὰ ὑπακούωσιν εἰς αὐτούς καὶ χρεῖαν ἔχοντας νὰ περιθάλπωσι καὶ βοηθῶσιν αὐτούς, μάλιστα κατὰ τὸ γῆρας αὐτῶν. Μόνος ὁ θάνατος ἔπρεπε κυρίως νὰ χωρίζῃ τοὺς εἰς γάμου κοινωνίαν συνελθόντας· διότι ὁ συνάπτων γάμον συνάπτει δεσμὸν οὐχὶ πρόσκαιρον, ἀλλ' ἰσόβιον· ἀλλ' ἔλλειψις πίστεως ἢ ὁμοία σπουδαιοτάτη ἀφορμὴ δύναται νὰ καταστήσῃ ἀδύνατον τὴν συμβίωσιν καὶ νὰ ἐπιφέρῃ τὴν διάλυσιν τοῦ γάμου (Ματθ. ε'. 32). Ὁ δούς ἀφορμὴν φέρει μεγίστην εὐθύνην καὶ ἀμαρτάνει

βαρέως. Ἐν περιπτώσει διαλύσεως ἐπιτρέπει ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία καὶ δεύτερον καὶ τρίτον γάμον. Ἐὰν πολλοὶ γάμοι ἐπετρέποντο, θὰ διελύοντο εὐκόλως τὰ συνοικέσια καὶ θὰ ἐχαλαροῦντο οἱ οικογενειακοὶ δεσμοί. Οἱ μεταξὺ στενῶν συγγενῶν γάμοι ἀπαγορεύονται, ὅπως ἐξ ἀνάγκης ἐξαπλοῦνται οἱ δεσμοὶ τῆς συγγενικῆς ἀγάπης πάντοτε εἰς πλειοτέρας οικογενείας. Ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἐναντίον τῆς Γραφῆς (αὐτόθι) θεωροῦσα τὸν γάμον ἀπολύτως ἀδιάλυτον, ἐπιτρέπει μόνον νὰ μὴ συζῶσιν οἱ διαφωνοῦντες σύζυγοι. Μόνον δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐνὸς συζύγου δύναται κατ' αὐτὴν ὁ ἕτερος σύζυγος νὰ ἔλθῃ εἰς νέον γάμον. Τοῦτο δύναται νὰ ἔχῃ προφανῶς λίαν ἐπιβλαβῆ ἠθικὰ ἀποτελέσματα. Ὁ εἰς τῶν συζύγων δύναται τότε νὰ ἐπιθυμῇ τὸν θάνατον τοῦ ἄλλου. Ἐπιτρέπεται δὲ παρὰ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ τέταρτος γάμος. Οἱ διαμαρτυρούμενοι δι' εὐλόγους αἰτίας δέχονται τὴν διάλυσιν τοῦ γάμου, ἔχουσι δὲ καὶ αὐτοὶ τὸν τέταρτον γάμον.

Σημ. Ὁ γάμος εἶναι ἀναγκαῖος πρὸς συντήρησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Τῆς ὑποχρέσεως τοῦ γάμου ἀπαλλάσσονται ὅσοι ἐκ λόγων ὑγείας ἀδυνατοῦσι νὰ συνάψωσι γάμον ἢ ὅσοι θέλουσιν ἀμερίστως νὰ ἀφοσιωθῶσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς ἐκκλησίας, ὡς οἱ μοναχοί, ἢ ἐν γένει εἰς ὑψηλὸν τινα κοινωφελῆ σκοπὸν.

§ 52.

Τί εἶναι τὸ εὐχέλαιον;

Τὸ εὐχέλαιον εἶναι τὸ μυστήριον ἐκεῖνο, ἐν ᾧ ὁ ἱερεὺς χρίων τὸν πάσχοντα δι' ἐλαίου, ἐπικαλεῖται τὴν παρὰ Θεοῦ ἐνίσχυσιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἰσίν του συνάμα δὲ καὶ τὴν ἄφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν αὐτοῦ. Τὴν δι' ἐλαίου χρίσιν μετεχειρίζοντο, ὡς ἐρρέθη καὶ ἀλλαχοῦ, οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς ἐπίρρωσιν τοῦ σώματος· διὰ τοῦτο ἐνταῦθα παριστᾷ ἡ χρίσις τὴν παρὰ Θεοῦ ἐνίσχυσιν. Περὶ τοῦ εὐχελαίου τούτου λέγει ὁ Ἰάκωβος τὰ ἐξῆς: «Ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς ἐκκλησίας καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτὸν ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου. Καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἀμαρτίας ἢ πεποικῶς, ἀφεθήσεται αὐτῷ» (ἐ, 14. 15) Ἡ δὲ οὐκ ἡ ἐκκλησία παρὰ τὴν παραγγελίαν τῶν ἀποστόλων παρέχει τὸ εὐχέλαιον κατὰ τὴν ὥραν τοῦ θανάτου. Οἱ διαμαρτυρούμενοι ἀπέριψαν τὸ μυστήριον τοῦτο παντελῶς καὶ τοι μαρτυρούμενον τοσοῦτον σαφῶς ὑπὸ τῆς Γραφῆς (αὐτόθι).

§ 53.

Τι εἶναι ἡ ἱερωσύνη;

Τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα μυστήρια καὶ ἐν γένει ἡ λατρεία τελείται παρὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν, ὅτινες λαμβάνουσι τὴν πρὸς τοῦτο ἐξουσίαν διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς ἱερωσύνης. Ἡ ἱερωσύνη εἶναι ἡ ἱερά ἐκείνη τελετὴ, ἐν τῇ ὑποίκα ὁ ἐπίσκοπος ἐπιθέτων τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν ἐκλεχθέντα καὶ ἐπικαλούμενος ἐπ' αὐτὸν τὴν χάριν τοῦ ἁγίου πνεύματος, μεταδίδωσιν αὐτῷ τὴν ἐξουσίαν τῆς ἱερωσύνης, δηλ. τὸ δικαίωμα 1ον νὰ κηρύττῃ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, 2ον νὰ τελῇ μυστήρια καὶ 3ον νὰ μετέχῃ τῆς διοικήσεως τῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἱερατικὴ ἐξουσία κατέρχεται ἀπὸ τῶν ἀποστόλων (Β' Τιμόθ. α'. 5. Α' Τιμόθ. δ'. 14. ε'. 22. Πράξ. σ'. 6), ἀφ' ὧν διὰ τῶν ἐπισκόπων ἀλληλοδιαδόχως ἔφθασε μέχρις ἡμῶν. Οἱ διάφοροι βαθμοὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν, ὅτινες ἀποτελοῦσι τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱεραρχίαν, εἶναι κυρίως τρεῖς, ὁ τοῦ ἐπισκόπου, ὁ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ ὁ τοῦ διακόνου. Εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν μετέχον ἄλλοτε οἱ πιστοί. Τὰ πρῶτιστα προσόντα αὐτῶν πρέπει νὰ ἦναι πρῶτον μὲν ἄμεμπτος βίος καὶ δευτερον παιδεία. Ὁ ἄμεμπτος βίος εἶναι ἀναγκαῖος, διότι πῶς δύναται τις νὰ διδάσκῃ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἠθικὴν (καὶ τοῦτο εἶναι ὁ κύριος προορισμὸς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λειτουργοῦ), ἂν ὁ βίος του ἀντίκηται πρὸς ὅ,τι διδάσκει; Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος λέγει ὅτι ὁ ποιμὴν (οἱ ἐκκλησιαστικοὶ λειτουργοὶ λέγονται καὶ ποιμένες καὶ ἡ ἐκκλησία ποίμνη) πρέπει νὰ ἦναι τύπος τῶν πιστῶν ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ, ἐν πνεύματι (Α' Τιμόθ. δ', 12). Ἐπειτα ἡ παιδεία εἶναι ἀναγκαῖα τῷ κληρικῷ· διότι πῶς δύναται τις νὰ ἦναι διδάσκαλος τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ὅμως νὰ ἦναι ἀπείδευτος; Διὰ τὸν λόγον τοῦτον λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ Παῦλος, ὅτι πρέπει νὰ δύναται νὰ κηρύττῃ τὸν λόγον, νὰ ἐλέγχῃ, νὰ ἐπιτιμᾷ καὶ νὰ παραμυθῇ τοὺς πιστοὺς (Β' Τιμόθ. β', 4). Διὰ τοῦτο μόνον ἄνδρες τακτικῶς ἐκπαιδευθέντες ἐν ἐκκλησιαστικαῖς σχολαῖς πρέπει νὰ χειροτονῶνται κληρικοί. Οἱ διαμαρτυρόμενοι δὲν θεωροῦσι τὴν ἱερωσύνην κατὰ τὴν ἀρχαίαν διδασκαλίαν ὡς χάρισμα καὶ ἐξουσίαν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων κατερχομένην διὰ τῆς χειροτονίας, ἀλλὰ τὴν ἐξουσίαν τῶν λειτουργῶν τῶν παράγουσιν

ἐκ τῆς ἐκκλησίας, ἥτις ἐκλέγει καὶ διορίζει αὐτούς. Δὲν καλοῦσι δὲ τοὺς λειτουργοὺς τῶν ἱερῶν, ἀλλὰ ποιμένας ἢ κήρυκας, καὶ ἔχουσι, πλὴν τῶν ἀγγέλων, μόνον πρεσβυτέρους καὶ διακόνους. Ἡ δὲ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἔχει τὴν ἱερωσύνην μετὰ τῶν τριῶν βαθμῶν αὐτῆς.

Σημ. Ἐκτός τῶν μυστηρίων τούτων ἔχει ἡ ἐκκλησία καὶ ἄλλας τελετὰς κατωτέρας σημασίας, ὅσων τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν, τὰς παρακλήσεις ἢ δεήσεις ὑπὲρ συγχωρήσεως καὶ σωτηρίας, τὸν ἀγίασμόν, ἐν ᾧ τὸ ἀγιαζόμενον ὕδωρ χρησιμεύει ὡς σύμβολον τῆς ζητούμενης ψυχικῆς καθάρσεως καὶ τὰ ἐγκαινία τῶν ναῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ΄.

Περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς.

Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Σύμβ.

§ 54. -

Τὶ διδάσκει τὸ σύμβολον καὶ ἡ Γραφή περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς;

Καὶ τὸ σύμβολον διὰ τῶν ἄνω λέξεων καὶ ἡ ἀγία Γραφή πολλαχοῦ διδάσκουσιν, ὅτι ὑπάρχει πέραν τοῦ τὰ φουζωῆ, ζωὴ μέλλουσα, εἰς ἣν θέλουσιν ἀναστῆ οἱ νεκροὶ καὶ ἐν ἡ ἕκαστος θέλει δώσει λόγον τῶν πράξεων αὐτοῦ. «Ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων καὶ πιστεύων τῷ πέμψαντί με, λέγει ὁ Κύριος, μεταβέβηκεν ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν» (Ἰωάν. ια'. 24). Ὁ δὲ ἱερός συγγραφεὺς τῆς Σοφίας Σολομώντος λέγει: «Ὁ Θεὸς ἔκτισε τὸν ἄνθρωπον ἐπ' ἀφθαρσίᾳ» (β'. 23). Καὶ ὁ Ἐκκλησιαστής: «Καὶ ἐπιστρέψει ὁ χόους ἐπὶ τὴν γῆν, ὡς ἦν, καὶ τὸ πνεῦμα ἐπιστρέψει πρὸς τὸν Θεόν, ὃς ἔδωκεν αὐτό» (ιβ'. 7). Ἐν τῇ μελλούσῃ ταύτῃ ζωῇ ἢ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πολλάκις προσβαλλομένη δικαιοσύνη καὶ ἀνικανοποίητος μένουσα θέλει ἰκανοποιηθῆ, καὶ οἱ μὲν δίκαιοι θέλουσιν ἀνταμειφθῆ, ὡς ἐμπρέπει, καὶ ἡ ἀρετὴ θέλει στεφθῆ, οἱ δὲ ἄδικοι θέλουσι δικαίως κολασθῆ. «Ἐκάστω ἀποδώσει ὁ Θεὸς κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ» (Ῥωμ. β'. 6). Θέλει ἔλθει, λέγει καὶ τὸ Σύμβολον, ὁ κριτῆς «κρίνει ζῶντας καὶ νεκρούς.» Οἱ δίκαιοι λοιπὸν δοξάζονται ἐκεῖ, ἀποτελοῦντες τὴν ἐν οὐρανῷ θριαμβεῦσαν κληθεῖσαν ἐκκλησίαν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἐπὶ γῆς πιστοὺς τοὺς ἐν μέσῳ μυρίων ἀγώνων εὕρισκομένους καὶ διὰ τοῦτο ἀποτελοῦντας τὴν στρατευομένην ἐκκλησίαν.

§ 55.

Τίνας ἀποδείξεις περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς προσάγουσι;

Πᾶς λογικῶς σκεπτόμενος ἄνθρωπος πρέπει νὰ παραδεχθῇ τὴν εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν ἢ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς πίστιν· διότι πλεῖστοι λόγοι πείθουσι περὶ αὐτῆς. 1^{ον} Ἡ φύσις αὐτῆ τῆς ψυχῆς ὡς ἀύλου. Ἡ ψυχὴ εἶναι ἄυλος (§ 19)· ἀλλ' ὁ θάνατος εἶναι διάλυσις τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν ἀποτελοῦνται τὰ ὕλικα σώματα· δὲν εἶναι ἐξόντωσις αὐτῶν· ἄρα ἡ ψυχὴ ὡς ἄυλος καὶ ἀμέριστος μὴ δυναμένη νὰ διαλυθῇ εἰς μέρη, δύναται νὰ μὴ ἀποθάνῃ καὶ νὰ μείνῃ καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ σώματος. 2^{ον} Ὁ προορισμὸς τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ἄπειρον καὶ τέλειον ἢ πρὸς τὴν ἔνωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ἡ ψυχὴ ὡς λογικὴ καὶ ἐλευθέρη τείνει νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῆς τελειότητα· θέλει διὰ τοῦ νοῦς νὰ περιλάβῃ, εἰ δυνατόν, τὴν ἄπειρον σοφίαν, διὰ δὲ τῆς ἐλευθέρως θελήσεως νὰ πραγματώσῃ τὴν τελείαν ἀγιότητα, ζητεῖ ἐν πᾶσι τὸ τέλειον, τὸν Θεὸν αὐτὸν καὶ τὴν μετ' αὐτοῦ ἔνωσιν. Εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ ψυχὴ ἔχουσα τοιαύτας ἀπίρους τάσεις, ἀναγνωρίζουσα δι' ἑαυτὴν τοσοῦτον ὑψηλὸν προορισμὸν, μέλλει νὰ ἀπολεσθῇ μετὰ τοῦ σώματος, ἐν μιᾷ στιγμῇ, ὅπως τὸ κτῆνος, τὸ ὅποῖον ὀλόκληρον τὸν προορισμὸν του καὶ τὴν εὐτυχεῖαν του εὐρίσκει εἰς τὴν τροφὴν του; Διὰ τί τότε ὁ πλάστης ἐπέβαλεν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν τοιαύτας ἀπίρους τάσεις, τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ αἰώνιον καὶ ἄπειρον, ἐὰν ἔμελλεν ἡ μόνη ζωὴ αὐτῆς νὰ ἦναι ἡ ἐνταῦθα, ἡ ἀφίνουσα ἀνεκπληρώτους τὰς τάσεις ταύτας, τὴν ἀγάπην ταύτην πρὸς τὸ ἄπειρον; Καὶ μόνη ἡ ἀγάπη αὕτη πρὸς τὸ ἄπειρον καὶ αἰώνιον ἀρκεῖ νὰ δειξῇ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη διὰ τὴν αἰωνιότητα, ἧς ἀρχὴ εἶναι ἡ παρούσα ζωὴ. 3^{ον} Ἡ ἀνάγκη τῆς ἀνταμοιβῆς τῶν ἀγαθῶν καὶ τῆς τιμωρίας τῶν κακῶν ἐν μελλούσῃ τινὶ ζωῇ. Ἐκ μυρίων παραδειγμάτων ἀποδεικνύεται, ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἄνθρωποι πολλὰκις ἀγνώστατοι καταθλίβονται διὰ μεγάλων δυστυχημάτων· τούναντίον ἄνθρωποι φαῦλοι ἐντροφῶσιν ἐν εὐτυχίαις. Τίς λογικὸς ἄνθρωπος δύναται ποτε νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ὁ δίκαιος Θεός (καὶ τὸν Θεὸν δὲν δυνάμεθα ἄλλως νὰ ἐννοήσωμεν) δὲν θέλει ποτὲ ἐν μελλούσῃ τινὶ ζωῇ ἀνταμείψῃ μὲν τοὺς ἐνταῦθα ἀναξιοπαθῆ-

σαντας δικαίους, τιμωρήσει δὲ τοὺς ἀδικήσαντας τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους χάριν τῆς προσκαίρου εὐδαιμονίας των; Ἡ ἠθικὴ ἡμῶν συνείδησις ἀπαιτεῖ ἀναγκαιῶς τὴν ικανοποίησιν ταύτην τῆς ἐνταῦθα προσβαλλομένης ἐνίοτε δικαιοσύνης καὶ ἀνικανοποίητου μενούσης. 4^ο Ἡ μαρτυρία πάντων τῶν ἐθνῶν ὑπὲρ τῆς ἀθανασίας. Πάντες οἱ ἀρχαῖοι νομοθέται ἔτασσον ἐν ἀρχῇ τῆς νομοθεσίας των τὸ δόγμα τῆς ἀθανασίας ὡς βᾶσιν τοῦ πολιτευματός των. Μετὰ δὲ τῆς περὶ Θεοῦ πίστεως παρ' ἅπασιν τοῖς λαοῖς, ἀρχαίοις καὶ νεωτέροις, πεπολιτισμένοις καὶ ἀπολιτιστοῖς, κοινὴ σχεδὸν ἦτο καὶ εἶναι καὶ ἡ εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ μέλλουσάν τινα ζῶν πίστις. Ἐὰν ἡ πίστις αὕτη ἦτο αὐθαίρετος καὶ πεπλανημένη ἐπινόησις τοῦ ἀνθρώπου, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ᾔηται οὕτω γενικῶς παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐξηπλωμένη· διότι ἡ πλάνη καὶ ἡ πρόληψις σήμερον ὑπάρχει καὶ αὔριον ἐκλείπει, εὐρίσκεται παρὰ τούτῳ τῷ λαῷ καὶ δὲν ἀπαντᾷ παρ' ἐκείνῳ. Τὸ νὰ ᾔηται κοινὴ εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους καθ' ἀπάσας τὰς ἐποχὰς καὶ καθ' ἀπάσας τὰς καταστάσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ ἡ ἰδέα τῆς ἀθανασίας, τοῦτο σημαίνει, ὅτι εἶναι ἰδέα ἀληθῆς, ἰδέα παρ' αὐτοῦ τοῦ πλάστου τῷ ἀνθρώπῳ ἐντεθεῖσα, πρὸς ἣν δηλ. ἀναγκαιῶς ὁδηγεῖται ὁ λογικὸς ἄνθρωπος.

§ 56.

Τίνα εἰκόνα δίδει ὁ Κύριος τῆς μελλούσης κρίσεως;

Περὶ κρίσεως λαλῶν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ εἰκόνα τινὰ δίδων αὐτῆς, εἶπεν, ὅτι θέλει καθίσει ὁ Κριτῆς ἐπὶ θρόνονο ὑδρόξης καὶ θέλουσι συναχθῆ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ θέλει χωρίσει τοὺς δικαίους ἀπὸ τῶν ἀδίκων, καθὼς χωρίζει ὁ ποιμὴν τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐριφίων. Καὶ θὰ στήσῃ τοὺς μὲν δικαίους ἐκ δεξιῶν, τοὺς δὲ ἀδίκους ἐξ ἐναντύμων. Καὶ εἰς μὲν τοὺς δικαίους θέλει εἰπεῖ· Δεῦτε οἱ εὐλόγημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου βασιλείαν! Διότι ἐπεινάσα καὶ ἐδώκατέ μοι νὰ φάγω, ἐδίψησα καὶ με ἐποτίσατε, γυμνὸς ἤμην καὶ με ἐνεδύσατε, ξένος καὶ με συνηγάγετε, ἀσθενὴς καὶ με ἐπεσκέψασθε, ἐν φυλακῇ καὶ ἤλθετε πρὸς με. Καὶ θὰ ἀποκριθῶσιν αὐτῷ οἱ δίκαιοι λέγοντες· Κύριε, πότε σὲ εἶδομεν ταῦτα πάντα πάσχοντα καὶ σε εὐηργετήσαμεν; Καὶ θὰ εἴπῃ αὐτοῖς· Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαχί-

στων (τῶν πτωχῶν, οἵτινες καὶ αὐτοὶ εἶναι πλάσματα καὶ εἰκό-
νες τοῦ Θεοῦ), ἐμοὶ ἐποιήσατε. Πρὸς δὲ τοὺς ἀδίκους θὰ
εἶπη· Σεῖς ὑπάγετε μακρὰν ἀπ' ἐμοῦ! Διότι ἐπεινάσα καὶ δὲν
μοὶ ἐδώκατε νὰ φάγω, ἐδίψησα καὶ δὲν με ἐποίησατε, γυμνὸς
ἤμην καὶ δὲν με ἐνεδύσατε, ξένος καὶ δὲν με συνηγάγετε, ἀσθε-
νὴς καὶ ἐν φυλακῇ καὶ ὅμως δὲν ἤλθετε πρὸς με. Καὶ θὰ ἀπο-
κριθῶσιν αὐτῷ οἱ ἄδικοι λέγοντες· Κύριε, πότε σὲ εἶδομεν ταῦτα
πάντα πάσχοντα καὶ δὲν σε εὐηργετήσαμεν; Καὶ θὰ εἶπη εἰς
αὐτούς· Ἐφ' ὅσον δὲν ἐποιήσατε εἰς ἓνα τῶν ἐλαχίστων τούτων
(τῶν πτωχῶν), οὐδὲ εἰς ἐμὲ ἐποιήσατε. Καὶ θέλουσιν ἀπέλ-
θει οἱ μὲν δίκαιοι εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν μετὰ τοῦ
Κυρίου, αὐτῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος» (σύμβ.), οἱ δὲ ἄδικοι
εἰς τὴν αἰώνιον κόλασιν. Ἡ μέλλουσα ζωὴ καὶ κρίσις εἶ-
ναι κατὰ ταῦτα φοβερά· εἰς τοὺς κακοὺς, τὸναντίον οἱ ἀγαθοὶ
καὶ εὐσεβεῖς, οἱ φιλόανθρωποι καὶ δίκαιοι, δύνανται νὰ ἀποθνή-
σκωσιν ἡσυχῶς· διότι τὴν ἀρετὴν περιμένει ἐν τῇ ἄλλῃ ζωῇ στέ-
φανος καὶ ἀμοιβή, ἐν ᾗ ἡ κακία θὰ τιμωρηθῇ δικαίως. Ἄς ζῶ-
μεν λοιπὸν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς καὶ ἄς
προσβλέπωμεν μετὰ θάρρους εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

ΜΕΡΟΣ Β'.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ὁ Δεκάλογος.

§ 57.

Ποῦ περιέχεται ἐν περιλήψει ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ;

Ἐν τῷ δεκάλογῳ, τῷ δοθέντι παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ
Μωϋσέως ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ.

Ὁ δεκάλογος οὗτος εἶναι ὁ ἐξῆς:

Α'. Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ
ἔτεροι πλὴν ἐμοῦ.

Β'. Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα,
ὅσα ἐν τῷ ουρανῷ ἄνω καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ κάτω καὶ ὅσα ἐν ταῖς
ὑδασιν ὑποκάτω τῆς γῆς· οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐ δὲ μὴ λα-
τρεύσεις αὐτοῖς

Γ'. Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ.

Δ'. Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων ἀγιάζειν αὐτήν· ἐξ ἡμέρας ἕργα καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου, τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου.

Ε'. Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται καὶ ἵνα μακροχρόνιος ἔσῃ ἐπὶ τῆς γῆς.

Σ'. Οὐ φονεύσεις.

Ζ'. Οὐ μοιχεύσεις.

Η'. Οὐ κλέψεις.

Θ'. Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ.

Ι'. Οὐκ ἐπιθυμήσεις ὅσα τῷ πλησίον σου ἐστί.

Τὸν δεκάλογον τοῦτον, ἐν ᾧ περιλαμβάνονται πάντα τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὸν πλησίον, περιέλαβεν ὁ Κύριος εἰς τὰς δύο ἐντολάς τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν καὶ πρὸς τὸν πλησίον. «Ἀγαπήσεις, εἶπε, Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου καὶ ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου. Αὕτη ἐστὶ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολή. Δευτέρα δὲ ὁμοία αὐτῇ· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται» (Ματθ. κβ', 37—41). Ἐν τῇ πρώτῃ περιελήφθησαν τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα ἢ αἱ τέσσαρες πρῶται ἐντολαὶ τοῦ δεκαλόγου, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τὰ πρὸς τὸν πλησίον καθήκοντα ἢ αἱ ἐξτελευταῖαι ἐντολαὶ. Συνάμα δὲ ἀνέπτυξεν ὁ Κύριος τὰς δύο ἐντολάς καὶ ἐν ἄλλαις μὲν διδασκαλίαις του, μάλιστα δὲ διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους Θαυμαστῆς ὁμιλίας του καὶ ἐτελειοποίησεν αὐτάς, ἀποδοὺς ὑψηλοτέραν ἔννοιαν τῆς ἐν ἡ πρότερον ἔννοουσαν. Μὴ νομίσητε, εἶπεν, ὅτι ἦλθον νὰ καταργήσω τὸν νόμον ἢ τοὺς προφῆτας· δὲν ἦλθον νὰ καταργήσω αὐτοὺς, ἀλλὰ νὰ συμπληρώσω καὶ τελειοποιήσω (Ματθ. ε', 17). Ἡ τελειοποίησις αὕτη συνίσταται εἰς τὰ ἑξῆς: 1) Αἱ ἐντολαὶ τοῦ δεκαλόγου καὶ πάσαι ἐν γένει· αἱ ἠθικαὶ διατάξεις τῆς Γραφῆς δὲν πρέπει νὰ τελῶνται ἐκ φόβου, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν. «Ἀγαπήσεις, λέγει, Κύριον τὸν Θεόν σου.» Διότι τότε ἡ ἀρετὴ ἔχει ἀξίαν, ὅταν πράττηται ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ ὄχι ἐκ φόβου. «Ἡ τελεία ἀγάπη, λέγει ὁ Ἰωάννης (Α'

δ', 18), ἐξῶ βάλλει τὸν φόβον· ὁ δὲ φοβούμενος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ» 2) Ἡ ἀξία τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ἐντολῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀγαθῆς διαθέσεως, μεθ' ἧς πράττονται, οὐχὶ δὲ ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς ἀπλῶς ἐκπληρώσεως. "Ὅταν πράττη τις πῶς, τὴν ἐλεημοσύνην πρὸς τὸ θεαθῆναι, χάριν ἐπιδείξεως, δὲν ἔχει ἀξίαν. Ἐπίσης καὶ ὅταν προσεύχηται τις, ἵνα ἐπιδείξη εὐσέβειαν, ὅπως ἔπραττον οἱ Φαρισαῖοι, δὲν εἶναι ἀληθῆς ἡ τοιαύτη προσευχή. Ἡ καθ' ἑαυτὴν ἀγαθὴ πράξις τότε εἶναι ὡς πρὸς τὸν πράττοντα ἀγαθὴ, ὅταν πράττηται μετ' ἀγαθῆς διαθέσεως. 3) Λί ἐντολαὶ πρέπει νὰ ἐκπληρῶνται οὐχὶ μόνον κατὰ γράμμα, ἀλλὰ καὶ κατὰ πνεῦμα, δηλ. οὐ μόνον νὰ τηρῶμεν ὅ,τι διὰ τῶν λέξεων τῆς ἐντολῆς ἀκριβῶς ἐννοουμένων λέγεται, ἀλλὰ καὶ ὅ,τι ἐκ τῆς ἐννοίας καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἐντολῆς ἐξάγεται. Λ. χ. ἡ ὀγδόη ἐντολὴ ἀπαγορεύει τὸ κλέπτειν ἢ κατὰ γράμμα ἐννοία εἶναι μόνον νὰ μὴ ἀφαιρῶμεν τὰ τοῦ ἄλλου πράγματα· κατὰ τὸ πνεῦμα ἢ τὴν ἐννοίαν ὅμως σημαίνει ἢ ἐντολὴ καὶ νὰ μὴ προξενῶμεν εἰς τὴν περιουσίαν τοῦ ἄλλου μηδεμίαν ζημίαν, μᾶλλον δὲ καὶ νὰ βοηθῶμεν αὐτὸν χρεῖαν ἔχοντα.

§ 58.

Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπη εἶναι ἔμφυτος ἠθικὸς νόμος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ πᾶθεν δηλοῦται ἢ εἰς αὐτὸν ὑποχρέωσις τοῦ ἀνθρώπου;

Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπη ἢ ἐπιβαλλομένη καὶ ὑπὸ τοῦ δεκαλόγου καὶ ὑπὸ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας εἶναι ἔμφυτος ἠθικὸς νόμος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πλάστου ἐν τῇ συνειδήσει ἐνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου ἐγγεγραμμένος· διότι πάντοτε ὁ ἄνθρωπος ἐθεώρησε καλὸν τὸ σέβασθαι τὸν Θεὸν καὶ λατρεύειν αὐτὸν, τὸ μὴ φονεῦειν, τὸ μὴ κλέπτειν καὶ τὸ εὐεργετεῖν, κακὸν δὲ τὴν ἀσέβειαν, τὴν κλοπὴν, τὸν φόνον, τὴν ἀπανθρωπίαν καὶ τὰ τοιαῦτα. Φωνὴ τις μυστηριώδης ἐν αὐτῷ ἐπέβαλλε πάντοτε τὰ πρῶτα καὶ ἀπέτρεπεν ἀπὸ τῶν δευτέρων τὴν φωνὴν δὲ ταύτην ἀκούει ἐν ἑαυτῷ καὶ ἕκαστος ἡμῶν. Ἡ φωνὴ αὕτη εἶναι ἡ καλουμένη συνείδησις. Ἡ συνείδησις πρὸ μὲν τῆς πράξεως, εἰς μὲν ἵνα ἀγαθὴ, προτρέπει ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ πράξωμεν αὐτήν, εἰς δὲ κακὴν, ἀποτρέπει ἡμᾶς, μετὰ δὲ τὴν ἐκτέλεσιν διὰ μὲν τὴν ἀγαθὴν

πραΐξιν ἐπαινεῖ ἡμᾶς (ἠθικὴ ἰκανοποίησις), διὰ δὲ τὴν κακὴν
πραΐξιν ἐλέγχει (τύφισ συνειδήσεως). Ὁ ἀκούων τὴν ἱερὰν ταύτην
φωνὴν εἶναι ἄνθρωπος ἠθικός (εὐσυνείδητος), ὁ δὲ παρακούων
αὐτὴν ἀνῆθικός (ἀσυνείδητος) «Ὅτι δὲ ἐν τῇ συνειδήσει πάντων
τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἐγκεχαραγμένος ὁ ἠθικός νόμος τῆς πρὸς
τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπης, εἶναι ἀλήθεια, ἣν καὶ ἡ
Γ ρ α φ ῆ μ α ρ τ υ ρ ε ῖ τρανώως λέγουσα, ὅτι «ἔθνη τὰ μὴ νόμον
ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιεῖ» καὶ ὅτι αἱ ἔθνη οὐκ ἔφερον «ἐν
ταῖς καρδίαις αὐτῶν γραπτὸν τὸν θεῖον νόμον» (Ῥωμ. 6, 14). Ἡ
ἀ μ α ρ τ ῖ α καὶ κ α κ ῖ α ἐξ ἡ σ θ ἔ ν η σ α ν μόνον ἐν τῷ ἀνθρώ-
πῳ τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως, δὲν ἐξήλειψαν ὅμως τελείως αὐ-
τὴν. Διὰ δὲ τοῦ φωτός τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς δι' αὐτοῦ ἐγερ-
θείσης ἠθικῆς ζωῆς ἡ φωνὴ τῆς συνειδήσεως ἀνέλαβε πάλιν τὴν
ἀκμὴν αὐτῆς. Ἡ συνείδησις ἐπαινοῦσα ἡμᾶς ὅταν πράττωμεν τὸ
καλόν, καὶ ἐλέγχουσα, ὅταν πράττωμεν τὸ κακόν, προϋποθέτει
ὅτι εἴ με θ ἄ ὄ ν τ α ἐ λ ε ῦ θ ε ρ α, κ ε κ τ η μ ἔ ν α δηλ. ἐ λ ε υ -
θ ἔ ρ α ν θ ἔ λ η σ ῖ ν· διότι ἂν ὁ ἄνθρωπος ἐπραττε κατ' ἀνάγκην,
δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ καταλογίζωνται αὐτῷ αἱ πράξεις μῆτε αἱ
ἀγαθαὶ μῆτε αἱ κακαὶ, θὰ ἔπαυε δὲ νὰ ἦναι ὄν ἠθικόν. Ἐπὶ τῆς
ἐλευθερίας τῆς θελήσεως στηρίζεται ὁλόκληρος ἡ ἠθικότης τοῦ
ἀνθρώπου. Κ α θ ἦ κ ο ν λέγεται πᾶν ὅ,τι ἐπιβάλλεται ἡμῖν ὑπὸ
τοῦ ἠθικοῦ νόμου τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον.
Ἄ ρ ε τ ῆ δὲ εἶναι ἡ ἐξίς τοῦ πράττειν τὸ ἀγαθὸν καὶ κ α κ ῖ α
ἡ ἐξίς τοῦ πράττειν τὸ κακόν. Μετὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας
ἔλθωμεν εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν δέκα ἐντολῶν.

§ 59.

Τίς εἶναι ἡ πρώτη ἐντολὴ καὶ τίς ἡ ἔννοια αὐτῆς;

Ἐ γ ῶ εἰ μ ῖ Κ ῦ ρ ῖ ο ς ὁ Θ ε ὁ ς σ ο υ, ο ὔ κ ἔ σ ο ν τ α ῖ
σ ο ἰ θ ε ο ῖ ἔ τ ε ρ ο ἰ π λ ῆ ν ἔ μ ο ῦ.

Ἡ πρώτη ἐντολὴ ἐν τ ἔ λ λ ε τ α ῖ νὰ ἀναγνωρίζωμεν καὶ τι-
μ ῶ μ ε ν τὸ ν μ ὄ ν ο ν ἀ λ η θ ῖ ν ὸ ν Θ ε ὄ ν. Ὁ χριστιανὸς δὲν
πρέπει νὰ ἀναγνωρίζῃ καὶ τιμᾶ ψευδεῖς θεοὺς. «Αὕτη ἐστὶν ἡ
ζωή, λέγει ὁ Κύριος, ἵνα γινώσκωσί τε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν»
(Ἰωάν. 17, 3). Ἡ ἐντολὴ αὕτη εἶνε ἡ π ρ ω τ ῖ σ τ η καὶ σ π ο υ -
δαιοτάτη καὶ ἡ βᾶσις πασῶν τῶν ἄλλων ἐντολῶν. «Ἀγαπήσεις
Κύριον τὸν Θεόν σου» αὕτη εἶναι κατ' αὐτοὺς τοὺς λόγους τοῦ

Κυρίου ἡ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολὴ (Ματθ. κβ', 37). Εἶναι δὲ ἡ βᾶσις πασῶν τῶν ἄλλων ἐντολῶν, διότι ἄνευ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν τίς ἄλλη ἐντολὴ δύναται νὰ τηρηθῇ; Ὁ μὴ φοβούμενος τὸν Θεόν, ὁ μὴ ἀκούων τὴν φωνὴν τοῦ Θεοῦ ἐν ἡμῖν, ἢ τὴν συνείδησιν, θὰ διαστάσῃ νὰ ψευδορκήσῃ, νὰ κλέψῃ ἢ νὰ πράξῃ τι ἄλλο κακόν, ὅταν ἦναι βέβαιος, ὅτι δὲν θὰ καταδιωχθῇ ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης; Τὸν Θεὸν ἀναγνωρίζομεν καὶ τιμῶμεν, ὅταν πιστεῦωμεν εἰς αὐτὸν μετὰ θερμῆς πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως, ὅταν φοβώμεθα αὐτὸν ὡς τιμωρὸν τοῦ κακοῦ, ὅταν ἀγαπῶμεν αὐτὸν καὶ τὴν ἀγάπην ταύτην δεικνύωμεν οὐ μόνον διὰ λόγων, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων ἀγαθῶν, καὶ ὅταν ἐλπίζωμεν εἰς τὴν ἀντίληψιν αὐτοῦ ἢ εἰς τὴν περὶ ἡμῶν πρόνοιαν αὐτοῦ. Ἐναντὶ αὐτῆς ἐντολῆς ταύτης πράττουσιν οἱ ἄθεοι, ὅσοι δηλ. διαφθαρέντες καὶ ὑπὸ τῶν ὑλικῶν συμφερόντων καταπνιγνέτες ἀπέβαλον πᾶν ἔχνος θρησκευτικοῦ καὶ ἠθικοῦ αἰσθήματος, καὶ κατέστησαν ἢ ἀδιάφοροι ἢ ἐχθροὶ πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἠθικὴν· οἱ πολλοὶ θεοῖσ' αἱ οἱ ἀντὶ τοῦ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ πολλοὺς ψευδεῖς καὶ πλαστοὺς θεοὺς τιμῶντες· οἱ μάγοι δηλ. οἱ ἀγύρται ἐκεῖνοι, οἵτινες παρὰ βαρβάρους μάλιστα λαοῖς ἀναφαινόμενοι, ἀπατῶσι τὰ ἀμαθῆ πλήθη, ἰσχυριζόμενοι, ὅτι τῇ βοηθείᾳ τοῦ Θεοῦ ἢ τῶν θεῶν, ψιθυρίζοντες ὀλίγας ἀκαταλήπτους καὶ μυστηριώδεις λέξεις ἢ ἄλλο τι πράττοντες, δύναται ἀδύνατα πράγματα νὰ πράττωσιν, οἷον νὰ προλέγωσι τὰ μέλλοντα, νὰ θεραπεύωσι διὰ μιᾶς μόνης λέξεως νοσήματα καὶ τοιαῦτα ἄλλα νὰ τελῶσι· καὶ οἱ δεισιδαίμονες, οἵτινες ἔχουσι διεστραμμένας περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς θρησκείας ἰδέας καὶ συνδέουσι μετὰ τῆς θρησκείας πράγματα ὅλως ξένα καὶ ἄσχετα αὐτῇ, ἢ ἐξαρτῶσιν ἐκ τυχαίων καὶ ἀσημάντων πραγμάτων τὴν εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν των.

Σημ. Ἄν ἡμεῖς τιμῶμεν τοὺς ἁγίους, δὲν παραβαίνομεν τὴν πρώτην ἐντολήν, διότι τοὺς ἁγίους δὲν θεωροῦμεν ὡς θεοὺς τινας, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπους ἠθικῶς τελειωθέντας, ὧν ἐπικαλούμεθα τὰς ὑπὲρ ἡμῶν δεήσεις. Τοὺς ἁγίους τιμῶμεν, καθὼς τιμῶμεν καὶ ζῶντας τοὺς ἐναρέτους ἄνδρας καὶ ζητοῦμεν καὶ ζώντων ἀνθρώπων τὰς ὑπὲρ ἡμῶν δεήσεις.

§ 60.

Τίς είναι ἡ δευτέρα ἐντολή;

Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλον οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ κάτω καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασις ὑποκάτω τῆς γῆς· οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐδὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς.

Ἡ δευτέρα αὕτη ἐντολή ἀπαγορεύει νὰ ποιῶμεν εἰδωλα ψευδῶν θεῶν καὶ νὰ προσκυνῶμεν αὐτά. Ἡ ἐντολή αὕτη εἶναι συμπλήρωσις τῆς πρώτης. Καθὼς ὀφείλομεν νὰ μὴ ἀναγνωρίζωμεν καὶ νὰ μὴ τιμῶμεν ψευθεῖς θεοὺς, οὕτω δὲν πρέπει νὰ λατρεύωμεν καὶ τὰ εἰδωλα αὐτῶν. Εἰδωλα λέγονται τὰ ὁμοιώματα τῶν ψευδῶν θεῶν, ἀγάλματα ἢ εἰκόνες αὐτῶν. Οἱ ἔθνικοι ἐποιοῦν τοιαῦτα εἰδωλα τῶν θεῶν τῶν, καὶ ἐνῶ κατ' ἀρχὰς ἐχρησίμευον ἀπλῶς πρὸς ἀνάμνησιν τῶν ἅπερ παρίστανον προσώπων, ἔπειτα συγχρόμενα μετ' αὐτῶν τῶν θεῶν, οὗς εἰκόνιζον, ἐλατρεύοντο ὡς αὐτοὶ οἱ θεοί. Ἐντεῦθεν ἡ πολυθεΐα καὶ εἰδωλολατρεία λέγεται. Τὴν ἐντολὴν ταύτην παραβαίνουσι λοιπὸν οἱ λατρεύοντες τὰ εἰδωλα. Πικραθῆται αὐτῆς δύνανται νὰ θεωρηθῶσι καὶ ὅσοι τῶν χριστιανῶν τὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων, τὰς ὁποίας ὀφείλομεν μόνον νὰ τιμῶμεν ἀπλῶς, ὡς παριστάνουσας ἡμῖν πρόσωπα σεβαστά, καθὼς τιμῶμεν καὶ πᾶσαν ἄλλην εἰκόνα παριστάνουσαν ἡμῖν πρόσωπόν τι ἡμῖν πολῦτιμον, θεοποιούσι καὶ λατρεύουσιν. Ἡ ἐκκλησία διδάσκει ρητῶς, ὅτι ἡ λατρεία δηλ. ἡ ἀναγνώρισις θείας παντοδυναμίας καὶ μεγαλειότητος ὀφείλεται εἰς μόνον τὸν Θεόν, εἰς δὲ τὰς εἰκόνας τῶν ἁγίων μόνον τιμητικὴ, ἀπλῆ προσκύνησις.¹ Τὰς εἰκόνας ἔχομεν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἵνα περικοσμῶμεν αὐτάς, ἵνα ἀναμνησκόμεθα τῶν ἁγίων προσώπων, ἅτινα παριστάνουσι, καὶ ἵνα διδάσκωμεν δι' αὐτῶν ὡς διὰ βιβλίων τὸν ἀμαθῆ λαόν.

§ 61.

Τίς είναι ἡ τρίτη ἐντολή;

Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ.

Ἡ ἐντολή αὕτη ἀπαγορεύει τὸ νὰ ποιῶμεν χρῆσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ ἀνευλαβῶς. Ἀνευλαβῆς χρῆσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ γίνεται, ἐὰν τις ἀνευ λόγου καὶ ἀποχρώσεως αἰτίας ἀναφέρῃ αὐτὸ, ἐὰν βλασφημῇ ἢ ὑβρίζῃ αὐτὸ, ἐὰν καταράτῃ ἢ εὐχῆται τοῖς ἄλλοις κακὰ δι' αὐ-

¹ Πρβλ. τὸν ὄρον τῆς Ζ' Οἴκου. Συνόδου ἐν συλλ. Ῥέλλη καὶ Ποτλῆ.

του, πρό πάντων δὲ ἐὰν ψευδῶς ὀρκίζηται εἰς αὐτό. Ὁ ὄρκος εἶναι ἐπιβεβαίωσις τῆς ἀληθείας τῶν λόγων ἡμῶν δι' ἐπικλήσεως τοῦ Θεοῦ ὡς μάρτυρος, κριτοῦ καὶ ἀνταποδοτοῦ. Ὅταν λοιπὸν, καὶ περ ὀρκιζόμενοι, ἢ λέγωμεν ψευδῆ ἢ δὲν τηρῶμεν τὰ μεθ' ὀρκου ὑπεσχημένα, δεικνύομεν, ὅτι δὲν φοβούμεθα, οὐδὲ σεβόμεθα τὸν Θεόν. Ὁ Κύριος ὅτε εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ὀρκίζονται παντάπασι (αμὴ ὁμόσαι ὄλωσ), ἀλλὰ νὰ ἀρκῶνται εἰς τὸ ναὶ καὶ εἰς τὸ οὐ (Ματθ. ε', 33), δὲν ἐσκόπει νὰ ἀπαγορεύσῃ ἀπολύτως τὸν ὄρκον, ἀλλὰ μόνον νὰ προσβάλλῃ τὴν κατάχρησιν τῶν ὀρκῶν τῶν ἄνευ λόγου γινομένων, τῶν ἐπιπολαίων καὶ ἀνωφελῶν ὀρκῶν, οἵτινες δεικνύουσιν ἀσέβειαν πρὸς τὸν Θεόν, ἤθελε δὲ οἱ μαθηταὶ του ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀναστροφῇ νὰ ἦναι τοσοῦτον φιλαλήθεις, καὶ νὰ ἐμπνέωσι πρὸς ἀλλήλους τοιαύτην ἀμοιβαίαν ἐμπιστοσύνην, ὥστε νὰ μὴ ἔχωσι χρεῖαν νὰ καταφεύγωσιν εἰς τοὺς ὄρκους. Ἐν μεγάλῃ ὁμῶς ἀνάγκῃ πάντοτε ἐθεωρήθη ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἐπιτετραμμένος ὁ ὄρκος ὡς τέλος πάσης ἀντιλογίας καὶ ὡς ἐγγύθις τῆς ἀληθείας τῶν λόγων ἡμῶν· πρό πάντων δὲ ἐπιτρέπονται οἱ παρὰ τῆς πολιτείας ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἢ ἐν ἄλλαις περιστάσεσιν ἀπαιτούμενοι ὄρκοι. Ὁ δικαστὴς ὀρκίζεται νὰ δικάσῃ δικαίως· ὁ μάρτυς νὰ εἴπῃ τὴν ἀλήθειαν· ὁ ὑπάλληλος νὰ ἐκτελέσῃ εὐσυνειδήτως τὰ καθήκοντά του· ὁ δὲ στρατιώτης νὰ ὑπερασπίσῃ διὰ τοῦ αἵματός του τοὺς νόμους καὶ τὴν πατρίδα. Ὅτι ἐπιτρέπεται ἐν σπουδαίαις περιστάσεσιν ὁ ὄρκος, δεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ὀρκίσθη ἐνώπιον τοῦ ἀρχιερέως (Ματθ. κς'. 63), καὶ ὁ Παῦλος μεταχειρίζεται ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς του τύπους ὀρκῶν, ὅταν θέλῃ νὰ βεβαιώσῃ τοὺς λόγους του, οἷον «Μάρτυς μου ὁ Θεὸς» «μάρτυς ὁ Θεὸς τῇ ἐμῇ ψυχῇ» (Ῥωμ. α'. 9. Β' Κορινθ. α', 23). Δυνάμεθα λοιπὸν ἐν ἐκτάκτοις καὶ σπουδαίαις περιστάσεσι νὰ ὀρκιζόμεθα, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὀρκίζώμεθα πάντοτε ἀληθῶς. Ποτὲ λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ εἴπωμεν ψεῦδος, ἐνῶ ὀρκίσθημεν εἰς τὸν Θεόν νὰ εἴπωμεν τὴν ἀλήθειαν. Ποτὲ δὲν πρέπει νὰ παραλείψωμεν νὰ πράξωμεν ὅσα μεθ' ὀρκου ὑπεσχέθημεν. Ἀπαγορεύουσα ἢ ἐντολὴ νὰ κάμνωμεν κακὴν χρῆσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, ἐπιτρέπει καὶ ἐντέλλεται νὰ μεταχειρίζώμεθα αὐτὸ καλῶς. Πρό

πάντων δὲ γίνεται ἀρίστη χρῆσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν προσευχαῖς ἡμῶν.

§ 62.

Τίς εἶναι ἡ τετάρτη ἐντολή;

Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων ἀγιάζειν αὐτήν· ἐξ ἡμέρας ἐργῶ καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου, τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου.

Ἡ ἐντολή παραγγέλλει νὰ τηρῶμεν ἀγίας τὰς ἡμέρας τὰς ἀφιερωμένας εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ. Τοιαῦται ἡμέραι ἦσαν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐκάστη ἐβδόμη τῆς ἐβδομάδος ἡμέρα, σάββατον καλουμένη. Παρ' ἡμῖν δὲ τοῖς Χριστιανοῖς εἶναι τοιαύτη ἡμέρα ἡ Κυριακὴ, ἥτις ἐκλήθη οὕτω ἐκ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, διότι τελοῦμεν κατ' αὐτήν τὴν μνήμην τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ. Ἐκτὸς δὲ αὐτῆς εἶναι καὶ ἄλλαι τινὲς ἑορταὶ ὠρισμένοι εἰς ἀνάμνησιν διαφόρων συμβάντων καὶ ἱερῶν προσώπων, μεθ' ὧν στενωῶς συνδέεται ἡ ἱστορία τῆς ἡμετέρας θρησκείας. Τοιαῦται εἶναι αἱ εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ (τῆς γεννήσεως, τοῦ βαπτίσματος, τῆς μεταμορφώσεως, τῆς ἀναστάσεως), τῆς ἀγίας αὐτοῦ μητρὸς, τῶν προφητῶν, τῶν ἀποστόλων, τῶν μαρτύρων, τῶν πατέρων, τῶν ὁσίων. Ὁ κύριος σκοπὸς τῆς κυριακῆς καὶ ἑορτῆς εἶναι ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ ἀπὸ κοινοῦ κατ' αὐτήν, δευτερευόντων δὲ ἡ παῦσις τῶν ἐργασιῶν ἡμῶν πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ τε πνεύματος καὶ τοῦ σώματος ἡμῶν ἀπὸ τῶν κόπων αὐτῶν. Αἱ καθημεριναὶ ἐργασίαι ἀπασχολοῦσαι ἡμᾶς δὲν παρέχουσι εὐκόλως ἡμῖν εὐκαιρίαν, ἵνα κοινῇ λατρεύωμεν τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο ἔπρεπε νὰ ἦναι καὶ ἡμέραι πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν ἀποκλειστικῶς ὠρισμένοι. Ἐπίσης μετὰ συνεχῆ ἐργασίαν ἐξ ἡμερῶν ἔχει ἀνάγκην τὸ τε πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα ἡμῶν ἀνακουφίσεως ἄλλως κινδυνεύομεν νὰ ἐξαντλήσωμεν πάσας ἡμῶν τὰς δυνάμεις. Κατὰ τὰ ἀνωτέρω τὸ πρῶτιστον καθῆκον τοῦ Χριστιανοῦ κατὰ τὰς ἑορτὰς εἶναι ἡ μετοχὴ ἐν τῇ κοινῇ λατρείᾳ. Δεύτερον εἶναι καλὸν ὁ γινώσκων γράμματα νὰ ἀσχολῆται εἰς θρησκευτικὴν τινα μελέτην.¹ Διὰ τῆς μελέτης ταύτης στηρίζεται τις ἐν τῇ

¹ Καταλληλότερα πρὸς τοῦτο βιβλία εἶναι τὸ Εὐαγγέλιον, τὰ Κυριακοδρόμια Θεοτόκη, αἱ Ὁμιλίαι Μελά, αἱ Θρησκευτικαὶ μελέται Μαυροκορδάτου, ἡ Μιμησις Χριστοῦ καὶ αἱ φιλοσοφ. μελέται περὶ Χριστιανισμοῦ τοῦ Βράιλα.

εὐσεβείᾳ. Τρίτον πρέπει νὰ παύωμεν πᾶσαν ἐργασίαν. Μόνον αἱ ἐπείγουσαι καὶ ἀναγκαστικαὶ αἱ πρὸς φιλανθρωπι-
κοὺς σκοποὺς γινόμεναι ἐργασίαι δὲν ἀπαγορεύον-
ται. Ὁ Κύριος ἤλεγξε τοὺς Ἰουδαίους διὰ τὴν μικρολόγον καὶ
ὑπερακριβῆ τήρησιν τοῦ σαββάτου. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὰς ἐορτὰς
ἐπιτάσσεται παῦσις ἀπὸ τῶν ἐργασιῶν, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐορ-
τῶν δὲν πρέπει νὰ ᾔηται ὑπέρμετρος· διότι ἄλλως αἱ πολλαὶ ἐορ-
ταὶ δίδουσιν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀργίαν, τὴν πηγὴν πάσης κακίας,
Τινὲς ἐνόμισαν, ὅτι κατὰ τὰς ἐορτὰς ἀπαγορεύεται αὐστηρῶς
πᾶσα τέρψις· ἀλλ' ἐσφαλμένως· διότι καὶ αἱ τέρψεις συντείνουν
εἰς τὴν ἀνακούφισιν τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ σώματος, ὅστις εἶναι
εἰς τῶν σκοπῶν τῆς ἐορτῆς. Πρέπει μόνον αἱ τέρψεις νὰ ᾔηται πρῶ-
τον μετὰ μέτρου καὶ ἔπειτα ἀθῶαι, ἵνα μὴ μολύνωσι τὴν ἱερότητα
τῆς ἡμέρας καὶ μὴ ἀντιβαίνωσιν εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἀναπαύσεως.

§ 63.

Τίς εἶναι ἡ πέμπτη ἐντολή;

*Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται
καὶ ἵνα μακροχρόνιος ἔσῃ ἐπὶ τῆς γῆς.*

Ἡ ἐντολὴ αὕτη ἐπιτάσσει νὰ τιμῶμεν τοὺς γονεῖς ἡμῶν,
ἀγαπῶμεν αὐτοὺς, ὑπακούωμεν αὐτοῖς καὶ εὐγνωμονῶμεν· διότι οὐ
μόνον αὐτοὶ ἔδωκαν ἡμῖν τὴν ὑπαρξίν, ἀλλὰ καὶ ἐφρόντισαν νὰ
ἀναπτύξωσιν ἡμᾶς σωματικῶς καὶ πνευματικῶς, ἀναθρέψαντες
ἡμᾶς διὰ μυρίων κόπων καὶ παιδαγωγήσαντες ἡμᾶς. Ὅ,τι καὶ
ἂν ἤμεθα, ὅ,τι καὶ ἂν ἔχωμεν, κατὰ μέγα μέρος ὀφείλομεν εἰς αὐ-
τούς. Αὐτοὶ εἶναι οἱ μέγιστοι μετὰ Θεὸν εὐεργέται ἡμῶν. Ἡ δὲ
τιμὴ καὶ ἀγάπη πρὸς αὐτούς, ἡ στοργή, οὐδέποτε πρέπει
νὰ παύη. Καὶ ὅταν ἀκόμη ἠθέλωμεν παρατηρήσει ἕλλειψίν τινα
παρ' αὐτοῖς, δὲν πρέπει νὰ παύωμεν εὐλαβεῖς ὄντες πρὸς αὐτούς,
μηδέποτε ἀμνήμονες γινόμενοι τῆς πρὸς αὐτούς ὀφειλομένης εὐ-
γνωμοσύνης. Ὅφείλομεν δὲ νὰ περιθάλπωμεν αὐτούς,
χρείαν ἡμῶν ἔχοντας, μάλιστα δὲ κατὰ τὸ γῆρας αὐτῶν. Ἄλλως
θὰ ἐδεικνύομεν ἐσχάτην ἀχαριστίαν πρὸς αὐτούς. Ἡ πρὸς τοὺς
γονεῖς ἀσέβεια καὶ ἀνευλάβεια εἶναι μέγιστον ἔγκλημα
καὶ ἐκ τῶν παρὰ φύσιν· διότι καὶ αὕτη ἡ φύσις ἐμπνέει τοῖς
τέκνοις στοργὴν πρὸς αὐτούς. Διὰ τοῦτο οἱ πατροκτόνοι ἐθεωρή-
θησαν πάντοτε ὡς φοβερὰ ἠθικὰ τέρατα. Καθὼς δὲ ὑποχρεούμεθα
νὰ τιμῶμεν τοὺς γονεῖς ὡς εὐεργέτας ἡμῶν, οὕτως ὀφείλομεν νὰ

τιμῶμεν καὶ πάντα ἐν γένει τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ὀφελοῦντας ἡμᾶς ἢ τὴν κοινωνίαν ὀλόκληρον, τοὺς συγγενεῖς ἡμῶν καὶ τοὺς κηδεμόνας, οἵτινες εἶναι πρὸς ἡμᾶς ὡς ἄλλοι γονεῖς· τοὺς διδασκάλους, οἵτινες ἐκπαιδεύουσιν ἡμᾶς· τοὺς γέροντας διὰ τὴν πείραν καὶ τὰς εἰς τὴν κοινωνίαν ὑπηρεσίας τῶν· τοὺς λειτουργοὺς τῆς ἐκκλησίας, οἵτινες διδάσκοντες ἡμᾶς τὸ εὐαγγέλιον, ὁδηγοῦσιν ἡμᾶς εἰς τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἀρετὴν· καὶ τοὺς τῆς πολιτείας ἄρχοντας, τοὺς νομοθέτας, δηλ. δικαστὰς καὶ ἐκτελεστὰς τῶν νόμων, δι' ὧν ἐξασφαλίζεται κατὰ τῶν κακῶν ἀνθρώπων ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία ἡμῶν καὶ προάγονται τὰ κοινὰ πάντων ὑλικά καὶ ἠθικά συμφέροντα. Ἰδίως ὀφείλεται τιμὴ εἰς τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα. «Τὸν βασιλέα τιμᾶτε,» παραγγέλλει καὶ ἡ Γραφή (Α' Πέτρ. β'. 17). Καὶ ἀλλαχοῦ ἐντελλόμεθα νὰ τελῶμεν τοὺς νομίμους φόρους προθύμως. «Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι» (Ματθ. κβ'. 21). Ἄλλως ἀπειθοῦντες εἰς τοὺς πολιτικούς ἄρχοντας καὶ μὴ ὑπέικοντες εἰς τοὺς νόμους τῆς πατρίδος, ἀμαρτάνομεν καὶ φέρομεν τὴν καταστροφὴν εἰς τὴν πατρίδα ἡμῶν. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα ἢ ὁ πατριωτισμὸς, ἄνευ τοῦ ὁποίου δὲν δύνανται τὰ ἔθνη νὰ μεγαλύνωνται καὶ ἀκμάζωσι, πρέπει νὰ κοσμῇ πάντα χριστιανόν.

§ 64.

Τίς εἶναι ἡ ἔκτη ἐντολή;

Οὐ φονεύσεις.

Ἡ ἐντολὴ αὕτη ἀπαγορεύει νὰ ἀφαιρῶμεν τὴν ζωὴν τοῦ πλησίον. Ἡ ζωὴ εἶναι τὸ πολυτιμότερον κτῆμα παντὸς ἀνθρώπου· διὰ τοῦτο ὀφείλομεν πρὸ πάντων αὐτὴν νὰ σεβώμεθα. Ὁ φονεὺν ἀνθρώπου καταστρέφει πλάσμα καὶ εἰκόνα Θεοῦ καὶ ἀσεβεῖ προφανῶς πρὸς τὸν Θεὸν τὸν δόντα αὐτῷ τὴν ζωὴν. Ἡ αὕτη ἀσέβεια δεικνύεται καὶ ἐάν ἡθέλομεν τολμήσει καὶ ἡμῶν αὐτῶν τὴν ζωὴν νὰ ἀφαιρέσωμεν, διότι καὶ ἡ αὐτοκτονία εἶναι ἐξέγερσις κατὰ τῶν βουλῶν τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἐδώρησατο ἡμῖν τὴν ζωὴν, καὶ ἀχαριστία πρὸς αὐτόν. Πρέπει λοιπὸν νὰ σεβώμεθα τὴν ζωὴν τῶν ἄλλων καὶ νὰ ἀποφεύγωμεν πᾶν ὅ,τι ἡδύνατο νὰ θέσῃ αὐτὴν εἰς κίνδυνον. Ἐπίσης δὲ δεῖον νὰ προσφυλάττωμεν καὶ τὴν ζωὴν ἡμῶν καὶ μηδέποτε νὰ τολμήσωμεν νὰ ἐγείρωμεν φονικὴν χεῖρα καθ' ἡμῶν αὐτῶν. Ἐὰν ἐν ἀμύ-

νη εὐρισκόμενός τις καὶ ὑπερασπίζων ἑαυτὸν κατὰ τῆς προσβολῆς ἄλλου κατὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἤθελε φονεύσει αὐτὸν, ἐλαττοῦται ἢ εὐθύνῃ ἢ ἐκ τοῦ φόνου· διότι δὲν εἶχεν αὐτὸς τὴν πρόθεσιν νὰ ἀφαιρέσῃ τὴν ζωὴν τοῦ ἄλλου, ἀλλ' ἤθελε μόνον νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτὸν προσβαλλόμενον παρὰ τοῦ ἄλλου· ἀλλὰ καὶ ἐν ἀμύνη ὧν τις, δέον νὰ ἀποφύγῃ ὅσον τὸ δυνατόν φόνον ἀνθρώπου. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐν τῷ δικαίῳ ὑπὲρ πατρίδος πολέμῳ· καὶ ἐνταῦθα εὐρίσκεται τὸ ἔθνος ὅλον ἐν ἀμύνη ὑπὲρ ἑαυτοῦ προσβαλλομένου ἢ ἀδικουμένου παρ' ἄλλου· διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἡ ἄμυνα ἐλαττοῖ τὴν εὐθύνῃν τὴν ἐκ τῶν φόνων. Ἡ ἠθικὴ ὅμως τελειότης ἀπαιτεῖ νὰ ἐκλίπωσιν οἱ πόλεμοι ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, διότι ὁ πόλεμος πάντοτε εἶναι κακόν τι, ἂν καὶ ἀναγκαῖον. Ἡ πολιτεία ὅπως ἀσφαλίσῃ τὴν ζωὴν τῶν πολιτῶν, τὴν ὑπὸ κακούργων ἀδιορθῶτων καὶ προφανῶς ἐπικινδύνων ἀπειλουμένην, δικαιούται νὰ ἐπιβάλλῃ θανατικὴν ποινὴν εἰς αὐτούς. Ἡ Γραφὴ ἀναγνωρίζει τοιαύτην ἐξουσίαν τῇ πολιτείᾳ (Ῥωμ. ιζ'. 6). Πρέπει ὅμως πᾶς φιλόanthropos νὰ εὐχῆται, ἵνα ἡ κοινωνία ἠθικῶς τελειοποιηθῇ τόσον, ὥστε νὰ μὴ ἴναι πλέον ἀναγκαῖα ἡ θανατικὴ ποινὴ, ἀλλὰ ἐπὶ τέλους νὰ καταργηθῇ. Ἐν τισὶ περιστάσεσιν ὑποχρεοῦμεθα νὰ ἀφειδῶμεν τῆς ζωῆς ἡμῶν, οἷον προκειμένου κινδύνου τῆς τιμῆς ἢ ἠθικῆς ἡμῶν, κινδυνεύουσης τῆς πατρίδος ἢ διατρεχούσης κινδυνον τῆς τιμῆς ἢ ζωῆς τῶν ἄλλων. Δὲν ἀπαγορεύει δὲ ἡ ἐντολὴ μόνον τὸν βίαιον θάνατον, ἀλλὰ καὶ τὸν κατὰ μικρὸν δυνάμενον νὰ συμβῇ, ὅταν πρὸχ. ἀμελῶμεν τὴν ὑγείαν ἡμῶν ἢ ἄλλου, ἐνῶ εἶναι ἡμῖν ἐμπεπιστευμένη ἡ περὶ αὐτοῦ φροντίς, ἢ ὅταν θλίβωμεν αὐτὸν ἢ ἄλλως κακῶμεν, ὥστε ἐπὶ τέλους νὰ ἐπέλθῃ ὁ θάνατος. Οὐ μόνον δὲ ὁ σωματικὸς φόνος ἀπαγορεύεται ὑπὸ τῆς ἐντολῆς, ἀλλὰ καὶ ὁ ψυχικός· φονεύομεν δὲ τὴν ψυχὴν τινος, ἐὰν διαφθείρωμεν αὐτὸν καὶ ἀποπλανῶμεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ὀρθοῦ καὶ δικαίου εἰς τὴν κακίαν. Ὁ φόνος οὗτος εἶναι μεγαλειότερος τοῦ σωματικοῦ, ὅσον ἡ λογικὴ ψυχὴ πολυτιμότερα τοῦ ὕλικου σώματος· καὶ διὰ τοῦτο ὁ Κύριος παραγγέλλει νὰ μὴ φοβῶμεθα τοὺς ἀποκτείνοντας τὸ σῶμα, μὴ δυναμένους δὲ νὰ ἀπολέσωσι καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν (Ματθ. ι'. 24). Τελευταῖον παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ χριστιανὸς δὲν πρέπει νὰ ἀρκῆ-

ται εις τούτο μόνον, νά μή φονεύη, ἀλλά πρέπει ἐν γένει νά ἀποφεύγη καί πᾶσαν βλάβην κατὰ τοῦ σώματος τοῦ ἄλλου, πᾶσαν κάκωσιν καθόλου, καί πρὸς τούτοις νά μή δεικνῆ μηδενίαν πρὸς αὐτὸν δυσμένειαν, ἀλλὰ νά προσφέρηται αὐτῷ φιλαδέλφως. «Ἦκούσατε, λέγει ὁ Κύριος, ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις Οὐ φονεύσεις... Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, πᾶς ὁ ὀργιζόμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ εἰκῆ ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει» (Ματθ. ε'. 22).

§ 65.

Τίς εἶναι ἡ ἐδδόμη ἐντολή;

Ὁὐ μοιχεύσεις.

Ἡ ἐντολή αὕτη ἀπαγορεύει πᾶσαν παράβασιν τῆς συζυγικῆς πίστεως. Εἶδομεν ἀλλαχοῦ (§ 51) ὅτι ὁ γάμος καὶ ἡ οικογένεια στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀμοιβαίας πίστεως καὶ ἀφροσύνης τῶν συζύγων. Πᾶσα λοιπὸν προσβολὴ τῆς πίστεως ταύτης ματαιοῖ τὸν σκοπὸν τοῦ γάμου καὶ καταστρέφει τὴν οικογένειαν ἐνταντίον τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ. Διότι ὁ γάμος εἶναι θελημα τοῦ Θεοῦ (Γέν. α'. 28. β'. 23). Ἐν γένει δὲ ἡ ἐντολή ἀπαγορεύει εἰς τε ἐγγάμους καὶ ἀγάμους πᾶν εἶδος αἰσχρότητος, ἀσωτείας καὶ φιληδονίας, ἐπιβάλλουσα ἐγκράτειαν καὶ σωφροσύνην καὶ σεμνότητα καὶ ἐν διαλογισμοῖς καὶ ἐν λόγοις καὶ ἐν ἔργοις. Ἡ ἀκολασία καὶ ἀσωτεία φθείρει τὸν ἄνθρωπον, καὶ καταστρέφουσα κατὰ μικρὸν πολλάκις καὶ τὴν υἰείαν καὶ τὴν ὑπόληψιν καὶ τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, ὀδηγεῖ αὐτὸν εἰς τὸν τέλειον ὄλεθρον, ἡ ἐγκράτεια τοῦναντίον καὶ σωφροσύνη φέρει μεθ' ἑαυτῆς τὴν υἰείαν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν προκοπὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐν πᾶσι. Τοῦτο δὲ οὐ μόνον ὡς πρὸς τὰ ἄτομα ἰσχύει, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς ὀλόκληρα ἔθνη. Διότι εἰς ὅσα ἔθνη ἐπεκράτει καὶ ἐφ' ὅσον ἐπεκράτει σωφροσύνη καὶ χρηστοθήθεια, ἤκμαζον καὶ ἐμεγαλύνοντο πάντοτε δὲ μετὰ τῆς ἀσωτείας καὶ τῆς διαφθοράς, πρὸ πάντων μετὰ τῆς ἐκλύσεως τῶν ἱερῶν οικογενειακῶν δεσμῶν, ἐπῆλθε καὶ ἡ παρακμὴ καὶ κατὰπτωσις αὐτῶν. Τοῦτο συνέβη καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Ῥώμην. Τὴν ἀρχὴν ταύτην πρέπει νά ἐγχαράξῃ βαθέως ἡ νεότης ἐν τῇ καρδίᾳ της, ὅτι δηλ. ἡ μὲν σωφροσύνη καὶ ἐγκράτεια σώζει, ἡ δὲ ἀκολασία καὶ διαφθορά φθείρει.

§ 66.

Τίς εἶναι ἡ ὀγδόη ἐντολή;

Ὁὐ κλέψεις.

Ἡ ἐντολή αὕτη ἀπαγορεύει νά ἀφαιρῶμεν τὴν περιουσίαν τοῦ ἄλλου διότι τοῦτο θά ἦτο ἔλλειψις πάσης δικαιοσύνης καὶ φιλαδελφίας πρὸς αὐτόν. Περιουσία ἡ ἰδιοκτησία λέγεται πᾶν ὅ,τι ἔχει τις νομίμως περιελθὼν αὐτῷ ἢ ἐκ

κληρονομίας ἢ ἐκ δωρεᾶς ἢ ἐξ ἐργασίας ἢ ἄλλως πως. Πᾶς ἄνθρωπος ἔχων ἀνάγκην τροφῆς, ἐνδυμασίας, κατοικίας καὶ πολλῶν ἄλλων πρὸς συντήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν ἑαυτοῦ, ὀφείλει νὰ ἐργάζεται πρὸς ἀπόκτησιν τούτων, ἵνα μὴ ἐπιβαρύνῃ τοὺς ἄλλους. Ἀλλ' ἡ ἐργασία ἵνα ᾖ ἠθικῶς ἐπιτετραμμένη, πρέπει νὰ μὴ ἐξευτελίῃ τὸν ἄνθρωπον, νὰ μὴ ἀντίκηται εἰς τὴν ἠθικὴν, καὶ νὰ μὴ ἐξαντλῇ τὰς δυνάμεις ἡμῶν. Οὐ μόνον δὲ δὲν πρέπει νὰ ἀφαιρῶμεν τὴν περιουσίαν τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ βλάπτωμεν αὐτήν. Κλέπτῃς εἶναι α') ὁ διὰ τῆς βίας ἢ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἄλλου ἀφαιρῶν τούτου τὴν ιδιοκτησίαν, β') ὁ μεταχειριζόμενος τὴν ἀπάτην πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ὁ χρώμενος πδχ. μέτροις καὶ σταθμοῖς ψευδέσι, γ') πᾶς ἐν γένει αἰσχροκερδῆς, ὡς ὁ τοκογλύφος καὶ δ') ὁ μὴ ἀποτίνων τὰ ὀφειλόμενα χρέη. Εἰς τὴν κλοπὴν ἄγουσιν ἡ ἀργία, ἡ ἄσωτεία καὶ ἡ πλεονεξία, ἀπ' αὐτῆς δὲ σώζουσιν ἡ φιλεργία, ἡ ὀλιγάρκεια καὶ ἡ ἀφιλοκέρδεια. Οὐ μόνον δὲ ὡς πρὸς τὴν ιδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἡμετέραν ἰδιοκτησίαν ἰσχύουσιν ἠθικοὶ κανόνες. Οὕτως ἀδικεῖ ἑαυτὸν καὶ τὸν οἰκόν του πᾶς ὁ ἢ φιλαργυρὸς δεικνύμενος ἢ ἄσωτεῖον τὸν πλοῦτον αὐτοῦ. Ἡ ἐντολὴ ἀπαγορεύουσα τὴν κλοπὴν καὶ τὴν ζημίαν τῆς ιδιοκτησίας τοῦ πλησίον, σιωπηλῶς ἐπιβάλλει τὴν φιλανθρωπίαν καὶ εὐποιίαν πρὸς πάντας. Τέλειος χριστιανὸς εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις οὐ μόνον δὲν βλάπτει τὸν ἄλλον, ἀλλὰ καὶ εὐεργετῇ αὐτόν. Ὡς πρὸς τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους εὐεργεσίαν καλὸν νὰ τηρῶνται οἱ ἐξῆς κανόνες. Πρῶτον ἡ εὐεργεσία δὲν πρέπει νὰ γίνηται πρὸς ἀναξίους· δεύτερον πρέπει ἐν πρώτοις νὰ μὴ ζημιῶμεν μηδένα, καὶ ἔπειτα νὰ θέλωμεν νὰ εὐεργετῶμεν ἄλλους (πρῶτον νὰ πληρῶνομεν λ.χ. τὰ χρέη ἡμῶν καὶ ἔπειτα νὰ θέλωμεν νὰ ποιῶμεν γενναίας φιλανθρωπικὰς δωρεάς)· τρίτον ὀφείλομεν νὰ εὐεργετῶμεν πρῶτον τοὺς γονεῖς καὶ οἰκείους, ἔπειτα δὲ καὶ τοὺς λοιπούς· καὶ τέταρτον ἡ ἐλεημοσύνη ἡμῶν δέον νὰ μὴ γίνηται πρὸς ἐπίδειξιν.

§ 67.

Τίς εἶναι ἡ ἐνάτη ἐντολή;

Ὁ *ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τὸν πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ*. Ἡ ἐντολὴ αὕτη ἀπαγορεύει τὴν προσβολὴν κατὰ τῆς ὑπολήψεως καὶ τοῦ καλοῦ ὀνόματος τοῦ πλησίον. Τὸ καλὸν ὄνομα εἶναι πολύτιμον κτῆμα, πολυτιμότερον κατὰ τὰς Παροιμίας πλοῦτου πολλοῦ (Παροιμ. κβ'. 1). Καὶ αὕτη ἡ ζωὴ ἄνευ αὐτοῦ δὲν ἔχει ἀξίαν. Ἄνευ δὲ τῆς ὑπολήψεως ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν δύναται. Οὐδέποτε λοιπὸν εἴτε ἐν τῷ δικαστηρίῳ εἴτε ἐν τῷ καθημερινῷ βίῳ πρέπει νὰ δίδωμεν ψευδῆ κατὰ τοῦ πλησίον μαρτυρίαν. Ἐν γένει δὲ ὀφείλομεν τρία

τινὰ νὰ πράττωμεν· 1) Νὰ μὴ λέγωμέν ποτε ψεῦδος, διότι τὸ ψεῦδος ὑποδηλοῖ πάντοτε δολιότητα πρὸς τὸν πλησίον· καθόσον ὅταν δὲν σκοπῶμέν τι κακὸν κατὰ τοῦ ἄλλου, πρὸς τί τότε νὰ ἀποκρύπτωμεν ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἀλήθειαν; 2) Νὰ μὴ κατηγορῶμεν τὸν πλησίον φανερῶς ἢ κρυφίως, δι' ὑπονοιῶν ἢ ὑπερβολῶν ἢ διὰ διαδόσεων κατ' αὐτοῦ. Καὶ αἱ κατηγορίαι δεικνύουσι κακίαν. 3) Νὰ μὴ κρίνωμεν αὐστηρῶς τοὺς ἄλλους, ἀναμιμνησκόμενοι, ὅτι καὶ ἡμεῖς ὡς ἄνθρωποι δυνάμεθα νὰ περιπέσωμεν εἰς τὸ αὐτὸ παράπτωμα (Ματθ. ζ'. 1). "Ἄς κρίνωμεν δὲ μᾶλλον ἡμᾶς αὐτοὺς αὐστηρῶς. Καὶ τὸ αὐστηρῶς κρίνειν τοὺς ἄλλους ἐλέγχει δυσμενῆ διάθεσιν πρὸς αὐτούς. Ὑπὸ τῆς ἐντολῆς ἐπιτάσσόμεθα κατὰ ταῦτα νὰ λέγωμεν πάντοτε τὴν ἀλήθειαν, νὰ ἐπαινώμεν τοὺς ἄλλους προθύμως διὰ τὰς καλὰς αὐτῶν πράξεις καὶ νὰ κρίνωμεν ἐπιεικῶς αὐτούς.

§ 68.

Τις εἶναι ἡ δεκάτη ἐντολή;

Ὁὐκ ἐπιθυμήσεις ὅσα τῶ πλησίον σου ἐστὶ.

Ἡ ἐντολή ἀπαγορεύει νὰ ἐπιθυμῶμεν νὰ ἀφαιρέσωμεν παρὰ τῶν ἄλλων τὰ αὐτοῖς ἀνήκοντα πράγματα. Ἡ ἐντολή αὕτη εἶναι συμπλήρωσις τῆς ὀγδόης· ἐκείνη ἀπαγορεύει τὸ κλέπτειν τὴν περιουσίαν τοῦ ἄλλου, αὕτη καὶ αὐτὴν τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀφαιρέσεως παντὸς ἐν γένει πράγματος τῶ πλησίον ἀνήκοντος. Ὁ θεὸς νομοθέτης ἠθέλησε νὰ ἐκριζώσῃ τὸ κακὸν τῆς κλοπῆς ἀπ' αὐτῆς τῆς βίβης του. Καθ' ὅλου δὲ ἐπιτάσσει ἡ ἐντολή 1^{ov} νὰ πολεμῶμεν πᾶσαν κακὴν ἐπιθυμίαν ἐν ἡμῖν. Πρέπει νὰ καθαρίσωμεν πρῶτον τὴν πηγὴν, ἐξ ἧς ἀπορρέουσιν αἱ πράξεις ἡμῶν, δηλ. τὴν καρδίαν, ἵνα πᾶσαι αἱ πράξεις ἡμῶν ἦναι ἀγαθαί. Ἀπὸ τῆς πονηρᾶς καρδίας τῆς πλήρους κακῶν ἐπιθυμιῶν ἐξέρχονται κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πάντα τὰ κακά, «διαλογισμοὶ πονηροὶ, φόνοι, κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι» (Ματθ. ιε'. 19). Τὴν καρδίαν πρέπει νὰ διατηρῶμεν ἀγνήν καὶ καθάραν. Τοιαύτη δ' εἶναι, ὅταν εὐγενεῖς πόθοι κατέχωσιν αὐτήν, ἀγάπη πρὸς τὸν Θεόν, ἀγάπη πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἀγάπη ἐν γένει πρὸς πᾶν εὐγενές, ὅσιον καὶ καλόν. 2^{ov} Πρέπει πᾶσας τὰς ἐπιθυμίας νὰ περιστέλλωμεν καὶ ῥυθμιζώμεν, ὥστε νὰ μὴ ἐπικρατῶσι καὶ δεσπόζωσιν αὐταί, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰ κτήνη, ἀλλὰ τὸ λογικὸν καὶ ἡ συνείδησις ἡμῶν. Διότι τὸ πνεῦμα πρέπει νὰ ἐπικρατῇ τῆς σαρκὸς (Ματθ. κς'. 41), οὐχὶ δὲ ἡ σὰρξ τοῦ πνεύματος.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 1. Τι εἶνε ἡ χριστιανικὴ Κατήχησις; § 2. Τι εἶναι θρησκεία ἐν γένει; § 3. Πόσα εἶναι τὰ εἶδη τῆς θρησκείας; § 4. Τι εἶναι ἀποκάλυψις; § 5. Τι εἶναι ἅγια Γραφή; § 6. Τίνα εἶναι τὰ βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης; § 7. Τίνα εἶναι τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης; § 8. Ποῦ περιέχεται ἐν περιλήψει ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία; § 9. Εἰς πόσα μέρη διαίρουµεν τὴν Κατήχησιν;

ΜΕΡΟΣ Α'.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΔΟΓΜΑΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περὶ Θεοῦ καὶ τῆς δι' αὐτοῦ δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου.

§ 10. Τίνας ἀποδείξεις ἔχοµεν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ; § 11. Πῶς δεικνύεται ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι εἷς; § 12. Τίς ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ; § 13. Ἀνάπτυξον τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ ὡς τελείου πνεύματος ἢ τίνας εἶναι αἱ γενικαὶ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ; § 14. Τίνες εἶναι αἱ ἰδιότητες τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ; § 15. Τίνες εἶναι αἱ ἰδιότητες τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ; § 16. Τίς ἡ περὶ ἁγίας Τριάδος διδασκαλία τῆς Γραφῆς καὶ τῆς Ἐκκλησίας; § 17. Τι διδάσκει ἡ Γραφή περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου; § 18. Πῶς πρέπει νὰ ἐνοήσωµεν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ συντήρησιν τοῦ κόσμου καὶ τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ ἢ τὴν θείαν πρόνοιαν; § 19. Τι διδάσκει ἡ Γραφή περὶ τῆς πλάσεως, ἀξίας καὶ φύσεως τοῦ ἀνθρώπου; § 20. Τίς εἶναι ὁ προορισµὸς τοῦ ἀνθρώπου; § 21. Ἐν ποίᾳ καταστάσει ἐπλάσθη ἐν ἀρχῇ ὁ ἄνθρωπος; § 22. Ἐμείναν ἐν τῇ καταστάσει τῆς ἀθωότητος οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι; § 23. Τίς ἡ φύσις τῆς ἁμαρτίας; § 24. Τίνα εἶναι τὰ ἀποτελέσµατα τῆς ἁμαρτίας; § 25. Ὑπῆρξε γενικὴ ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ κόσμῳ καὶ τίς ἔμελλε νὰ σώσῃ τοῦτον ἀπ' αὐτῆς;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς δι' αὐτοῦ ἀπολυτρώσεως.

§ 26. Πότε ἐπεφάνη ὁ Κύριος ἡµῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὸν κόσµον; § 27. Πῶς προπαρεσκευάσθη ἡ ὁδὸς εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν; § 28. Τι διδάσκει ἡ Γραφή καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ; § 29. Τι εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ; ἀ] Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. § 30. Τίνες αἱ θεμελιωδέστεραι ἰδέαι τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ; § 31. Τίς εἶναι ἡ ἐπι τοῦ θρόνου ὁµιλία; § 32. Τίνες εἶναι αἱ παραβολαὶ τοῦ Κυρίου; β] Ὁ βίος τοῦ Κυρίου. § 33. Ὅποίος τις ὑπῆρξεν ὁ βίος τοῦ Κυρίου; γ] Ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου. § 34. Τίς ἡ σηµασία τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς δι' αὐτοῦ ἀναγεννήσεως.

§ 35. Τί εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα; § 36. Τί ἐνεργεῖ ἐν ἡμῖν ἢ μετὰ-δοσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἢ τί εἶναι ἀναγέννησις καὶ δικαιοσύνη ἢ σωτηρία; § 37. Πῶς ἄρχεται ἢ ἀναγέννησις καὶ δικαιοσύνη ἢ τί εἶναι μετάνοια καὶ πίστις; § 38. Πῶς συμπληροῦται ἢ τελειοποιεῖται ἢ δικαιοσύνη καὶ ἀναγέννησις ἢ τί εἶναι ἁγιασμός;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ Ἐκκλησίας.

§ 39. Τί εἶναι ἐκκλησία; § 40. Πῶς ἰδρῶθη καὶ ἐξηπλώθη ἡ ἐκκλησία καὶ τίς ἢ ἀρχαία αὐτῆς ἀνάπτυξις; § 41. Τίνες εἶναι αἱ μετὰ ταῦτα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπελθοῦσαι διαιρέσεις;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Περὶ τῶν μέσων τῆς σωτηρίας ἢ περὶ κηρύγματος, προσευχῆς καὶ μυστηρίων.

§ 42. Διὰ τίνων μέσων μεταδίδει ἡ ἐκκλησία τοῖς πιστοῖς τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ πρὸς ἀναγέννησιν καὶ σωτηρίαν αὐτῶν; § 43. Τίς ἢ σημασία τοῦ κηρύγματος ἢ τῆς διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγελίου; § 44. Τί εἶναι προσευχή; § 45. Τίς ἢ κυριακὴ προσευχή καὶ τίς ἢ ἔννοια αὐτῆς; § 46. Τί εἶναι τὰ μυστήρια καὶ πόσα; § 47. Τί διδάσκει ἡ Γραφή καὶ ἡ ἐκκλησία περὶ τοῦ βαπτίσματος; § 48. Τί εἶναι τὸ χρίσμα; § 49. Τί εἶναι ἡ εὐχαριστία; § 50. Τί εἶναι ἡ μετάνοια; § 51. Τί εἶναι ὁ γάμος; § 52. Τί εἶναι τὸ εὐχέλαιον; § 53. Τί εἶναι ἡ ἱερωσύνη;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς.

§ 54. Τί διδάσκει ἡ Γραφή καὶ τὸ σύμβολον περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς καὶ κρίσεως; § 55. Τίνας ἀποδείξεις περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς προσάγουσι; § 56. Τίνα εἰκόνα δίδει ὁ Κύριος περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως;

ΜΕΡΟΣ Β'.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ὁ δεκάλογος.

§ 57. Ποῦ περιέχεται ἐν περιλήψει ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ; § 58. Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπη εἶναι ἔμφυτος ἠθικὸς νόμος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ πόθεν δηλοῦται ἢ εἰς αὐτὸν ὑποχρέωσις τοῦ ἀνθρώπου; § 59. Τίς εἶναι ἡ πρώτη ἐντολὴ καὶ τίς ἢ ἔννοια αὐτῆς; § 60. Τίς ἢ δευτέρα ἐντολὴ; § 61. Τίς ἢ τρίτη ἐντολὴ; § 62. Τίς ἢ τετάρτη ἐντολὴ; § 63. Τίς ἢ πέμπτη ἐντολὴ; § 64. Τίς εἶναι ἡ ἕκτη ἐντολὴ; § 65. Τίς εἶναι ἡ ἑβδόμη ἐντολὴ; § 66. Τίς εἶναι ἡ ὄγδοη ἐντολὴ; § 67. Τίς εἶναι ἡ ἐνάτη ἐντολὴ; § 68. Τίς εἶναι ἡ δεκάτη ἐντολὴ;

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τὸν κ. **Α. Διομήδη Κυριακόν**, καθηγητὴν
τοῦ Πανεπιστημίου

Ἐχόντες ὑπ' ὄψιν τὸ ἀρθρ. 6 τοῦ ΑΜΒ' νόμου τῆς 22 Ἰουνίου 1882, τὸ ἀρθρον 18 τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 4 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους περὶ διδακτικῶν βιβλίων καὶ τὴν κατὰ ταῦτα ὑποβληθεῖσαν ἡμῖν ἐκθεσὶν τῆς τρίτης Ἐπιτροπείας τῶν κριτῶν τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς μέσης ἐκπαίδευσως, γνωρίζομεν ὑμῖν, ὅτι ἐγκρίνομεν τὴν γνώμην ταύτην τῆς Ἐπιτροπείας, καθ' ἣν ἢ ὑφ' ὑμῶν συνταχθεῖσα Κατήχησις κατὰ τὸν ΑΜΒ' νόμον ἐγκριθεῖσα ὡς μόνον διδακτικὸν βιβλίον πρὸς διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τούτου ἐν τῇ γ' τάξει τῶν δημοσίων, δημοσυντηρήτων καὶ ἰδιωτικῶν Ἑλλ. Σχολείων, ἐπὶ τετραετίαν ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ παρόντος σχολικοῦ ἔτους, εἶναι καλῶς καὶ κατὰ νόμον ἐκτετυπωμένη. Συνψῆδὰ δὲ τῇ γνώμῃ τῆς Ἐπιτροπείας ὀρίζομεν τὴν τιμὴν αὐτῆς δραχμὴν μίαν (δρ. 1).

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 21 Σεπτεμβρίου 1884

Ὁ Ὑπουργὸς

Δ. Σ. ΒΟΥΛΠΙΩΤΗΣ

Ε. Μ. ΠΑΡΙΣΗΣ

Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου **ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ 1887—1052**